FACULTATEA DE LITERE SI FILOSOFIE.

IDEILE

LUĬ

J. J. ROUSSEAU

ASUPRA

EDUCAȚIEI

TEZA DE LICENȚA

SCRISĂ DE

S. MEHEDINȚI

ABSOLVENT AL SCÓLEI NORMALE SUPERIÓRE
DIN BUCUREȘTI

BIBLIOTECA
ACADEMIEI
ROMÂNE

BUCURESCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, Strada Doamneĭ, 16
1892

www.digibuc.ro

FACULTATEA DE LITERE SI FILOSOFIE.

IDEILE

LUĬ

J. J. ROUSSEAU

ASUPRA

EDUCAȚIEI

TEZA DE LICENȚA

SCRISĂ DE

S. MEHEDINȚI

ABSOLVENT AL SCÓLEĬ NORMALE SUPERIÓRE
DIN BUCURESCĬ.

Sanabilibus aegrotamus malis.
Seneca.

BUCURESCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEĬ, 16
1892

www.digibuc.ro

In urma rapórtelor favorabile ale Domnilor Profesorĭ Crăciunescu şi Maiorescu, carĭ aŭ fost însărcinaţĭ cu cercetarea acesteĭ teze, se aprobă tipărirea.

Decan, **FRANCUDI.**

COMISIUNEA EXAMINATOARE:

Preşedinte, D-nul I. Crăciunescu.

Membrĭ:

(Filosofie)
- » Titu Maiorescu
- » C. Dumitrescu

(Litere)
- » Epaminonda Francudi
- » N. Quintescu

(Istorie)
- » Gr. Tocilescu
- » V. A. Urechiă
- » Ang. Demetrescu.

www.digibuc.ro

Profesorilor mei de la Universitate

le închin întâia mea lucrare ca semn
al recunoscinței ce le datoresc.

www.digibuc.ro

INTRODUCERE

Analisa și mai ales analisa critică a unei opere, presupune în mod normal, cunóscerea prealabilă a aceleĭ opere. Orĭ-ce altă cale, afară de acésta, duce deadreptul la eróre, de óre-ce condițiunea suficientă și sigură pentru a rătăci, este tocmaĭ de a merge fără să sciĭ pe unde, de a vorbi fără să sciĭ precis de ce anume este vorba. De aceea, înainte de a păși la considerațiunile critice asupra sistemuluĭ pedagogic al luĭ Rousseau, am dat o mică schiță a opereĭ séle (1) pedagogice, liberă de orĭ-ce considerațiunĭ exterióre.

Apoĭ, fiind-că renumele luĭ Emil și în genere succesul pedagogieĭ luĭ Rousseau, a fost datorit în mare parte și prețuluĭ literar al acesteĭ opere, am căutat ca schița să nu fie numaĭ un resumat al ideilor, dar și o umbră, un reflex cât de slab, al excelențeĭ séle artistice; — firesce, atâta numaĭ, cât acésta îmĭ era posibil și permis într'o lucrare, care nu are în vedere literatura ci numaĭ o simplă cestiune din istoria Pedagogieĭ. Drept aceea, în loc de a vorbi eŭ în locul luĭ Rousseau, l'am lăsat să vorbéscă el singur; — nu atât cât mi-ar fi plăcut, atâta însă, cât am crezut că e de ajuns, ca să deie celor ce nu-l cunosc, o ideiă completă și limpede asupra doctrineĭ séle.

(1) Ediținea folosită în acéstă lucrare este cea din 1829. Henri Feret. Paris, 3 volume.

www.digibuc.ro

STAREA SOCIALĂ ESTE NEFIREASCĂ.

Tóte sunt bune când ies din mânile ziditoruluĭ lumeĭ, dar tóte se smintesc în mânile ómenilor. Eĭ silesc un pământ să hrănéscă ródele altuia, un arbore să pórte fructul altora, amestecă climatele, schimbă timpurile anuluĭ, slutesc pe cele-l'alte vieţuitóre, turbură şi schimonosesc totul, iubesc cu un cuvênt diformitatea, şi nu lasă nimic aşa cum a eşit din mânile natureĭ. Nicĭ chiar pe om nu-l îngădue, să rĕmână al natureĭ ci îl dreséză ca pe un cal la manej, îl strîmbă cum strîmbĭ un pom din grădină. Aşa cere înţelepciunea omenéscă!

Acuma însă, fără de acésta, tóte ar merge şi maĭ rĕŭ. Căcĭ, de-aĭ părăsi un copil în mijlocul aşeḑĕmintelor sociale în care ne-am înglodat până acum, el ar fi întocmaĭ ca un copăcel rĕsărit în mijlocul drumuluĭ pe care toţĭ câţĭ trec îl aplécă şi-l lovesc. De aceia trebue îngrijit la un fel, şi eŭ de la tine, iubitóre şi prevĕḑĕtóre mumă, cer să îngrijescĭ şi să sprijini vlăstarul cel tînĕr; de la tine aştept prima educaţie a fiuluĭ tĕŭ. Cultivă, udă planta cea fragedă înainte de a se usca, şi ródele eĭ îţĭ vor fi într'o ḑi mângâierea inimeĭ téle.

Inainte însă, de a îngriji de educaţia cuĭ-va, să scim că

www.digibuc.ro

ea póte veni din treĭ isvóre : (1) de la natură, de la ómeni, și de la lucruri. Dar dintre tóte acestea, numaĭ cea venită de la ómenĭ, atârnă întru cât-va de voia nóstră, iar cele-l'alte douĕ sunt cu desĕvîrșire libere de noĭ. De aceia, dacă suntem înțelepțĭ, trebue să îndreptăm și educația care vine din partea ómenilor, în calea celor-l'alte douĕ carĭ nu ascultă de puterea nóstră. Numaĭ acela va fi bine educat, asupra căruia aceștĭ treĭ dascălĭ vor lucra în armonie ; iar cuĭ ĭĭ va veni în gând. să țină sémă maĭ mult de voia ómenilor de cât de natură, acela să scie că a perdut calea cea adevĕrată, de óre-ce așeḑĕmintele omenescĭ cele maĭ bune, sunt tocmaĭ acelea carĭ sciŭ să denatureze maĭ bine pe om. Să urmăm decĭ, calea arătată de natură, maĭ ales că dând copiluluĭ o educație naturală, el va fi bun și pentru «ordinea socială».

Presupunênd că eŭ aș fi pedagog, aș învĕța pe elevul meŭ, să fie maĭ întâĭ om al natureĭ, și nu-mĭ pasă dacă maĭ târḑiŭ el ar deveni : militar, preot, industriaș.... căcĭ va fi bun la tóte. Pentru acésta însă, trebue să urmezĭ chiar de la început calea natureĭ, de óre-ce tóte sunt bune când ies din mânile ziditoruluĭ lumiĭ.»

FAMILIA.

Point de mère, point d'enfant. I. 3).

Educația începe de cum ne nascem și în mod necesar ceĭ carĭ se îngrijesc maĭ întâiŭ de noĭ : tatăl, mama, doica..... sunt primiĭ noștri educatorĭ. Dintre tóte vîrstele însă, copilăria este cea maĭ oropsită și maĭ chinuită.

---

(1) Educația primită de la natură : desvoltarea internă a facultăților și organelor nóstre. De la ómenĭ : usul ce facem de aceste organe și facultăți. De la lucrurĭ : ceia ce câștigăm prin experiența nóstră proprie de la obiectele carĭ afectéză simțirile nóstre.

www.digibuc.ro

In adevĕr, abia se nasce copilul, și grija nóstră cea d'întâĭ este să-l legăm. E înfășurat bietul copil cu atâtea legăturĭ, în cât îțĭ vine să crezĭ, că le e fricĕ celor d'imprejurul luĭ, să 'l vadă dând semne de viață. Lanțurile și sclavia este primul dar, cu care îĭ întîmpinăm la intrarea lor în viață, și de aceia și primul lor sentiment, este durerea și sila.

Fiind strînșĭ în legăturĭ, de la cap până la picióre și ne rămânêndu-le nimic liber afară de voce, țipă, strigă și eĭ cât pot, plâng într'una, până ce nu maĭ aŭ nicĭ puterea de a plânge. O! de sigur voĭ aț plânge și maĭ tare de cât dînșiĭ dacă v'ar fereca cine-va ast-fel.

Ba încă și maĭ mult. Nefiindu-le de ajuns legăturile, móșele le maĭ strivesc și capul, sub cuvînt că 'ĭ daŭ o formă maĭ potrivită.

Dómne! să fie óre capetele nóstre rĕŭ zidite de autorul ființeĭ nóstre, pentru ca să ni le drégă pe dinafară móșele și pe dinăuntru filosofiĭ? De sigur în acéstă privință, Caraibiĭ sunt măcar pe jumĕtate maĭ fericiț de cât noĭ (1)

Pentru ce înfășațĭ copiiĭ? Vĕ este cum-va fricĕ, să nu se slutéscă? Dar uitați-vĕ și vedeț, că niměnuĭ nu i-a venit în gând să înfeșe cățeiĭ, pisoiĭ și pe cele l'alte animale, și totușĭ nicĭ un neajuns nu li se întêmplă din causa acesteĭ negligențe!

Dar sciŭ eŭ, că pricina nu e aicĭ ci în altă parte: este acolo că mumele nu vor să-șĭ maĭ îndeplinéscă datoriile, nu vor să-șĭ nutréscă ele singure copiiĭ, ci îĭ dă pe mânĭ streine, pe mâna altor femeĭ, plătite să le țină locul.

Acestea, dacă copilul ar fi nelegat, ar trebui să 'l privegheze mereŭ, dar fiind înfășat, îl pot svîrli într'un colț, fără a se maĭ ocupa de țipetele luĭ.

«Ces douces mères qui, débarrassées de leurs enfants,

(1) Adică le lipsesc filosofiĭ.

www.digibuc.ro

se livrent gaiement aux amusements de la ville... (1)» sciŭ ele ce pățesc copiiĭ lor rĕmașĭ pe mâinele doiceĭ?

La cel maĭ mic sgomot, la cea maĭ mică supĕrare, copilul e spînzurat într'un cuiŭ ca un pachet de frânghie, și pe când doica îșĭ vede ticnit de treburĭ, nenorocitul rĕmâne ast-fel césurĭ întregĭ rĕstignit, până când se învinețesce de plâns, până când i-se sue sângele în cap, de nu maĭ are nicĭ puterea de a țipa. Așa că, în chipul acesta, copilul este păgubit nu numaĭ de laptele mumeĭ, pe care și alte femeĭ orĭ alte animale li l'ar putea oferi, dar maĭ cu sémă și maĭ mult, este lipsit de îngrijirile mumeĭ, pe pe carĭ nimenea nu le maĭ póte înlocui.

Tóte nevoile copiluluĭ și ale familieĭ, vin din acéstă depravațiune a mumelor; «tout l'ordre moral s'altère; le naturel s'éteint dans tous les cœurs; l'intérieur des maisons prend un air moins vivant; le spectacle touchant d'une famille naissante n'attache plus les maris, n'impose plus d'égards aux étrangers; on respecte moins la mère dont on ne voit pas les enfants; il n'y a point de résidence dans les familles; l'habitude ne renforce plus les liens du sang; il n'y a ni pères, ni mères, ni enfants, ni frères, ni sœurs; tous se connaissent à peine, comment s'aimeraient-ils?.... et quand la maison n'est qu'une triste solitude, il faut bien aller s'égayer ailleurs» (2).

Devină însă iarăși femeile mume, și îndată barbațiĭ vor deveni părinți aĭ familieĭ, de óre-ce farmecul vieței casnice, este cea maĭ bună pază contra obiceiurilor celor rele. Sgomotul copiilor pe care cine-va îl crede supĕrător, ar deveni atuncĭ plăcut, ar face pe tată și pe mamă maĭ scumpĭ unul altuia, ar strînge, cu un cuvînt, legăturile căsnicieĭ.

(1) Emil I, 26.
(2) Emil, I, 31.

www.digibuc.ro

Când însă nu e mamă, nu e nicĭ copil, nu e nicĭ soț, nu e nicĭ familie!

Fiind părăsit de mamă, copilul petrece primiĭ anĭ aĭ vieței, pe mânĭ streine, devenind orĭ despot prin linguși-rea doicelor, orĭ laș prin amenințările lor. Apoĭ, ast-fel fal-șificat, trece din mâna femeilor în mâinile unuĭ perceptor care desvoltă maĭ departe germeniĭ artificialĭ sădițĭ în el, și în fine slab la trup și la minte, scapă și de acesta, spre a intra în lume ca să dea la ivélă, inepția, orgoliul orĭ lașitatea și tóte cele-l-alte rĕutățĭ carĭ aŭ fost culti-vate într'însul. Eată omul fantasiilor vóstre! Cel natural este alt cum-va.

Voițĭ calea cea dréptă? Eat'o. Precum adevĕrata nutri-tóre a copiluluĭ este muma, tot ast-fel adevĕratul luĭ ma-gistru, este tatăl. Ingrijirile mumeĭ nu le póte nimenĭ în-locui, și iarășĭ, va fi de sigur maĭ bine educat copilul de un părinte judicios, de cât de cel maĭ învĕțat dascăl din lume; căcĭ maĭ ușor sîrguința póte înlocui talentul de cât talentul sîrguința.

Să-șĭ nutréscă muma copilul; iar educator să-ĭ fie ta-tăl: iată glasul nestrămutat al natureĭ.

— Mais les affaires, les fonctions, les devoirs..... Ah! les devoirs! sans doute le dernier est celui du père! (1)

Să nu vĕ miraț ĭ că legăturile familieĭ sunt așa de slabe, că viața domestică este așa de șubredă, când nicĭ muma nu-șĭ alăptéză copiiĭ, când nicĭ tatăl nu'ĭ instruesce. Nefiind îngrijițĭ de părinț ĭ, copiiĭ îșĭ primesc educațiunea între strĕinĭ, și ast-fel «rĕsleț iț ĭ, eĭ duc aiurea iubirea caseĭ părintescĭ, orĭ maĭ de grabă se obicinuesc să nu iubéscă nimic, și întorșĭ acasă se privesc între dînșiĭ ca nisce străinĭ, îșĭ fac ceremoniĭ și politețe unul altuia, până când se hotărăsc

(1) Emil, I 38.

www.digibuc.ro

să caute intimitatea în afară, neputênd'o afla în casa părintéscă.»

Părinți și mume! îngrijiți voi, de copiii voștri: acésta cea d'întâi și cea mai sfântă dintre datoriile vóstre!

PROFESORUL

Crois-tu donner à ton fils un autre père avec de l'argent? (I. 40.)

Dacă muma nu póte singură nutri copilul, póte să-l încredințeze unei doice; și dacă tatăl nu'l póte instrui, va trebui să trécă sarcina sa asupra alt cui-va. Să nu-și facă însă ilusiuni: cu bani nu va cumpěra nici o-dată un tată pentru copiii sěi. Va cumpěra în loc de un părinte un lacheŭ, care va face și din copiii sěi, tot nisce lacheĭ.

Este așa de greŭ să găsescĭ un pedagog, în cât părintele care caută așa ceva, va putea singur deveni pedagog, înainte de a găsi acéstă minune care se chiamă «adevěratul pedagog.» Singur un *amic* ar putea deveni educatorul copiluluĭ těŭ.

Alte calități nu le maĭ numěr, dar așĭ maĭ vrea să fie și cât se póte de tînĕr: copil, de ar fi cu putință, spre a putea deveni tovarășul elevuluĭ sěŭ, spre a'ĭ câștiga încrederea, împărțind cu el tóte distracțiile luĭ. Să fie tînĕr, căcĭ copiii cel mult lingușesc pe bětrânĭ dar de iubit nu'ĭ iubesc nicĭ o-dată, și tocmaĭ iubirea trebue să fie făclia care să lumineze calea educațiuneĭ. Atât pentru pedagog.

In ce privesce pe copil, de aș fi eŭ pedagogul, nu așĭ alege de cât un spirit comun, de óre-ce numaĭ ómeniĭ vulgarĭ aŭ nevoe de educațiune; ceĭ-l'alți se educă eĭ singuri și fără ajutorul altora. Așĭ căuta apoĭ, să fie sănětos. Nu m'aș însărcina cu un copil bolnăvicios chiar de aș fi sigur că trăesce 80 de anĭ. Căcĭ, la ce aș ajunge, chiar dacă i-aș da cu prisosință îngrijirile mele? Aș păgubi dóră

www.digibuc.ro

și mai mult societatea, răpindu'i doui membri în loc de unul singur.

Aș mai vrea, în fine, ca elevul meŭ să fie și bogat, căci va fi tot-d'a-una o victimă scăpată de prejudiții, de óre-ce bogații sunt de obiceiŭ aceia cari primesc educația cea mai puțin potrivită și pentru dînșii, și pentru societatea în care trăesc. Atât pentru elev.

Mai departe, fiind-că un pedadog nu póte avea de cât un singur elev, — căci educația duréză 25 de ani — elevul ca și pedagogul trebue să trăiască în gândul, că nu se vor mai despărți nici-o-dată. Alt-fel, unul va avea puțină docilitate și cel-l'alt puțină supraveghere, puțin interes. Copilul va considera pe profesor ca pe o năpaste a copilărieĭ, iar profesorul va vedea în elev numai o sarcină supĕrătóre, de care va dori să se scape cât mai iute.

Acestea tóte privesc relațiunile dintre profesor și elev. Dacă însă Emil — așa se numesce elevul închipuit al luĭ Rousseau — are și părinți, pe aceștia îi va respecta, dar numai pe mine mĕ va asculta: acésta este cea d'întâiŭ orĭ mai bine singura mea condițiune față de dînșii.

PRIMA EDUCAȚIUNE

De la 1 la 5 ani.

Vivre ce n'est pas respirer, c'est agir I. 23

Copilul se nasce numai cu putința de a învĕța, dar la început el nu scie nimic, el nu cunósce nimic; cu educațiunea luĭ însă, se însărcinéză dascălul cel mare natura, și pedagogul n'are de cât să învețe el însuși sub acest mare dascăl, luând numai mereŭ aminte, ca voința luĭ să nu fie de nimenĭ contradisă. Atât.

Să privegheze numai pe copilaș, să pândéscă prima lucire a slabeĭ luĭ inteligențe, cum pândesc Musulmaniĭ rĕsăritul luneĭ, când se apropie primul eĭ pătrar. Atuncĭ, când vor licări primele rațe ale inteligențeĭ, drumul este

www.digibuc.ro

lesne de ghicit; căcĭ, de óre-ce isvorul tuturor cunoscinţelor nóstre stă în sensaţiunĭ, tótă luarea nóstră aminte va trebui să fie acolo să educăm simţurile pentru a le face agere, şi al doilea să înduim sensaţiunile — materialul din care se va nutri inteligenţa — într'o ordine convenabilă, arătând necontenit copiluluĭ, legătura dintre fiecare sensaţie şi obiectul care a pricinuit'o.

Desvoltându-se simţurile, experienţa unuia va fi corectată şi îndeplinită prin experienţa celor-l'alte, iar memoria născênd şi întărind apoĭ sentimentul identităţeĭ, încetul cu încetul copilul devine o personalitate psichică distinctă.

Acésta fiind origina lumeĭ nóstre intelectuale, lămurit se vede, că educaţiunea trebue să încépă în cele d'întâĭ ḑile ale vieţeĭ, că chiar de la primiĭ paşĭ, copilul trebue să aibă lângă sine pe cine-va, care să privegheze şi să ajute desvoltarea fiinţeĭ séle. Şi cu atât maĭ mult privegherea trebue să încépă de timpuriŭ, cu cât cele d'întâiŭ impresiunĭ ale copiluluĭ sunt în acelaşĭ timp şi cele maĭ durabile.

Pentru tóte acestea însă, eŭ cer maĭ întâiŭ ca copilul să trăiască la ţéră, de óre-ce oraşele sunt iadul speţeĭ omenescĭ. La ţéră, în aerul liber al câmpieĭ saŭ al munţilor, se va învĕţa el să cunóscă natura, se va deprinde cu oboséla, cu frigul, cu fómea şi căldura, se va obicinui să facă băĭ cât de recĭ şi cât de calde, în cât să-ĭ fie tot aşa de lesne a trăi pe stâncile arse de sóre ale Malteĭ ca şi în gheţurile Islandeĭ. De aceea copiiĭ ţĕranilor întru cât privesce educaţia primilor anĭ, primesc o educaţiune cu mult superióră aceleia ce se dă copiilor din oraşe trăind în miḑlocul naturelĭ libere, eĭ aŭ ocasiune să vaḑă multe şi decĭ să înveţe multe; natura, muma lor cea bună, fără scirea şi sila niměnuĭ, îndeplinesce pentru dînşiĭ pe nesimţite şi armonic, acea admirabilă şi preţiósă operă, care se chiamă educaţie firéscă.

www.digibuc.ro

Privesce un copil de țĕran și veḑĭ cât de puternic este el prin sciința sa despre lucruri, pe care singur a câștigat'o fără scirea și sfatul vre-unuĭ dascăl. Paianjenul, de ex., care este spaima celor de la oraș, pe el nu-l sperie de loc, de vreme ce l'a vĕḑut de atâtea orĭ, de atâtea orĭ a pus mâna pe el, în cât are deplina încredințare, că nu-ĭ póte aduce nicĭ o vătămare. Și câte alte lucruri nu sunt, carĭ pricinuesc frică, ba chiar sunt primejdióse pentru copiiĭ crescuțĭ la orașe, și carĭ nu sunt nicĭ una nicĭ alta, pentru ceĭ carĭ aŭ trăit la țéră.

Să trăiască decĭ copilul la țéră, să se deprindă a vedea tot felul de lucrurĭ: animale urîte, desgustătóre, bizare, plante incomode... căcĭ dacă în timpul copilărieĭ a vĕḑut fără frică: brósce, rîme, paiajenĭ, gândacĭ... când va ajunge mare, va putea vedea orĭ-ce fără să se sperie. Eŭ l'aș obișnui pe Emil să vaḑă bunióră măscĭ. Aș începe cu măscĭ frumóse, le-aș pune pe ochĭ și rîḑînd eŭ, ar rîde și copilul. Aș pune apoĭ de cele urîte, și copilul ar rîde iarăși vĕḑêndu-mĕ pe mine vesel, de óre-ce copiiĭ nu se tem de cât când vĕd téma celor-l'alțĭ. Am băgat de sémă că tunetul nu sperie pe copiĭ, de cât atuncĭ când vĕd pe alțiĭ înspăimîntați și înțeleg că trăsnetul póte ucide.

Dacă însă e nevoe să 'ĭ arĕți tot felul de lucrurĭ, nu înțeleg prin acésta să-l înconjurați cu tóte jucăriile carĭ de obiceiŭ se daŭ în mâna copiilor. Clopoțeiĭ de aur, mărgénul, diamantele.... tóte aceste nimicurĭ prețióse, vor trebui să lipséscă din préjma unuĭ copil bine crescut. Să i-se dea ramurĭ cu fructe orĭ cu frunze, un cap de mac în care se audé sunând semințele, și cu acestea se va juca el tot atât de bine, ca și cu acele magnifice nimicurĭ carĭ aŭ menirea, de a-l învĕța luxos din légăn.

Cum vedeți, educația fisică, educația organelor sensibilitățeĭ, este tótă sarcina dar pentru ceĭ carĭ înțeleg lu-

www.digibuc.ro

crul greaua sarcină a educatoruluĭ în tot timpul celor d'întâiŭ cinci anĭ aĭ vieţeĭ copiluluĭ.

GRAIUL COPIILOR.

L'enfant ne doit écouter que les mots qu'il peut entendre ni dire que ceux qu'il peut articuler. I, 99.

Limba copiilor înainte de ivirea sunetelor articulate, este plânsetul. Amêndouĕ aceste fase, merită fie-care speciale consideraţiunĭ din partea educatoruluĭ.

La început, copilul simţind trebuinţele séle şi neputêndu-le singur satisface, cheamă prin plânset pe alţiĭ în ajutorul sĕŭ. Din aceste plânsete pe care cine-va le-ar crede puţin vrednice de luare aminte, se făuresce prima verigă a aceluĭ lanţ care se cheamă «ordine socială»; ele stabilesc prima legătură dintre copil şi ceĭ dimprejurul luĭ.

Lacrămile d'întâĭ ale copiluluĭ, sunt tot-d'a-una o rugăciune; dacă însă nu luăm séma, ele pot deveni porunci şi acesta este casul, care obicĭnuit se întêmplă. In adevĕr, doica orĭ linguşesce pe copil ca să tacă, orĭ îl ameţesce legănându-l, orĭ îl asurdesce cu cântecele, orĭ în fine se răstesţe la dînsul şi 'l bate. Din acéstă purtare, nu póte resulta, decât orĭ-că el devine despot din causa linguşirilor, orĭ sclavul prostit al forţeĭ când este silnicit. Iată strania lecţie, pe care i-o dăm la intrarea sa în viaţă!

N'am să uit nicĭ odată. Am vĕdut un copil plângênd pe care doica lovindu-l de câte-va orĭ, el conteni imediat din plâns. Imĭ ḍiceam în gândul meŭ: de sigur, acesta va fi în tótă viaţa luĭ un suflet servil. Dar mĕ înşelasem, căcĭ bietul copil leşinase de mânie, perduse respiraţia, se învineţise, şi un minut după aceia începu să ţipe cu atâta putere, în cât credeam că se sîrşesce tótă viaţa dintr'însul. Sunt sigur că un cărbune aprins de-ar

www.digibuc.ro

fi căḍut pe mâna acestuĭ copil, l'ar fi suferit maĭ uṣor de cât pe aceste slabe lovituri, carĭ însă ĭi fusese date, cu intenṭiunea vĕdită de a-l ofensa.

Orĭ-cum, fie că el ajunge despotul nostru, fie că devine el robul nostru, o cale ca și cea-l'altă sunt deopotrivă primejdióse pentru educaṭiune, și sunt tot-d'a-una neîndoióse semne orĭ ale nepricepereĭ, orĭ ale sĕlbătăcieĭ celor ce cresc ast fel pe un copil.

Vocea natureĭ are alt înṭeles : plânsul nu cere nicĭ linguṣire nicĭ amenințare ci ajutor, și pe acesta trebue să-l oferim din tótă inima și fără de zăbavă, de óre-ce lacrămile sunt semnul uneĭ nevoĭ, până ce prin greṣala nóstră ele pot deveni o manifestare a capriciuluĭ, a încăpățînăreĭ și a rĕutăṭeĭ.

Nu uitaṭĭ, că plânsetul copiluluĭ este primul inel al lanṭuluĭ care se chémă ordine socială».

De la o vreme însă, copilul nu maĭ plânge ci începe a vorbi. Graiul ca și plânsul copiilor e vrednic de mare luare aminte din partea educatoruluĭ. De obiceiŭ, doicele încep să vorbéscă cu copiĭ înainte ca aceștia să pótă pricepe ceia ce li se spune, și înainte de a putea și dînșiĭ să pronunțe sunetele audite. In urmă, când prinde și copilul a vorbi, îl silesc să învețe cu grămada la vorbe, uitând că prin acésta zăbovesc în loc să înlesnéscă putința lor de a vorbi, de óre-ce le pun înainte un numĕr de vorbe maĭ mare de cât numĕrul de ideĭ pe carĭ eĭ îl aŭ.

Calea firéscă este acésta: copilul, la început, să nu învețe de cât un mic numĕr de vorbe, și anume dintre cele maĭ uṣóre de pronunțat și care se rapórtă la obiecte pe carĭ el le póte imediat cunósce. Alt-fel, vorbele sunt pentru dînsul numaĭ o sarcină greóe, care ĭi întunecă mintea în loc de a i-o lumina.

Lăsaṭĭ așa dar, liberĭ pe copiĭ; nu le spuneṭĭ vorbe pe

www.digibuc.ro

carĭ eĭ nu le pot pricepe; nu-ĭ faceţĭ cu de-asila să vorbéscă, şi fiţĭ siguri că n'aŭ să rĕmână muţĭ. Dar, deprindeţi-ĭ să pronunţe lămurit şi tare, tóte vorbele pe carĭ le cunosc, căcĭ numaĭ aşa organele vorbireĭ se vor întări, numaĭ cu modul acesta vor căpĕta o pronunţie corectă şi clară.

Eŭ am trăit fórte multă vreme la ţéră şi n'am vĕdut nicĭ un ţĕran: bărbat, femee orĭ copil, care să greseieze. De unde vine acésta? Organele lor óre sunt alt-fel construite? Nu, dar exerciţiul lor este altul: ţĕraniĭ nu şoptesc ci vorbesc tot-d'a-una respicat şi tare.

In faţa ferestreĭ mele, era un loc liber unde se adunaŭ copiiĭ ca să se jóce. De şi depărtarea era considerabilă, eŭ auḑeam perfect tóte vorbele lor. Mi se părea însă, că aud copiĭ de ḑece anĭ şi când mĕ uitam, vedeam numaĭ copiĭ de treĭ orĭ de patru anĭ. Ceĭ carĭ veneaŭ din oraş, ca să mĕ visiteze se înşelaŭ şi eĭ ca şi mine. Tótă taina lucruluĭ, stă acolo, că aceştĭ copiĭ n'aŭ crescut ca ceĭ de la oraş sub aripa uneĭ guvernante, care îndată ce ĭ-ar vedea că mişcă buzele, să plece urechia ca să-ĭ asculte; ci, áŭ trăit sub cerul liber şi aŭ vorbit să fie auḑiţĭ nu ascultaţĭ.

Acestea sunt tóte regulele pe carĭ trebue să le observĭ în prima educaţiune, care se întinde de la nascere până în anul al cincilea. Până în acest an copilul nu simte bine propria sa esistenţă, a trăit după cum ḑice Ovidiŭ: vitae nescius ipsae suae.

COPILĂRIA ÎŞĬ ARE LOCUL SĔŬ ANUMIT PRINTRE CELE-L'ALTE ETĂŢĬ.

Educaţia de la 5 la 12 anĭ.

....il ne doit être ni bête ni homme, mais enfant. II., 122.

Cu cât cresc copiiĭ, cu atâta eĭ plâng maĭ puţin, de órece plânsul ţine numaĭ locul vorbireĭ, până ce acésta se ivesce; dacă însă maĭ plâng şi după ce pot vorbi, atuncĭ

www.digibuc.ro

de vină nu sunt eĭ, ci tot-d'a-una ceĭ d'imprejurul lor. Orĭ cum, când vedĭ că copilul plânge, nu te apropia de el până ce nu va tăcea, căcĭ se întêmplă fórte rar ca un copil să plângă, când se află singur și nu nădăjduesce a fi audit de cine-va.

De cade orĭ de se taie, rĕmâĭ liniștit, fiĭ tu cu sânge rece și va fi și el de asemenea. N'aĭ témă! nu e nicĭ o pagubă dacă se rănesce; din contra, este de dorit să nu scape fără de rănĭ, căcĭ a suferi este primul lucru pe care trebue să-l învețe, și totdeodată și cel maĭ folositor pentru viață. De aceea, în loc de a-l lăsa să pirotéscă în aerul închis al uneĭ camere, du-l în grădină saŭ la câmp, lasă-l să alerge, să sară, să cadă de o sută de orĭ pe dĭ, și nu va fi de cât cu atât maĭ bine. Un ast-fel de copil ce este drept, nu va fi ca o păpușă, dar va fi tot-d'a-una sănătos și vesel.

Le dic tóte acestea, pentru că, precum omenirea îșĭ are locul sĕŭ hotărît în ordinea lucrurilor, tot ast-fel și copilăria îșĭ are locul sĕŭ anumit între cele-l-alte etățĭ, și acest loc trebuesce respectat. Să nu cerem copiilor să fie altceva de cât copiĭ, să respectăm în șirul vieței omenescĭ locul ce se cuvine fie-căreĭ etățĭ. De acea, să îngăduim să fie veselă și liberă acésta etate, singura în care puterile sunt cumpĕnite după dorințĭ, singura în care omul póte gusta fericirea; — și acésta, cu atât maĭ mult, cu cât se scie că nicĭ jumĕtate din câțĭ se nasc, nu trec peste acéstă fragedă vîrstă a vieței omenescĭ. La o parte decĭ, cu acea educațiune barbară, care jertfesce presentul unuĭ viitor nesigur și tot-d'a-una necunoscut; care face nenorocirea copiilor, sub pretext că le pregătesce în viitor, nu sciŭ ce pretinsă fericire, un vis pe care nu-s nicĭ odată siguri, că 'l vor vedea în ființă. Lăsați la o parte acea tristă educație care supune pe bieții copiĭ ca pe nisce criminalĭ la o muncă continuă, care 'ĭ face să petrécă etatea veselieĭ în lacrămĭ și robie, sub pretext că așa cere binele lor!

www.digibuc.ro

Câți copiĭ nu pier, jertfă înțelepciuneĭ extrăvagante a părinților orĭ a profesorilor! Mórtea însă dacă vine, este pentru dînșiĭ o mântuire. Fericiți că scapă de crudimea celor ce ĭĭ chinuesc, se aleg și eĭ din tóte câte aŭ suferit, cu atâta că părăsesc viața fără părere de rĕŭ, de óre-ce n'aŭ cunoscut de cât chinurile eĭ.

Tóte nefericirile ómenilor vin de acolo, că eĭ doresc maĭ multe de cât le stă în putință. Nefiind mulțumiți să aibă copiĭ ajunșĭ la maturitatea copilărieĭ, eĭ caută să facă din copiĭ, bărbați, și ast-fel prin nebunésca lor dorință, eĭ zădărnicesc mersul natureĭ, cultivându-șĭ singurĭ, propria lor nefericire.

Dacă acésta este nebunie, înțelepciunea din contră stă acolo, să sciĭ a-ți mĕsura puterile, spre a nu trece nicĭ odată cu dorința, peste marginile putinței. Mĕsóră decĭ, raza sfereĭ téle, și rĕmâĭ la centru, cum rĕmâne paianjenul în mijlocul pândeĭ séle: iată maxima fundamentală pentru educațiune ca și pentru întréga practică a vieței.

Să nu cerem copiluluĭ să fie alt-ceva de cât ceia ce póte fi, adică un copil.

LIBERTATEA.

> Quand la volonté des enfants n'est point gatée par notre faute, ils ne v ulent rien inutilement. II. 125.

Dacă nu-ĭ prudent și uman să cerem de la copiĭ maĭ mult de cât pot, este însă și necesar și firesc, să lăsăm deplin liber, tot jocul forțelor de carĭ eĭ dispun; căcĭ, dacă voința lor nu este stricată prin greșelele nóstre, eĭ nu vor face nimic care să le fie vătămător.

Vedeți câte odată, copiĭ vineți de frig, jucându-se pe zăpadă. Atârnă de eĭ să mérgă să se încălzéscă, și totușĭ nu voesc. Silesce-ĭ însă la acésta, și vor simți de o sută

www.digibuc.ro

de orĭ maĭ mult asprimea porunceĭ, de cât o simțise pe aceia a friguluĭ. De aceia, dacă vedeți că lor le place să se jóce ast-fel, lăsați-ĭ să se jóce, de óre-ce eĭ nu pot voi nimic nefolositor.

Ce credĭ? de ar fi un copil să alégă al cuĭ elev să fie: al meŭ, orĭ al tèŭ care tremurĭ pentru un frig pe care el nu-l simte, credĭ că ar sta un moment la îndoială?

Nu poruncĭ și nu pedepsi. Nevoia și pedépsa să vină de la lucrurĭ și nu de la tine.

Veți zice însă; cum, nu trebue să lucrăm noĭ pentru a deștepta rațiunea copiluluĭ? Să așteptăm ca din lucrurĭ să afle el ce trebue să facă și ce nu, ce este bun și ce este rĕŭ? Fără îndoială, capo d'opera uneĭ bune educațiunĭ, este să facĭ pe cine-va raționabil; dar este tot atât de bizar, să cerĭ de la un copil de ḍece anĭ raționament, pe cât ar fi de bizar să 'ĭ cerĭ, să fie de ḍece coțĭ de înnalt. Da, să căutăm a pregăti desvoltarea rațiuneĭ la copiĭ, însă e de luat aminte că rațiunea este un compus al celor-l'alte facultățĭ, și din acéstă pricină ea se desvoltă în urma tuturor; — și de aceea tocmaĭ, a judeca ce este bine și ce este rĕŭ, este o cestiune maĭ presus de puterea minței copiilor.

Nu raționați cu copiiĭ căcĭ este și nefiresc și periculos. Lăsați-ĭ liberĭ să facă ce vor voi, orĭ maĭ bine ce vor putea; să simță necesitatea și autoritatea în lucrurĭ și nu în voința ómenilor. Sub un ast-fel de jug eĭ vor deveni blândĭ și liniștițĭ, căcĭ este în firea omuluĭ să sufere cu pacință nevoia, când ea vine de la lucrurĭ, iar nu de la voința adesea schimbătóre a ómenilor.

E de mirare, cum ómeniĭ de când se interesézĕ de educațiune, n'aŭ găsit alt mijloc de a conduce pe copiĭ, de cât mijlocul detestabil al emulațiuneĭ și al pedepseĭ, și n'aŭ vĕḍut că singura educație firéscă este aceia, pe care liber

www.digibuc.ro

o primesce copilul de la lucruri, după legile statornice ale *posibilului și imposibilului.*

Lăsați așa dară liberi pe copii; nu porunciți, nu pedepsiți, nu încercați a raționa cu ei, de óre-ce nu vĕ pot pricepe; lăsați-i în voia lor și fiți siguri că nu vor face nimic rĕŭ, dacă voința lor nu a fost stricată prin greșelile vóstre.

PRIMA EDUCAȚIUNE ESTE NEGATIVĂ.

La première éducation doit être purement négative. II, 144.

Dacă copilul nu e capabil de raționament, dacă tótă sciința trebue să o culégă din lucruri, se înțelege de la sine că obișnuitele mijlóce ale educațiunei, adică cărtile, sunt nefolositóre, și învĕțătura pe care ele o daŭ, este cu totul nepotrivită cu principiile educațiunei naturale.

Dar mĕ veți întreba póte: limba altor națiuni, istoria, sciințele, când le va învĕța copilul, dacă nu va începe studiul lor până la etatea de 12 ani? și iarăși, de unde le va învĕța dacă nu din cărți? — Ascultă.

Studiul *sciințelor*, presupune puterea de a raționa, dar pe acésta copiii nu o aŭ de cât după 12 ani, și de aceea până la acéstă etate, ei nici nu aŭ o memorie în înțelesul propriŭ al cuvîntuluĭ. Ei țin minte: figuri, semne, sunete... cu un cuvînt sensații, mai rar ideĭ, și fórte rar legătura dintre ideĭ;—mai mult, nimic. N'aveți de cât să luați aminte cum învéță ei Geometria, și veți vedea nu numaĭ că nu-s capabili de a raționa, dar nici nu sunt în stare să țină minte măcar raționamentele altora. In adevĕr, ce țin ei minte din studiul Geometrieĭ? Figura și cel mult termenii demonstrațiuneĭ; iar, demonstrațiunea numaĭ cu greŭ, și e destul să restorni figura, pentru ca să vedĭ cum tot șirul judecăților se încurcă; — acésta de alt-fel, o sciŭ bine toți ceĭ

www.digibuc.ro

carĭ se laudă că fac marĭ isprăvĭ în educaţiunea copiilor, şi de aceea eĭ fac pe elevii lor savanţi numaĭ in cronologie, geografie şi limbĭ, adecă în sciinţe de cuvinte, de óre-ce sciinţele de raţionament, sunt maĭ pre sus de puterea inteligenţeĭ acesteĭ etăţi.

Pentru studiul *limbelor* streine greutatea este tot aşa de mare. — In adevĕr, pentru a studia o limbă trebue să compărĭ ideĭ, şi copilul tocmaĭ nu le are, pentru a putea face ast-fel de comparaţiunĭ. De aceea, cunoscinţa limbelor la copiĭ, se mărginesce la cunóscerea unor semne, fără să fie însoţite acestea şi de ideia lucrurilor pe carĭ le represintă, ceea ce este un vĕdit neajuns.

Dar *istoria?* Studiul istorieĭ în copilărie, este greşala cea maĭ ridiculă. In adevĕr, care póte fi folosul istorieĭ, dacă copilul nu póte vedea în ea, de cât o înşirare de fapte a căror înlănţuire, cu necesitate îĭ scapă? Işĭ închipuesc óre pedagogiĭ, că adevĕrata cunoscinţă a evenimentelor, se póte despărţi de cunóscerea legăturеĭ dintre cause şi efecte? Cred eĭ, că este de ajuns copiluluĭ să le cunóscă pe unele fără a le cunósce şi pe cele-l'alte? Daca aşa înţeleg eĭ istoria, ca studiul uneĭ succesiunĭ de mişcărĭ fisice, pur externe, ea este atuncĭ o sciinţă perfect sterilă, şi nu e nicĭ o raţiune pentru a fi impusă copiilor spre studiare.

Să vĕ povestesc o întêmplare.

Mĕ dusesem să petrec câte-va ḑile la ţéră, la o bună mamă de familie, care se îngrijea fórte mult de educaţiunea şi instrucţiunea copiluluĭ seŭ. La masă, veni vorba despre doctorul luĭ Alexandru cel Mare, şi copilul povesti întêmplarea deslușit şi cu destulă graţie. După obicĭnuitele laude pe carĭ mama le aştepta, începu a fi judecată fapta luĭ Alexandru, şi copilul maĭ ales admira, fórte mult curagiul pe care l'a arĕtat Alexandru, bênd paharul cu doctoriĭ pe care medicul sĕŭ i-l presintase. Sciţĭ însă unde găsia el acest curaj? In aceia numaĭ, că Alexandru bĕuse

www.digibuc.ro

un pahar cu doctorii!—Pricina era, că bietul copil numaĭ cu câte-va ḑile maĭ înainte, luase nisce medicamente, de care îĭ era încă gróză.

Am plecat rîḑênd în mine, de înalta înțelepciune a părinților și a profesorilor, carĭ cred că pot învĕța pe copiĭ istoria!

Așa este cu istoria, așa este și cu cele-l'alte sciințe, căcĭ dacă nu e o sciință de vorbe, atuncĭ nu esistă nicĭ o sciință potrivită pentru copiĭ, și eŭ, din câte sciŭ, nu cunosc nicĭ o sciință de vorbe.

Ce vom face atuncĭ până la etatea de 12 anĭ? Ceia ce am făcut și până la cincĭ anĭ: educația simțurilor Sciințele nefiind de séma minței copiilor, rĕmâne ca din acest punct de vedere, prima educație să fie curat negativă; vom căuta, nu să învĕțăm pe copiĭ adevĕruri, ci numaĭ să le păḑim spiritul de eróre. Pe acéstă cale, dacă poțĭ aduce pe elevul tĕŭ sănătos și voinic, până la 10 anĭ, fără să scie a-șĭ deosebi mâna dréptă de cea stângă, atuncĭ nefiind înclinat spre nicĭ un rĕŭ, de la primele téle lecțiunĭ, ochiĭ minței luĭ se vor deschide spre rațiune, și în scurtă vreme, el va deveni în mânile téle cel maĭ înțelept copil; — iar tu, începênd prin a nu face nimic, veĭ vedea că aĭ făcut o adevĕrată minune de educație!

La tóte acestea însă, se póte aduce o obiecțiune în adevĕr seriósă: Dar în ce insulă singuratecă va trăi elevul tĕŭ, pentru a scăpa de influența celor ce'l înconjóră, pentru a ajunge la 10 anĭ, fără să-șĭ deosibéscă mână dréptă de cea stângă? Nu va vedea el pe doică, pe vecinĭ, pe alțĭ copiĭ... carĭ de sigur nu sunt tot îngerĭ? Da. Aci este o mare greutate, dar eŭ sunt de vină, că voĭ ațĭ făcut totul greŭ de îndeplinit? E greŭ, ce este drept, dar vom ușura întru cât-va sarcina, dacă vom duce pe copil la țéră, departe de lacheĭ, departe de moravurile negre ale orașelor, pe care lustrul cu care sunt acoperite le face ademenitóre. pe când viciile țĕranilor fiind lipsite de momélă

www.digibuc.ro

sunt mai proprii să-i desguste, de cât să le deștepte dorul, de a-le imita. Adaogă apoi că, la țéră, educatorul va fi mai stăpân pe obiectele pe carî le va presenta copilului, iar vorbele și exemplul luĭ, vor avea o autoritate pe care nicĭ o-dată n'ar putea-o avea într'un oraș.

CĂRȚILE

En ôtant ainsi tous les devoirs des enfant j'ôte les instruments de leur plus grande misère, savoir les livres. II, 201.

Emil abia la 12 anĭ va sci ce este o carte. Până atunci, el va învĕța să scrie și să citéscă, însă nu din cărți, ci din dorința de a citi. Voiŭ face de ex. să primésca bilete în carî el este invitat la o primblare. Nesciind să citéscă va perde ocasia, dar va câștiga cu acésta dorul de a cunósce acele semne, a căror utilitate el a simțit'o în mod așa de efectiv. Cu acéstă metodă, Emil va sci să citéscă perfect la 10 anĭ, tocmai fiind-că n'are nevoe de acésta de cât la 15 anĭ.

Singura luĭ carte va fi natura, de óre-ce singurul fel de raționament de care este capabil copilul, se desvoltă nu prin cărți, ci din exercițiul forțelor séle fisice, în mijlocul natureĭ libere.

In adevĕr, crescêndu'ĭ puterile, copilul devine încetul cu încetul din ființă sensitivă, o ființă activă, și în chipul acesta el dobêndesce, di după di, cunoscințe asupra raportuluĭ dintre el și lucrurĭ, asupra usuluĭ ce se póte face de ele, cu un cuvînt, dobândesce singurul fel de rațiune de care este capabilă etatea lor. De aceea și vedeți, că copiiĭ țĕranilor ajung mult mai departe în copilărie, de cât aĭ orășenilor, de óre-ce sunt puși în condițiuni mult mai favorabile de cât aceștia, spre a-și desvolta rațiunea proprie etățiĭ lor. Eŭ de ex. când am eșit întâiașĭ dată din

www.digibuc.ro

Geneva, vream să mĕ iaŭ la întrecere cu un cal ce fugea în góna mare, și svêrleam cu petre în muntele Salève, care este la 2 leghe depărtare de oraș!

Inlăturați cărțile din educațiune, de óre-ce din ele copiiĭ nu învață, de cât póte numaĭ desgustul de a învĕța maĭ târdiŭ! Pe cât timp primiĭ noștri dascălĭ de filosofie sunt mânile, piciórele, ochiĭ.... a pune în locul lor cărțile, însémnă a împrumuta judecata altora, pentru a o perde saŭ a o întârdia pe a ta, însémnă a te deprinde să crezĭ tot-d'a-una și să nu maĭ sciĭ nicĭ-o-dată.

Din cele dise până aicĭ, se póte vedea că în tótă perióda acésta, până la 12 anĭ, în care ceĭ-l'alțĭ pedagogĭ cred că daŭ copiilor sciința, eŭ nu mĕ interesez de cât de instrumentul care va sluji la dobândirea eĭ, adică de educațiunea fisică a elevuluĭ meŭ. Și este lesne de înțeles, că dacă tot ce intră în mintea nóstră, vine prin simțurĭ, aci, asupra educațiuneĭ simțurilor, trebue să fie maĭ întâiŭ pironită, tótă atențiunea educatoruluĭ. Când tótă «țéra sensațiunilor» a fost strĕbătută, când s'a ajuns la «granițele rațiuneĭ copilărescĭ» în al 12-a an, pasul ce vine maĭ departe este un pas de om, și un copil ast-fel pregătit, va fi destul de puternic pentru a-l face.

Acestea sunt tóte principiile de urmat în prima educațiune, dar dacă așteptați să vĕ spun eŭ tóte cu deamĕnuntul, maĭ bine nu mĕ maĭ citiți de loc.

Educațiunea de la 12 la 15 anĭ.

La 12 anĭ puterile copiluluĭ cresc mult maĭ iute ca trebuințele séle. Acesta este momentul cel maĭ prețios al viețeĭ, și cu atât maĭ prețios, cu cât el nu se maĭ întórce nicĭ odată.

Ce va face el cu acest plus de puterĭ, pe care nu-l va

www.digibuc.ro

mai întêlni nicĭ odată în restul vieţeĭ séle? Il va cheltui pentru viitor: copilul voinic de acum, va strînge provisiunĭ pentru bărbatul slab de maĭ târdiŭ. Va începe epoca munceĭ, a studielor, a instrucţiuneĭ, şi băgaţĭ de sémă, că nu sunt eŭ care în mod arbitrar fac acéstă alegere, ci este natura însăşĭ, care ne arată cum trebue să lucrăm.

Până aci Emil n'a cunoscut de cât o singură lege: a *necesităţeĭ, a posibiluluĭ şi imposibiluluĭ;* de aci înainte însă, el începe a înţelege ce este *utilul*, şi cu acésta trecem peste «*graniţa sensaţiunilor,*» le transformăm în ideĭ, şi ast-fel sciinţa devine posibilă.

In ce chip vom păşi la judecarea utiluluĭ? Pe ce cale vom apuca pentru a ajunge la sciinţă? Iată întrebările care în mod firesc, ne vor ocupa în acéstă nouă periodă a educaţiuneĭ.

SCIINŢELE

Qu'il n'apprenne pas la science, qu'il l'invente. II, 327.

Calea cea maĭ naturală, cea maĭ sigură pentru studiul sciinţelor, este, să atragem atenţiunea copiluluĭ asupra fenomenelor natureĭ, şi să-ĭ deşteptăm curiositatea, în cât să invente singur sciinţa, nu să o învéţe de la alţiĭ.

Vreĭ bunióră, să-ĭ daĭ noţiunĭ generale de *cosmografie?* observă împreună cu dînsul locul unde apune sórele, şi diminéţa văzêndu-l că se ivesce în cea-l'altă margine a ceruluĭ, întrébă-l: cum se face că sórele s'a ascuns erĭ colo, şi adĭ ese dincóce? Atât; şi chiar daca copilul te-ar ntreba cum, nu-ĭ răspunde, lasă-l pe dînsul să se gândéscă, şi fiĭ sigur că va căuta cu dinadinsul explicarea fenomenuluĭ. Dacă însă nu ghicesce cum de la apus s'a întors la răsărit, el scie de sigur, cum de la răsărit merge către apus, şi n'aĭ de cât să-ĭ explicĭ prin o mişcare pe cea-l'altă. Ob-

www.digibuc.ro

servă apoĭ, în curs de un an, locul unde rĕsare și unde apune sórele, și copilul va înțelege ușor și deplin, de ce ḑilele cresc și scad, de ce timpurile anuluĭ urméză acelaș șir, și o mulțime încă de alte adevĕrurĭ privitóre la relațiunea dintre sóre și planeta nóstră; cu modul acesta, în loc de a auḑi cosmografia din cărțĭ, copilul o va privi și înțelege, din însĕșĭ realitatea fenomenelor.

Pentru cunoscințele sale *geografice*, punctul de plecare va fi locul unde locuesce, apoĭ munțiĭ și apele dimprejur, satele învecinate..... ale căror posițiunĭ relative pe tóte le va însemna el singur pe hârtie; — de bună sémă fără de eróre, de óre-ce voĭ ațĭ cutrerat amêndouĭ, tóte împrejurimele. Dacă însă ar greși, nu îndrepta nimic, ci aștépă până ce el singur va fi în stare să îndrepteze ceia ce a greșit, saŭ cel mult înlesnesce-ĭ ocasiunea de a-șĭ observa singur greșelile făcute. De alt-fel, eŭ n'am dorința ca Emil să scie minuțios topografiia, ci numaĭ să pricépă ce represintă o hartă, și chipul cum ele se fac; căcĭ încă odată, spiritul metodeĭ mele nu stă în a învĕța pe copil multe lucrurĭ, ci în a nu lăsa să-ĭ intre în cap, de cât ideĭ limpeḑĭ și drepte. Alt-fel, dacă aĭ sta să privescĭ sciința în ea însĕșĭ, intri într'o mare fără fund și fără țĕrmurĭ, din care nicĭ odată nu e cu putință ca să maĭ eșĭ. Eŭ, când vĕḑ pe cine-va entusiasmat de iubirea către sciință, alergând când la una când la alta, îmĭ pare că vĕḑ un copil adunând scoicĭ de pe malul unuĭ rîŭ, care după ce se încarcă bine de unele, fiind ispitit de altele maĭ frumóse pe carĭ le zăresce maĭ încolo, maĭ aruncă din cele ce are, pentru a maĭ lua și din cele pe carĭ le-a zărit, și apoĭ svîrle și pe acestea pentru altele..., până ce îngreuiat de mulțimea lor, și nesciind pe care să le prețuiască maĭ mult, le aruncă pe tótele la pămênt.—Eŭ n'am ambițiunea ca Emil să scie multe lucrurĭ, de óre-ce în acéstă etate, noĭ nu căutăm de cât drumul către sciință și nicĭ de loc, sciința însăș.

www.digibuc.ro

Aceiași va fi metoda și pentru cele-l-alte *sciințe*. Cu o bucată de céră îl voiŭ învěța electricitatea, cu douě treĭ țevĭ, siſonul, barometrul.... căcĭ noĭ nu vom face întâĭ instrumentele și apoĭ experiența; ci, după ce am întrevědut ca din întêmplare experiența, vom fabrica împreună, eŭ și Emil, aparatele trebuincióse.

In acest chip, noțiunile sciințifice devin maĭ clare de cât atuncĭ când le-ar primi de la alțiĭ, și copilul nu numaĭ că nu se obișnuesce a se supune orbesce autorității, dar încă el devine și ingenios în a găsi rapórte, a lega ideĭ, a combina experiențe.... rěmânênd tot de odată activ, chiar și în mijlocul ocupațiunilor séle speculative.

Acésta este *metoda sciințelor*. Tot-d'a-una însă, după ce aĭ făcut un mare numěr de observăriĭ și experiențe, légă-le între ele în mod deductiv, pune-le în ordine, pentru ca la nevoe, copilul să și le pótă reaminti; de alt-fel, orĭcarĭ ar fi aceste experiențe saŭ observațiunĭ, calea firéscă este, să începĭ *cu ce este simplu și sensibil, pentru a te ridica numaĭ pe încetul, către ceea ce este maĭ complex și maĭ abstract.*

U T I L U L

....utilité sensible a leur âge, et à la portée de leurs lumières. III, 351.

Fiind-că la acéstă etate copilul póte înțelege ce este utilul, în deosebire de calea urmată până aci, el nu trebue să maĭ facă nimic, până ce singur nu va înțelege utilitatea acțiuneĭ séle. «La ce este bun acésta» iată frîul cu care de aci înainte îl vom ține în loc orĭ de câte orĭ vom voi.

Să luăm aminte însă, că aceiași întrebare ne-o póte pune și el nouě, și atuncĭ va trebui negreșit să-ĭ rěspundem dacă voim să păstrăm încrederea luĭ. Să-ĭ rěspundem însă cu fapte și nu cu vorbe, căcĭ dacă vreĭ să te scapĭ de el și

www.digibuc.ro

să-ĭ daĭ o explicare pe care el n'o póte pricepe, vĕdêndu-te că raționezĭ asupra ideilor téle și nu cu ideile séle copilărescĭ, va crede că ceia ce 'ĭ spuĭ, este bun numaĭ pentru tine, nu și pentru dînsul, și atuncĭ încrederea se va duce și tótă educațiunea este compromisă. Lucrurile, faptele să esplice, nu vorbele, căcĭ acestea n'aŭ nicĭ o credință când nu sunt însoțite de acțiune.

Presupune că pe când studiezĭ cu elevul tĕŭ cursul sóreluĭ, de odată el te oprește cu întrebarea : la ce e bună acésta? Veĭ începe tu atuncĭ, să-ĭ vorbescĭ de calendar, de navigație, de anotimpurĭ? De-aĭ face-o, aĭ fi un om de nimica, dc óre-ce explicarea ta n'ar fi de nicĭ un folos copiluluĭ. O explicare pe care el să o pótă înțelege, aĭ face-o ast-fel : te-aĭ rătăci cu dînsul în pădure, l'aĭ expune la fóme și la obosélă, i-aĭ da ocasiune să descopere drumul, după mersul sóreluĭ..... i-aĭ vorbi prin lucrurĭ și nu prin cuvinte

In resumat conduita cea maĭ înțeléptă în acéstă periódă a educațiuneĭ, este, să facĭ pe copil să-și dea tot-d'auna sémă de *utilitatea* orĭ lipsa de folos a faptelor séle; iar tu pedagog, să nu vorbescĭ decât prin fapte, și să nu *dicĭ* decât ceia ce nu poțĭ *face*.

ROBINSON CRUSOÉ.

S'il nous faut absolument des livres, il en existe un qui fournit, à mon gré, le plus heureux traité d'éducation naturelle III, 367.

Vĕ așteptațĭ póte, că măcar în acéstă periódă, utilul orĭ sciința să o aflăm din cărțĭ.—Nu. Eŭ urĕsc cărțile. Ele te învață să vorbescĭ despre lucrurĭ pe carĭ nu le cunoscĭ, și de aceia le-am lăsat afară, în educațiunea de până aci a luĭ Emil. Totușĭ, până la această etate, am aflat prin experiența lucrurilor, o mare parte din adevĕrurile carĭ

www.digibuc.ro

sunt cuprinse și în cărți. N'ar fi óre vre-un chip să strîngĭ tóte aceste lecțiunĭ împrăștiate, într'o singură carte, care să aibă un subiect ușor de înțeles și care tot-de-o-dată să fie și un stimul pentru acéstă etate?

Da. Există o carte care după a mea părere, este cel maĭ nemerit tratat de educațiune naturală. Acésta va fi prima carte pe care o va ceti Emil, și cât timp gustul luĭ îĭ va rĕmânea necorupt, citirea eĭ îĭ va face tot-d'auna plăcere. Să nu credeți însă, că este vorba de Aristotele de Pliniŭ, orĭ de Buffon. Eŭ mĕ gândesc în altă parte, mĕ gândesc la Robinson Crusoé.

Robinson singur în insula sa, lipsit de orĭ-ce ajutor, îngrijindu-șĭ coliba, caprele, plantațiunile séle și procurându-șĭ singur tóte cele trebuincióse pentru traiŭ, este fără îndoială un subiect interesant pentru orĭ-ce etate, și de sigur fórte atrăgĕtor pentru copiĭ. Nu póte fi nicĭ o îndoială că copilul care îl va citi, nu va dori și el să fie un Robinson, și nu va căuta în fie-care minut condus de acéstă idee, să 'șĭ dea séma de *utilitatea* fie-căruĭ lucru care îĭ ese înainte. Ba încă va fi atât de grăbit, în cât veĭ avea nevoe să-l potolescĭ, nu să-l îndemnĭ. Iată cartea cea maĭ potrivită cu felul educațiuneĭ naturale, cu nevoile, priceperea și gustul acesteĭ etăți.

MESERIA.

> Riche ou pauvre, puissant ou faible, tout citoyen oisif est un fripon, III. 394.

La 12 anĭ, de vreme ce copilul avea maĭ multe forțe de cât îĭ trebuia, a început să studieze: s'a ridicat până la cer, a cutreerat pămîntul, a învĕțat astronomie, fisică, cosmografie, geografie.... a cules legile natureĭ, cu un cuvînt a cutreerat întréga nóstră insulă.

Cunoscênd acuma calea sciințelor, sciind ce este și ce

www.digibuc.ro

nu e util, la ce va întrebuința el tóte aceste cunoscințe? De sigur, la folosul luĭ, și folosul cel maĭ imediat și maĭ legiuit, este conservarea proprieĭ nóstre ființe. Să căutăm decĭ, ca el să-șĭ asigure existența prin propriile séle mijlóce, de órece trecênd copilăria, el ese de sub protecția celor carĭ prin legile fireĭ eraŭ obligați să-ĭ susțină primiĭ pașĭ în viață, și va trebui să trăiască din propriile séle puterĭ.

In ce chip?

Cât timp societatea a fost stabilă, în cât fie-care scia din copilărie care îĭ este locul și ce va trebui să facă,—orĭ alțiĭ, că n'aŭ nimic de făcut — fie care își cunoscea calea. Noĭ însă, ne apropiem de o stare de crisă, de «secolul revoluțiunilor» și nimenĭ n'ar putea să-ți spună ce sórtă te va ajunge. Așeḍămintele omenescĭ pot aḍĭ orĭ mâine, să fie rĕsturnate. Nestrĕmutate rĕmân numaĭ cele statornicite de natură, și natura n'a făcut nicĭ prinți, nicĭ bogați, nicĭ mojicĭ.... ci simplu numaĭ ómenĭ. Ce vor face toți ceĭ marĭ când treptele vor fi schimbate? Ferice va fi atuncĭ, numaĭ de acela, care va sci să părăséscă starea socială care l'a părăsit, și în pisma sórteĭ totuși să rĕmână om!

Drept aceea, cunoscințele pe carĭ le-a adunat Emil, le va întrebuința deocamdata, să învețe o meserie, și prin acésta orĭ-care ar fi fost rangul luĭ, el s'a ridicat la rangul de om. Iĭ voiŭ alege decĭ, o meserie manuală, dar nu vreaŭ nicĭ să brodeze nicĭ să fie poleitor, cum dorea Locke să fie elevul luĭ. Nicĭ musicant, nicĭ comediant n'aș vrea să fie: mi-ar părea de o sută de orĭ maĭ bine, să-l vĕd cismar de cât poet!

Voesc înainte de tóte să fie o meserie *utilă* căcĭ nicĭ una nu e onestă dacă nu e și folositóre. Să fie o *meserie* care să pótă servi luĭ Robinson în insulă, și un copil crescut ca Emil, fițĭ siguri, nicĭ nu va alege într alt chip. Apoĭ aș maĭ vrea să fie și demnă, căcĭ, multe sunt folositóre dar nu tóte sunt vrednice de un bărbat. Nicĭ o-dată, de

www.digibuc.ro

esemplu, un tîněr de voia luĭ nu aspiră să devină croitor, nefiind acéstă meserie, potrivită cu dispositiunile sexuluĭ sĕŭ. Ceĭ ce cunosc istoria, sciŭ că în anticitate bărbaţiĭ nu făceaŭ haine, că nu existaŭ croitorĭ, ci numaĭ croitorese. Eŭ, de aşĭ fi un prinţ n'aş permite croitoria şi tóte meseriile carĭ ţin de ac, de cât celor şchiopĭ dintre bărbaţi, şi admiţênd că eunuciĭ sunt necesarĭ, găsesc că orientaliĭ sunt tare nebunĭ, dacă se necăjesc să-ĭ facă înadins, când în Europa se găsesc atâţea croitorĭ!

Mi-ar plăcea din contra, ca Emil să fie têmplar, de óre-ce lemnăria în general este o meserie curată şi fiind utilă, nu exclude în acelaşĭ timp nicĭ gustul.

Până aicĭ, am ajuns în acéstă periódă.

Emil, din fiinţă afectivă ce era, a devenit o fiinţă activă şi gânditóre. I-am cultivat judecata, rĕmâne acum pentru a îndeplini opera, să-l facem o fiinţă iubitóre şi sensibilă, săĭ perfecţionăm raţiunea prin sentiment.

El este acum, un spirit universal: nu prin luminĭ, ci prin facultatea de a le câştiga; un spirit deschis, inteligent, gata la tóte, şi cum ar dice Montaigne, instruibil dacă nu instruit.

Găsiţĭ óre, că un copil care a ajuns ast-fel până la al 15-lea an, a perdut în zadar aniĭ de până aci?

EDUCAŢIA SENTIMENTELOR.

Până la etatea nubilă, copiiĭ celor douĕ sexe, n'aŭ nimic, aparent care săĭ deosibéscă: aceeaşĭ figură, aceeaşĭ voce, aceleaşĭ inclinaţiunĭ.... tóte în fine, sunt de o potrivă. Dar vine un timp când copilăria încetéză, şi acel moment de crisă de şi este scurt, urmările luĭ, se întind departe în viaţă.

Precum mugetul mărei, vestesce din departare furtuna, ast-fel murmu ul pasiunilor născênde, anunţă o adâncă

www.digibuc.ro

schimbare, în cel ce n'a fost până acum de cât un copil. Gusturile i-se schimbă, fisionomia începe a se deosebi, vocea se móe, se turbură, și ochiĭ până aci muțĭ încep să vorbéscă.

Privirile lor sunt încă inocente, dar nu maĭ aŭ prostia lor cea d'ântêiŭ, căcĭ un foc ce se aprinde pe neașteptate le luminéză tótă nehotărîta lor adâncime. Este un fel de a doua nascere la viață. Din ființa fisică copilul devine ființa morală, și de unde până aci nu-l interesaŭ de cât raporturile cu lumea fisică, de acum înainte, nimic din cea ce este omenesc, nu-ĭ maĭ rĕmâne indiferent.

Tóte legĕturile séle de până aci, eraŭ fructul obicĭnuințeĭ: iubea pe sora sa cum îșĭ iubea ceasornicul, și pe amicul sĕŭ ca pe un cățel; din acest moment însă, sentimentele séle capĕtă o nouă culóre: preferință, gelozie, iubire... rînd pe rînd se ivesc, și în modul acesta viața sufletéscă se îndeplinesce, iar pentru pedagog începe din acest moment datoria de a îngriji de educațiunea morală.

AMICIȚIA ȘI IUBIREA

Nos passions sont les principaux instruments de notre conservation., IV 6.

Tóte sentimentele omenescĭ îșĭ aŭ isvorul în sensibilitate; cât timp însă sensibilitatea este mărginită la individ, ea nu e de cât indiferentă din punctul de vedere al moraleĭ. Moralitatea orĭ imoralitatea nu începe de cât atuncĭ când în sentimentele nóstre cuprindem și pe alțĭ individĭ, și aci anume trebue să șĭ opréscă pedagogul tótă atențiunea sa.

Primul sentiment *pentru alțiĭ*, care se ivesce în inima copiluluĭ este *amiciția, simpatia,* către ceĭ d'imprejurul luĭ. Cel d'întâiŭ act al imaginațiuneĭ nóstre, este de a ne învĕța, că pe lângă noĭ, maĭ sunt și alțiĭ carĭ aŭ nevoe de asistența străină, și aci stă tot isvorul so-

www.digibuc.ro

ciabilităţeĭ nóstre. Din simţirea neputinţeĭ nóstre, rĕsare raza slabeĭ nóstre fericirĭ.

Calea de urmat în educaţiunea acestuĭ sentiment, o póte orĭ-cine afla, avênd în vedere aceste treĭ maxime: «Nu e în inima omuluĭ de a se pune în starea celor carĭ sunt maĭ fericiţĭ, ci numaĭ în starea celor carĭ sunt maĭ de plâns de cât dînsul.» Acésta este firesc. In adevĕr, punêndu-te în locul celuĭ care sufere, simţi prin acésta, plăcerea de a nu suferi ca şi el; pe când, punêndu-te în locul unuĭ om maĭ fericit, sentimentul care te cuprinde este invidia, părerea de rĕŭ, că nu eştĭ şi tu ca dînsul. Unul ni se pare că ne scutesce de rĕul pe 'care îl pătimesce el, cel-l-alt ne pare că răpesce de la noĭ, bunul de care el se bucură.

Al doilea. «Cine-va nu plânge la altul de cât relele, de carĭ nu se crede scutit nicĭ el.» In adevĕr, de ce bogaţiĭ sunt aşa de aspri cu ceĭ sĕracĭ? De ce nobiliĭ aŭ aşa de mare dispreţ pentru popor? Fiind-că nu cred că se vor coborî vre-odată, din Olympul în care trăesc. Din contra, ceĭ sĕracĭ sunt cu mult maĭ miloşĭ, şi dacă veţĭ compara diferitele popóre între ele, veţĭ vedea că în general, po-'pórele creştine sunt cu mult maĭ puţin ospitaliere ca cel musulman. Causa este în guvernămîntul Musulmanilor, care făcênd mărirea şi bogăţia supuşilor tot-d'a-una atârnată de stăpân, îĭ fac să privéscă coborîrea şi miseria, ca ceva fórte posibil, îĭ fac să se gândéscă, că pot fi şi eĭ mâne, ceia-ce sunt aḑĭ, ceĭ ce le imploră ajutorul. Reflexiunea acésta care revine fără încetare în romanele orientale, dă cetireĭ lor, un ce sentimental, duios, necunoscut în morala nóstră cea sécă cu tótă sulimenéla eĭ.

Al treĭ'ea. «Mila ce o aĭ de rĕul altora, nu se mĕsóră după tăria acestuĭ rĕŭ în sine, ci după cât credem că acel rĕŭ, este suferit de cine-va.» De ce de ex. suntem maĭ simţitorĭ la nevoile ómenilor de cât la acelea ale animalelor? De ce, sensibilitatea fiindu-ne comună, nu ne identificăm

www.digibuc.ro

cu suferința lor? Pentru că ni le închipuim tîmpite și nesimțitóre la suferință. Așa de ex. nimenĭ nu plânge calul unuĭ căruțaș, de óre-ce nimenĭ nu bănuesce, că pe când mănâncă fîn, el se gândesce la loviturile ce le-a primit și la ostenéla ce'l aștéptă. Emil, va învĕța decĭ, că un om din popor simte tot așa de mult ca și orĭ-care altul, și că este maĭ demn de compătimire de cât toțĭ ceĭ-l'alțĭ, de óre-ce poporul compune genul omenesc, și tot ce nu e popor, e așa de puțin lucru în cât nicĭ nu merită măcar să fie pus la socotélă.

De aceste maxime conducêndu-te, veĭ căuta să arătĭ coluluĭ partea nefericită a societățeĭ, nu pe cea briliantă și astfel îĭ veĭ insufla din vreme și sigur, sentimente umanitare, îl veĭ educa pentru omenire.

Mulțĭ vor crede însă că mĭ-am uitat prima promisiune de achezășui luĭ Emil o statornică fericire în tot timpul educațiunceĭ luĭ, și mĕ vor întreba: Cum, nefericițĭ, murindĭ, bolnavĭ, tristeța, miseria .... asta e fericirea pe care aĭ făgăduit-o elevuluĭ tĕŭ?

Da, acésta; căcĭ eŭ am promis să-l fac, fericit, nu numaĭ să se pară a fi fericit. A mea este vina dacă pe voĭ vĕ înșélă tot-deauna aparența și luațĭ «ce se pare» drept «ce este»? I-am promis să-ĭ asigur fericirea, și în adevĕr, cu tot spectacolul trist pe care ochiul îl vede și inima îl compătimesce, el este fericit. Imaginați-vĕ numaĭ, douĭ tinerĭ carĭ eșind din prima educațiune intră în lume pe douĕ căĭ deosebite: unul se ridică deodată în Olymp, intră în societatea cea maĭ strălucită, la curte, între bogațĭ, femeĭ frumóse .... pe care în fine, plăcerile îl năpădesc din tóte părțile. Credețĭ că el se va bucura? Eŭ cred din contra că el sufere, avênd sub ochĭ acéstă mulțime de bunurĭ pe carĭ el nu le cunoscea și carĭ nefiindu-ĭ de cât un moment la dispositie, se pare că nu i-s'aŭ arătat de cât pentru a-ĭ face și maĭ amară lipsa lor. Tot ce vede maĭ mult ca în casa părintéscă, este pentru dînsul un is-

www.digibuc.ro

vor de neliniște, de suferință și continuă nefericire. Unde mai puĭ indiferența și sarcasmul străinilor, față de el, care în sînul familieĭ fusese centrul afecțiuneĭ celeĭ mai curate.

Un alt tînĕr plécă pe un drum opus: este elevul meŭ. Dacă împrejurul luĭ el vede murindi, bolnavĭ, sĕracĭ..... cu un cuvînt miserie, întorcêndu-și privirile asupră-și el va găsi tot-deauna seninătate și liniște, vĕdêndu de câte rele este scutit. Compătimind pe alțiĭ, el împărtășesce ce este drept, suferința lor, dar acéstă împărțélă o face de bună-voe, și de aceea ea i se pare ușóră: se bucură și de bunătatea inimeĭ luĭ, și de fericirea ce are de a fi scutit de suferință.

Acésta este singura cale de a da copiilor o cultură umanitară.

Un alt sentiment care se ivesce în acéstă etate, este iubirea, și ea merită din partea nóstră, o deosebită atențiune. Aplecarea instinctuluĭ este nehotărîtă. Un sex se simte atras către cel-l'alt Așa cere pornirea legitimă a naturelĭ. Alegerea însă, preferința, este saŭ opera obicĭnuințeĭ, saŭ a judecățeĭ, saŭ a prejudițielor, și de aceia este nevoe de multe cunoscințe, de multă experiență, pentru a ne face capabilĭ de iubire. Veți oferi așa dar tinerilor, când acéstă etate se apropie, spectacole care să-ĭ reție, nu carĭ să-ĭ atîțe. Iĭ veți depărta de orașe, unde gătéla și lipsa de modestie a femeilor previn lecțiunile naturelĭ, unde totul presintă ochilor plăcerĭ, pe carĭ eĭ nu trebue să le cunóscă, decât când vor fi în stare să le alégă. Duceți-ĭ la țéră, unde simplitatea câmpenéscă lasă pasiunile etățeĭ lor să se desvolte mai pe încetul, orĭ dacă gustul pentru arte iĭ reține în orașe, preveniți prin chiar acest gust, o lenevire care le-ar putea fi primejdióșă. Alegeți cu îngrijire, societatea, ocupațiunile, distracțiile lor, și nu e arătați decât scene modeste, carĭ să-ĭ misce fără să-ĭ

www.digibuc.ro

seducă, să le nutréscă sensibilitatea, fără a le emoționa sensurile.

Intârdiați cât mai mult deșteptarea iubirei, cultivați în nima tînĕruluĭ amiciția, mila, recunoscința și alte sentimente mai temperate, de óre-ce iubirea seriósă presupune o óre-care maturitate a inimeĭ ca și a minței.

EDUCATIUNEA SOCIALĂ

Voilà le moment de l'histoire; c'est par elle qu'il lira dans le coeurs. IV 67.

Ivindu-se etatea pasiunilor, Emil care până aci se uitase numaĭ la el, se vede de o-dată într'o multiplă și strînsă legătură cu restul celor-l'alți ómenĭ. Amiciția presupune amicĭ, recunoscința bine-făcĕtorĭ, și mila departe de a fi un sentiment anonim și solitar, ea, începe și nu trăesce de cât prin cunóscerea nenorocireĭ altora. De aceea, acum este timpul cel mai potrivit pentru ca Emil să încépă a cerceta de aprópe natura relațiunilor sociale.

Pentru a cunósce însă societatea, încercăm o altă metodă de cât aceea pe care am urmat'o până aci: *vom instrui pe tînĕr prin experiența altora și nu prin propria sa experință.* Căcĭ, dacă ómeniĭ îl vor înșela, el iĭ va urî; dacă însă iĭ va vedea el, înșelându-se uniĭ pe alțiĭ, iĭ va fi milă și-ĭ va compătimi. Spectacolul lumeĭ este, după cum dice Pitagora, ca cel de la jocurile Olympice; acolo: uniĭ fac comerț ca să câștige banĭ, alțiĭ ĭeaŭ parte la jocurĭ spre a dobândi o glorie pe care adesea o plătesc cu viața lor, alțiĭ se mărginesc numaĭ ca să privéscă, și aceștia cred că nu sunt ceĭ mai puțin înțelepți.

Emil, vreaŭ să fie dintre aceștia; să rĕmână spectator, și acesta este adevĕratul moment al *istorieĭ* în educațiune. In ea, în istorie, el va privi pe ómenĭ în depărtare, în alte timpurĭ, în alte locurĭ, va vedea desfășurând-se tóte

www.digibuc.ro

pasiunile lor, însă ca pe scenă, fără a-l atinge, fără a-l învălui.

Eŭ așa aș vrea, ca el să învețe a cunósce societatea, în cât să cugete bine despre toți ceĭ ce trăesc în ea, și rĕŭ despre tot ce se lucrézĕ în ea; să stimeze indivizii dar să despreţuiască mulțimea, să vadă că eșind din mânile naturei, omul este bun, dar intrând în societate, tóte aplicările séle cele bune se pervertesc.

Dar nicĭ istoria nu e o cale către înțelegerea raporturilor sociale, care să fie scutită de neajunsurĭ; căcĭ, maĭ întâiŭ, ea nu zugrăvesce de cât părțile cele rele ale omenirei: revoluțiĭ, crudimĭ și rĕsbóe, iar cât timp popórele cresc și prosperă sub îngrijirile unuĭ guvernămînt părintesc, ea nu spune nimic de ele «il n'y a que les mé. chants de célebres, les bons sont oubliés ou tournés en ridicule.» Al doilea, ceea-ce se scrie, este departe de a fi o icónă fidelă a celor întêmplate, de óre-ce ignoranța și parțialitatea planézĕ d'asupra tuturor evenimentelor. De câte orĭ un arbore maĭ mult orĭ maĭ puțin, o stâncă la drépta saŭ la stânga, n'aŭ hotărît sórta uneĭ lupte, fără ca nimenĭ să fi băgat de sémă, și totușĭ acestea nu împedică pe istoric să ĭĭ spună causele victorieĭ orĭ învingereĭ, ca și cum el pretutindenea ar fi fost la fața locului.

Luând însă faptele așa cum aŭ ajuns până la noĭ, de ar fi să facem o alegere între ceĭ ce povestesc istoria neamuluĭ omenesc, de sigur că ceĭ maĭ rĕĭ sunt aceea carĭ judecă. Căcĭ, ceea-ce le trebue tinerilor, sunt faptele, iar de judecat le vor judeca eĭ înșișĭ, de óre-ce a împrumuta judecata altora ar fi ca și cum ar închide ochiĭ, pentru a se sluji de vederile unor ochĭ străinĭ. De aceea, după credința mea, adevĕratul model al istoricilor este Tucidid, și pe el îl voiŭ pune în mânile elevuluĭ meŭ, lăsând pe Tacit pe séma bĕtrâneței liniștite și pline de experiențe. Iar în cât privesce pe istoriciĭ moderni, îĭ las pe toți la o parte

www.digibuc.ro

de óre-ce istoria modernă este lipsită de fisionomie, de óre-ce în ea toți sunt ca unul și fie-care este ca și restul celor-l-alți. Detaliile familiare dar caracteristice, fiind alungate din stilul nostru modern, personalitățile istorieĭ moderne, apar tóte cu aceiașĭ haină, pe scena istorieĭ ca și în viața lor de tóte ḑilele. De géba! Să facĭ și să refacĭ de o sută de orĭ viața regilor, aḑĭ nu se maĭ nasc Suetonĭ.

Puținĭ sunt însă ceĭ carĭ pot să pricépă efectul uneĭ istoriĭ bine alese, asupra spiritului virgin al unuĭ tînĕr. In adevĕr, plecați din copilărie asupra cărților, obicinuiți a ceti fără de a cugeta, nimic din ceea ce citim în istorie nu ne isbesce, de óre-ce purtând în noĭ tóte prejudițiile și pasiunile de carĭ este plină istoria, tot ce găsim în ea ne pare natural, fiind noĭ înși-ne afară din natură. Pe un copil însă, educat ca Emil, citirea istorieĭ îl va umplea de rușine și dispreț pentru speța sa. Se va indigna vĕḑênd genul omenesc coborîndu-se la nisce jocurĭ de copiĭ, se va mîhni vĕḑênd pe frațiĭ sĕĭ sfîșiindu-se pentru visurĭ, schimbându-se în bestiĭ crude, pentru că n'aŭ sciut să se mulțuméscă cu starea lor de ómenĭ. Va deplânge miseria regilor — sclaviĭ mulțimeĭ — și deșertăciunea acelor falșĭ înțelepți pe carĭ îĭ chinuesce visul nebun al glorieĭ; și, vĕḑênd că cel maĭ bun lucru este libertatea în care el a crescut, va fi îndurător pentru toțĭ, sciindu-ĭ pe toțĭ vrednicĭ de milă!

Nu cum-va însă, va ajunge să se mândréscă de superioritatea sa? Nu cum-va se va crede de o natură maĭ excelentă de cât tot restul ómenilor? — Acésta s'ar putea întêmpla, și de aceea trebue să luăm mĕsurĭ, căcĭ nu e nicĭ o nebunie de care să nu poți vindeca pe un om care nu e nebun, afară de vanitate. De aceea vom căuta să-l expunem la diferite întêmplărĭ, carĭ să-ĭ probeze că nicĭ el nu-ĭ o ființă perfectă, avênd însă grija de a-l însciința maĭ d'inainte de pericolul care îl amenință.

www.digibuc.ro

In modul acesta se va întregi educaţia morală a tînĕruluĭ, ajungênd pe acéstă cale, să privéscă jocurile sórteĭ fără de a invidia pe favoriţiĭ eĭ, şi a se crede mulţumit de sine, fără a-'şĭ închipui că este scutit de slăbiciunile celor-l'alţĭ. *Va ajunge* pe acéstă cale, *să cunóscă pe ómenĭ fără de a fi fost jertfa pasiunilor omenescĭ.*

RELIGIUNEA

> Tout enfant qui croit en Dieu est nécessairement idolâtre, ou du moins, antropomophit. IV, 114. La foi des enfants et de beaucoup d'hommes est une affaire de géografie. IV, 118.

Pentru că simţurile nóstre sunt primele instrumente ale inteligenţeĭ, urméză că existenţele materiale, sensibile, sunt singurele despre carĭ copilul póte avea o idee; iar vorba spirit, nu póte avea un înţeles just de cât pentru ceĭ carĭ aŭ filosofat. Pentru popor şi pentru copiĭ, spiritul nu este de cât un corp: strigă, vorbesce, face larmă, se bate cu altele... în cât orĭ-ce copil care crede în Dumneḑeŭ, este cu necesitate orĭ idolatru, orĭ antropomorfit.

In adevĕr, atributele spirituluĭ, idea creaţiuneĭ, a eternităţeĭ, ubiquităţeĭ, a tot puterniciеĭ... pe carĭ numaĭ la puţinĭ muritorĭ le este dat să le vadă în tótă adâncimea şi obscuritatea lor — dar carĭ pentru copiĭ şi ómeniĭ din popor, n'aŭ nimic obscur, de óre-ce eĭ nu se necăjesc să le înţelégă câtuşĭ de puţin—tóte aceste atribute, cum pot ele să se presinte în tótă forţa lor, unor suflete tinere, ocupate numaĭ cu primele operaţiunĭ ale sensurilor, carĭ nu înţeleg de cât cea ce se póte apuca cu mâna? Iĭ veĭ vorbi unuĭ copil de a-tot puternicia luĭ D-ḑeŭ? Dar el va crede că D-ḑeŭ este tot aşa de puternic ca şi tată-sĕŭ, orĭ póte ceva şi maĭ ireverenţios de cât acésta!

De aceea, să nu vĕ miraţĭ că a trecut tótă copilăria luĭ

www.digibuc.ro

Emil fără să-ĭ vorbesc de D-ḍeŭ. La 15 anĭ, el nu scie că are suflet, și póte că nicĭ la 18 nu e vremea ca să scie, de óre-ce dacă învéță maĭ înainte de timpul potrivit, este primejdie să nu maĭ scie nicĭ-odată.

Eŭ de aș vrea *să zugrăvesc stupiditatea, aș zugrăvi pe un profesor învețând pe copiĭ catehismul; iar de aș vrea să înebunesc pe un copil l'aș pune să explice rugăciunile.*

Dar póte se va ḍice : Trebue să creḍĭ în D-ḍeŭ pentru a te mântui. Fără îndoială, nu e nicĭ un moment de perdut, pentru a te face vrednic de mântuirea eternă; dar, dacă pentru a câștiga mântuirea, este de ajuns numaĭ repetarea câtor-va vorbe, nu înțeleg de ce n'ar intra în Paradis împreună cu copiiĭ, și coțofenele și papagaliĭ? — Da. Trebue să creḍĭ; dar dacă credința este necesară, ea trebue să fie și posibilă. Insă ce pot crede copiiĭ? — Tóte câte vom voi să le spunem. Cine-va nu póte profesa de cât ceea ce póte concepe, și copiiĭ concep așa de puțin — și cine scie cât de bizar — cele spuse în catechism, în cât putem să le spunem ceva contrar catechismuluĭ și-l vor adopta de sigur fără nicĭ o împotrivire.

Apoĭ, pe lângă că copiiĭ nu pot pricepe adevěrurile religióse, dar religiunea însĕșĭ pentru eĭ, este numaĭ o afacere de geografie, și nu se póte ca unĭĭ să fie mântuițĭ de păcat și alțiĭ blestemațĭ, numaĭ pentru că s'aŭ născut într'o țéră și nu în alta.

Unuĭ copil i-se spune că Mahomet este profetul luĭ D-ḍeŭ, și el repetă : Mahomet este profetul luĭ D-ḍeŭ. Altuia i-se spune că Mahomet este un ticălos și el repetă aceleașĭ vorbe. Va fi unul mântuit pentru că s'a născut la Roma și altul osîndit pentru că s'a născut la Meca?

De aceia, nicĭ nu trebue să vorbim copiilor despre religiune de cât când rațiunea lor s'a deșteptat, de óre-ce este maĭ bine să nu cunoscĭ de loc pe D-ḍeŭ, de cât să-l insulțĭ făcêndu-țĭ despre el o idee injuriósă și nedemnă.

www.digibuc.ro

Insă mi se va ḍice iarăşĭ, dar dacă copilul móre înainte de a fi iniţiat în ale religieĭ, adică înainte de 15 saŭ 18 anĭ? Nu va fi el lipsit de mântuire? Nu, căcĭ sunt unele casurĭ în carĭ cine-va póte să capete mântuirea fără să crédă în D-ḍeŭ. Biserica ne spune, că copiiĭ carĭ mor după botez, intră d'a dreptul în raiŭ, cu tóte cá n'aŭ putut nicĭ măcar sa pronunţe numele luĭ D-ḍeŭ. Asemenea se întêmplă cu nebuniĭ, şi în genere, în tóte casurile când spiritul este incapabil de operaţiunile necesare pentru recunóscerea divinităţiĭ. Deosebirea stă numaĭ acolo că voĭ, credeţĭ că la 7 anĭ copiiĭ aŭ acéstă putere, pe când eŭ cred că nu o aŭ nicĭ după 15 anĭ; în cât, nu e vorba aicĭ de un articol de credinţă ci de o simplă observare de domeniul istorieĭ naturale.

Când însă raţiunea s'a ivit, atuncĭ nu trebue să perdem nicĭ un un moment pentru a împărtăşi tînĕruluĭ mântuitórele adevĕruri ale religiuneĭ.

— Aci începe confesiunea vicaruluĭ din Savoia, saŭ expunerea religiuneĭ naturale, care formézĕ partea cea maĭ monumentală a opereĭ luĭ Rousseau, şi care maĭ mult de cât tóte cele-l'alte, nu póte fi resumată fără a-'şĭ perde fisonomia eĭ caracteristică. El pune în gura unuĭ pios vicar din Savoia, tóte argumentele cele maĭ intime şi cele maĭ puternice pe carĭ inima şi raţiunea omenéscă le póte aduce în sprijinul religieĭ. Se închipuesce pe sine în etate de 18 anĭ, ascultând, la rĕsăritul sóreluĭ, pe o colină a munţilor Alpĭ, mărturisirea îndoelelor şi a credinţeĭ piosuluĭ cleric.

Ce fel este religia luĭ Rousseau, nu se póte cunósce de cât din propria sa operă, ce fel nu este, se póte lămurit vedea, din vorbele cu carĭ el încheie acest ilustru episod al luĭ Emil. «Tot ce este străin de religiunea naturală, adică tóte religiunile particulare, sunt tot atâtea instituţiunĭ folositóre, carĭ hotărăsc în fie-care ţéră un fel

www.digibuc.ro

uniform de a cinsti pe D-ḍeŭ printr'un cult public, și carĭ îșĭ aŭ tóte rațiunea lor în climat, în felul guvernamentuluĭ, orĭ în alte cause locale, carĭ fac pe una prefe rabilă alteia, după timp și după locurĭ.»

Prin acéstă confesiune, Rousseau a secularisat sentimentul religios și acésta este în istoria desvoltăreĭ spirituluĭ omenesc, un moment de care istoria va trebui să țină tot-deauna sémă.

CĂSĂTORIA.

Le vrai moment de la nature arrive enfin
IV. 201.

Educația religiósă împlinind educația morală, adevěratul moment al naturei sosesce, și el trebuia să soséscă, de óre-ce viéța omenéscă este mărginită, și omul trebue să-șĭ lase urmașĭ, pentru ca ordinea lucrurilor să nu fie stirbită. Când momentul acesta însă se apropie, o nouă cale se deschide înaintea nóstră. Emil este încă discipolul nostru, dar a încetat pentru tot-deauna de a maĭ fi elevul nostru. El este om și trebue să-l considerăm ca atare.

Cum să-l luminăm asupra noueĭ stărĭ, în care se găsesce? Iată, care trebue să fie acum tótă grija educatoruluĭ.—Asemenea unuĭ somnambul care se preumblă pe marginile uneĭ prăpăstiĭ, așa este tînĕrul în acéstă etate, și de sigur ar cădea într'însa dacă l'am deștepta de odată fără de veste. De aceea, înțelept este, să-l depărtăm maĭ întâĭ de prăpastie, și deșteptându-l să i-o arătăm din depărtare, să-l luminăm maĭ întâĭ, asupra stăreĭ nesigure în care el se găsia.

Ceea-ce maĭ ales este o primejdie pentru tineriĭ în acéstvîrstă, este singurătatea și viața molatecă, precum și societatea ómenilor lipsițĭ de pudóre. De aceea, îl vom conduce pe tînĕr la țéră, îl vom supune la lucrărĭ grele, și gândul sĕŭ va rĕmânea cast, de óre-ce imaginația dórme

www.digibuc.ro

când brațele sunt supuse ostenelei; și pe de altă parte acésta va fi ușor, de óre-ce Emil de mic copil iubia agricultura, și în adolescență el a mai deprins și o meserie; iar dacă acestea nu i vor fi de ajuns, el se va îndeletnici și cu vênătórea, și Diana este adi ca și în vechime dușmană Amoruluĭ.

In fine, va trebui să-i vorbim. Credeți însă că mĕ voiŭ adresa de odată la dînsul, și voiŭ începe să-i predic? Nicĭ de cum. Eŭ voesc să-i emoționez imaginația, și de aceea voiŭ alege maĭ întâiŭ locul, timpul și tóte împrejurările, pe carĭ le voiŭ crede maĭ potrivite, spre a face ca vorbele mele să găséscă un adânc resunet în inima luĭ. Voiŭ chema întrégă natura ca martoră a convorbireĭ nóstre. Cerul, pădurile, munțiĭ, pe D ḍeŭ însuși, îl voiŭ chema drept martor al adevĕruluĭ cuvintelor mele. Voiŭ pune în privirea și în glasul meŭ, tot entusiasmul, tótă ardórea, pe care voiŭ vrea să i-o inspir, și numaĭ atuncĭ, îĭ voiŭ vorbi, fiind sigur că voiŭ fi ascultat. Iĭ voiŭ spune atuncĭ, ceea-ce este el și câte am făcut pentru dînsul, ce datoriĭ avem unul către altul, cât îĭ maĭ rĕmâne de mers pe drumul vieţeĭ, de ce ajutor îĭ pot fi eŭ, și în fine, momentul critic în care el se găsesce acum.

Iĭ voiŭ expune apoĭ, legile naturei în tot adevĕrul lor, și tot-deodată, și sancțiunea acestor legĭ, în relele pe carĭ călcarea lor le atrage asupra celor vinovațĭ. Iĭ voiŭ vorbi de fidelitate și de pudóre, și-ĭ voiŭ zugrăvi căsătoria nu numaĭ ca cea maĭ dulce societate, dar și ca cea maĭ inviolabilă și maĭ sfîntă dintre tóte legăturile vieţeĭ omenescĭ. In fine, îĭ voiŭ face o vie icónă a grozăviilor desfrîuluĭ, și a stupideĭ îndobitocirĭ la care el duce, atrăgêndu-ĭ totdeodată luarea aminte, asupra povîrnișuluĭ nesimțit care conduce pe încetul la peire, pe toțĭ câțĭ se daŭ la desfrânărĭ.

Ingrijat, speriat, de tóte aceste pericole carĭ îl ame-

www.digibuc.ro

ninţă, Emil îmĭ va ḑice de sigur cu tótă căldura vîrsteĭ sale: Amicul meŭ, protectorul meŭ! Reiaţĭ din noŭ autoritatea pe care vreĭ să o depuĭ tocmaĭ acum, când este maĭ multă nevoe ca ea să rĕmâe la tine. Până acum aĭ avut'o prin slăbiciunea mea, de acum înainte o veĭ avea prin voinţa mea, şi ea nu-mĭ va fi de cât cu atâta maĭ sfîntă. Apară opera silinţelor tale.

Aşa pregătit, Emil póte intra din noŭ în societate, şi chiar trebue să intre, de óre-ce într'însa va găsi el pe aceea care va fi tovarăşa vieţeĭ luĭ.

Tu, tînĕrul meŭ amic, îĭ voiŭ ḑice atuncĭ, trebue să-ţi alegĭ o soţie; şi, zugrăvindu-ĭ pe aceea care va trebui să fie soţia luĭ, voiŭ sci să-ĭ fac plăcute şi scumpe, tóte calităţile pe carĭ el trebue să le céră de la dînsa, şi să-ĭ fac nesuferite pe acele carĭ trebuesc ocolite. Vĕ puteţĭ lesne închipui, cu ce atenţiune mĕ va asculta, şi aş trebui să fiŭ cel maĭ stângaciŭ dintre ómenĭ, dacă nu l'aş face să fie pasionat fără să scie singur de cine.

N'aveţĭ nicĭ o témă de aceea, că fiinţa pe care i-o descriŭ este imaginară. E de ajuns să-l desguste de ceea ce ar putea să-l ispitéscă. Şi apoĭ la urma urmeĭ, adevĕratul amor este alt-ceva de cât o ilusie?

Il voiŭ conduce în societate spre a-şĭ căuta o soţie; dar interesul este să nu o găsim îndată, şi de aceia o vom căuta tot pe unde nu se găsesce. In fine, va trebui să o căutăm cu tot dinadinsul, şi atuncĭ, rĕmâĭ sĕnătos Paris, oraş de sgomot, de fum şi de noroiŭ, în care bărbaţiĭ nu maĭ cred în virtute, nicĭ femeile în cinste. Adio Paris, noĭ căutăm iubirea, fericirea şi inocenţa, şi ni se va părea că nu vom fi nicĭ odată depărtaţĭ în destul de tine!

www.digibuc.ro

Educațiunea Femeilor.

Sofia trebue să fie femeie după cum și Emil este bărbat, adică să dobândéscă prin educațiune tot ce convine sexuluĭ sĕŭ, pentru a-'șĭ îndeplini după cuviință misiunea, atât în ordinul fisic cât și în cel moral.

Calitățile femeieĭ întru cât nu privesc sexul, sunt tocmaĭ la fel cu ale bărbatuluĭ; în ce privesce însă diferența, anatomia comparată găsesce între dînșiĭ deosebirĭ atât de adâncĭ, în cât este o minume a natureĭ, că a putut să facă douĕ ființe așa de asemenea, zidindu-le totușĭ, așa de deosebit. Din deosebirea acésta fisică, resultă în mod firesc și o deosebire morală, și acésta maĭ bine ca orĭ-ce póte arĕta deșertăciunea discuțiunilor asupra egalitățeĭ orĭ inegalitățeĭ sexelor; — ca și cum fie-care sex mergênd către scopurile natureĭ după destinația sa particulară, n'ar fi maĭ perfect în partea sa, de cât cu condiția că în acelașĭ timp să se asemene și cu cel-l'alt sex. Adevĕrul este acesta: în ceia ce aŭ comun, sexele sunt egale, iar în ce aŭ deosebire ele nu sunt comparabile.

> Toute l'éducation des femmes doit être relative aux hommes. V, 22.
> La femme est faite spécialement pour plaire à l'homme. V, 6.

De și nu póte fi vorba despre egalitatea orí neegalitatea sexelor, totușĭ atêrnarea celor douĕ sexe unul de altul, nu este egală. Bărbațiĭ atêrnă de femeĭ prin dorințele lor, femeile atêrnă de bărbațĭ și prin dorințele și prin trebuințele lor. Maĭ lesne pot trăi bărbațiĭ fără femeĭ, de cât acestea fără bărbațĭ.

In adevĕr, pentru ca femeile să aĭbă ceia ce le este necesar spre trebuințele lor, trebue să le dăm noĭ, ce voim, ce credem că merită; — sunt cu alte vorbe, dependente

www.digibuc.ro

de sentimentele nóstre, de considerațiunea ce o avem pentru vrednicia, virtutea și farmecul lor Din acésta resultă, că ele nu numaĭ că trebue să fie vrednice de stimă, dar trebue să și caute a deveni stimate; nu numaĭ să fie frumóse, dar să și caute a plăcea ; nu numaĭ să fie înțelepte, dar să și fie recunoscute ca atarĭ. Onórea lor stă *nu numaĭ în conduita lor dar și în ideia ce* o aŭ alțiĭ despre dînsele, adecă în reputația lor.

Așa fiind lucrul, se înțelege de la sine că educațiunea Sofieĭ, va trebui să fie făcută din punctul de vedere al opiniuneĭ bărbaților și decĭ deosebită în principiĭ și metódă de aceea a luĭ Emil. Natura însășĭ, ne arată de alt-fel, calea pe care va trebui să o urmàm.

In adevĕr «*femeia este din fire cochetă...*» Din ceĭ d'întâĭ anĭ aĭ copilărieĭ, fetele iubesc gătéla și nemulțumite că sunt frumóse, ele vor să și fie recunoscute ca atarĭ; și, atât de mare este dorința acésta, în cât d'abia pot să înțelégă ce le vorbescĭ, și le și poțĭ conduce, punêndu-le în vedere ce va ḍice lumea de ele. Tótă ḍiua și-o petrec împrejurul păpușelor, le îmbracă și le desbracă de sute de orĭ pe ḍi, căutând necontenit nouĭ combinațiunĭ de podóbe, spre a le face din ce în ce maĭ frumóse. Așa îșĭ petrec copilăria, așteptând timpul când se vor împodobi pe ele, în loc de a-șĭ maĭ împodobi păpușele.

In fața acesteĭ aplicărĭ neîndoelnice către *artele relative la gust*, n'avem decât să cultivăm aceste inclinațiunĭ, și de aceia primele lor lucrărĭ, vor fi acele carĭ se țin de ac. Impletitul și broderia vor urma îndată, și ușor putem ajunge chiar la desemn, de óre ce arta acésta este iubită tot-d'a-una, de ceĭ carĭ vor să se îmbrace cu gust. In mijlocul acestor ocupațiunĭ ele vor învĕța și să scrie — vor cifra rufele cu acul — și vor învĕța de asemenea să socotéscă, ceia ce nu va fi greŭ, dacă de ex. nu vom vrea să le dăm ci-

www.digibuc.ro

reșele dejunuluĭ, decât în urma uneĭ operațiunĭ de aritmetică.

Maĭ departe, fiind-că lenea și încăpățînărea sunt cele maĭ periculóse defecte ale uneĭ fete, și de carĭ, n'o maĭ poți desbăra odată ce le a deprins, vom căuta ca ele să fie tot-d'a-una active, chiar și cu prețul de a le sili la activitate. «*Atêrnarea este o stare naturală a femeilor*; *ele sunt făcute pentru a fi ascultătóre*» și decĭ, a le porunci este a ne conforma sfatuluĭ natureĭ. Obicĭnuiți așa dar pe fete să lucreze; întrerupeți-le în mijlocul jocurilor poruncindule să se ocupe de alt-ceva; nu le îngăduiți nicĭ odată să murmure, și acésta nu va fi nicĭ greŭ nicĭ vătĕmător, de óre-ce cu acésta nu facem decât să ascultăm de legile puse de natură.

Din acéstă constrîngere, va resulta o mlădiere de caracter, o docilitate de care femeile aŭ trebuință în toț timpul vieții, fiind supuse judecăței ómenilor, fiind destinate a se supune uneĭ ființe așa de imperfecte cum este bărbatul, rare-orĭ scutit de vicĭĭ, maĭ tot-d'a-una înzestrat cu defecte, pe carĭ ea trebue să le sufere fără de a se plânge. Așa că, nu pentru el ci pentru ea, va trebui să fie blândă, de óre-ce dulcéța de caracter a uneĭ femeĭ, învinge tot-d'a-una asprimea unuĭ bărbat, afară numaĭ de casul, când acela ar fi un monstru.

Dacă însă trebue să deprindeți pe fete a fi supuse, nu înțeleg prin acésta să le faceți nenorocite; nu înțeleg să le tâmpiți pentru a le face modeste. Din contra, nu mi-ar părea rĕŭ, să le permiteți câte-odată și puțină viclenie: nu pentru a scăpa de pedepse după ce n'aŭ ascultat, ci pentru a se scuti de ascultare, căcĭ și «*viclenia este un talent particular al sexuluĭ*» și trebue decĭ și el cultivat de o potrivă cu cele-l'alte; — maĭ ales că ea nu este decât o înțeléptă despăgubire pe care natura o dă femeieĭ ca o compensație a slăbiciuneĭ séle fisice.

www.digibuc.ro

In fine, între mijlócele arteĭ de a plăcea și îndupleca, talentul de a vorbi stă în prima linie. Expresiunea măestrită a ideilor și sentimentelor, însuflețesce fisionomia, robesce atențiunea celor ce te privesc, și-ĭ face să simtă cum simțĭ, chiar atuncĭ când nu gândesc ceea-ce tu însu-ți te gândescĭ. De aceea, în ce privesce pe Sofia, nu vom întrerupe vorbirea eĭ cu aceea aspră întrebare cu care urmăream pe Emil: „la ce e bun acésta“ ci, cu céstă-l-altă, la care nu e maĭ puțin greŭ de rĕspuns: «ce efect va face acésta?» Să nu oprim pe fete de a vorbi, ba încă să le provocăm să vorbéscă, să le hărțuim necontenit cu întrebările, pentru a le deprinde să vorbéscă cu ușurință și elegant. Aceste conversațiunĭ când vor fi conduse cu artă, pot fi ocasiunea celor maĭ utile lecțiunĭ de morală, fără ca prin acésta ele să devină nisce predicĭ, ca cele ce se aud de pe amvon. Atât pentru educațiunea intelectuală.

In cea-ce se atinge de educațiunea fisică, principiile sunt aceleași pentru băeți ca și pentru fete, deși întru cât-va scopurile sunt deosebite. In adevĕr, pe când educația fisică a luĭ Emil avea în vedere desvoltarea forțelor luĭ, educația fisică a Sofieĭ țintesce maĭ ales la câștigarea farmeculuĭ, a grațieĭ, cu tóte că într'o mĕsură óre-care, una presupune cu necesitate pe cea-l-altă.

L'autorité doit régler la religion des femmes. V, 54.

Dacă băețiĭ nu sunt în stare să-și facă o adevĕrată idee despre religie, se înțelege de la sine, că acéstă idee este maĭ pre sus de putința de a concepe a fetelor, de órece femeile aŭ în general maĭ puțină putere de abstracțiune de cât bărbațiĭ. Tocmaĭ de aceea însă, fetelor va trebui să le vorbim maĭ de timpuriŭ de religiune, căcĭ de ar fi să așteptăm până și ele vor fi în stare să aprofundeze adevĕrurile religióse, am fi în primejdie de a nu le

www.digibuc.ro

mai vorbi de religie nici odată. De aceea, considerând că femeia este tot-d'a-una aservită opiniunei altora, îi vom putea hotărî încă de pe când este copilă, ce trebue să crédă fără a căuta să-i mai explicăm de ce trebue să crédă așa și nu alt-fel.

Când dic însă acestea, nu mě gândesc de loc să învețați pe fete a recita rugăciuni și articole de credință; căci arětați-mi mie chiar printre ómenii ceĭ mai inteligenți, pe unul, care să nu mintă când își rostesce cathechismul sěu? Nu din cărți să învețați pe fete religiunea, ci din exemplele vóstre, și pentru acésta va fi de ajuns să vě faceți voi regulat rugăciunea în fața lor, să vě rugați voi, căci, dacă le-ați sili numai pe ele să se róge luĭ D-deŭ, vor crede că rugăciunea e o datorie numai a copiilor, și vor dori din inimă să ajungă marĭ pentru a se scăpa de acéstă stranie și supěrătóre sarcină.

Le monde est le livre des femmes. V. 78.

Dacă în ce privesce cercetarea advěrurilor abstracte femeile sunt mai puțin capabile ca bărbații, în ce privesce activitatea practică, agerimea inteligenței lor este mai presus de orĭ-ce critică. In adevěr, dacă ele nu aŭ puterea de a se ridica la principiĭ, aŭ o alta nu mai puțin însemnată, și acésta este puterea de observațiune pe care o posed într'un grad cu mult superior bărbaților.

S'ar putea dice, că lumea este cartea femeilor, atât de subtile sunt observațiunile pe carĭ ele le fac asupra condițieĭ ómenilor, și în genere asupra sufletuluĭ omenesc.

De alt-fel, lucrul este ușor de explicat; căci, fiind slabe și tot-d'a-una dependente de bărbațĭ, ele aŭ în fie-ce moment nevoe de a-le cunósce sentimentele, spre a'ĭ îndupleca să facă ceea ce le este necesar, așa că din acest punct de vedere, a lor este atribuțiunea de a găsi morala experimentală și de a ne-o reduce în sistem.

www.digibuc.ro

Acestea fiind calitățile femeilor, de la sine se înțelege că și educația socială a fetelor, va urma o cale deosebită de aceea a băeților. Vom introduce adecă, pe fete mai de timpuriŭ de cât pe băeți în societate, spre a cunósce pe ómenĭ, spre a se deprinde din vreme cu calitățile ca și cu defectele lor. In timpul nostru însă, fetele șed închise la mânăstire, pe când femeile cutreieră lumea. La ceĭ vechĭ se întêmpla tocmaĭ contrarul: fetele aveaŭ jocurĭ și sĕrbătorĭ publice, iar femeile trăiaŭ retrase, și acest obiceiŭ era mult maĭ cu minte, și păstra mult maĭ bine curățenia moravurilor.

Mume! Conduceți pe fiicele vóstre în societate; nu le ascundeți nimic din câte un ochiŭ cast póte privi; arĕtați-le chiar și ceea ce face farmecul uneĭ tinerimĭ imprudente, căcĭ dacă ochiul lor a fost inocent, inima lor le va rĕmâne și dînsa curată. Arătați-le cât maĭ bine societatea, căcĭ cu cât vor cunósce maĭ de aprópe sgomotul plăcerilor eĭ, cu atât se vor desgusta maĭ mult de ele. Numaĭ ast-fel pregătite, vor putea prețui după cuviință, farmecul uneĭ liniștite vieți domestice!

PORTRETUL SOFIEI

Acum când educația este la sfîrșit, iată care este portretul Sofieĭ: «Sophie est bien née» ca și Emil. Ea este fórte sensibilă și acéstă extremă sensibilitate provócă uneorĭ imaginația la o ferbere greŭ de stâmpĕrat. Spiritul eĭ este maĭ mult just de cât pĕtrunzĕtor; fisonomia te lasă să ghicescĭ o inimă și în acésta nu te înșélă, de óre-ce te veĭ putea apropia indiferent de dînsa, dar îțĭ va fi cu neputință să o părăsescĭ fără emoțiune.

Ea iubesce gătéla și se pricepe la împodobit; muma sa n'are altă femeie în casă afară de dînsa. Imbrăcămintea eĭ totuși n'are nimic strălucitor; este modestă, fără a fi însă lipsită de eleganță.

www.digibuc.ro

Talentele séle naturale ea și le-a cultivat de timpuriŭ. Scie să cânte, să danseze, și un organist din vecinĕtate i-a dat câte-va lecțiĭ de clavir, pe care ea le-a continuat apoĭ singură, fără de a cunósce măcar o notă. Scie de asemenea să croiască, să coasă, și nu e, lucru de ac pe care să nu-l scie face, și pe care să nu-l facă cu plăcere. Dar lucrul sĕŭ de căpetenie este împletitul danteleĭ, de óre-ce nu e nicĭ o ocupațiune care să-ĭ dea o atitudine maĭ plăcută, și unde degetele să se misce maĭ cu multă grație și ușurință. Se pricepe apoĭ și în ale bucătărieĭ. Scie prețul și calitatea mărfurilor, «mais elle n'aime pas la cuisine; le détail en a quelque chose qui la dégoute; elle n'y trouve jamais assez de propreté... elle laisserait plutôt aller tout le dîner par le feu, que de tâcher sa manchette. Elle n'a jamais voulu de l'inspection du jardin par la même raison. La terre lui parait mal propre (1). Acésta este educațiunea viitóreĭ soțiĭ a luĭ Emil.

— Opera luĭ Rousseau, sfîrșesce în chipul unuĭ roman instructiv prin detaliĭ, în total însă, defavorabil reputațiuneĭ séle pedagogice. In adevĕr, Sofia în urma educațiuneĭ *practice* pe care a primit'o, devine atât de ideală, în cât îșĭ perde tot cumpĕtul citind pe Telemac, și se amorezéză nebunesce de dînsul. Emil care tocmaĭ eșise din Paris împreună cu Rousseau pentru a'șĭ căuta o soție, nemeresce casa părinților eĭ și aci începe a se desfășura între eĭ, tóte scenele unuĭ amor stângaciŭ și copilăresc.

Părinții Sofieĭ fiind sĕracĭ — de și nobilĭ — se tem să dea pe Sofia, de soție luĭ Emil, de óre-ce acesta este bogat. Rousseau însă este față și dispune ast-fel împrejurările, că Sofia și muma sa, daŭ peste Emil îmbrăcat ca un simplu *meseriaș*, lucrând într'un atelier de lemnărie. In fața acesteĭ probe părinții Sofieĭ consimt și Emil devine logod-

1) Emil, V, 96.

www.digibuc.ro

nicul fiiceĭ lor. Tótă drama însă, este presărată cu o sumă de alte detaliĭ carĭ amintesc aventurile delicate dar de o seriositate copilăréscă, ale romanelor pastorale. Așa, între altele, meritul luĭ Emil este ridicat în fața Sofieĭ și prin aceea, că într'o ḑi întrecu la fugă pe toțĭ tineriĭ din vecinătate....

In fine Emil și cu Rousseau maĭ plécă încă pentru douĭ anĭ în lume, cu scop de a'șĭ alege unde-va o locuință.

Cu acéstă ocasiune el studiază viața și obiceiurile altor popóre, discută principiile societăților omenescĭ (contractul social) și în fine reîntors în Franța, Sofia devine soția luĭ.

Educația este finită (1).

(1) Rousseau n'a dus opera sa până la sfîrșit. După 10 anĭ de căsătorie Sofia înșélă pe Emil, acesta plecă fără nicĭ un căpĕtâiŭ în lume, cade rob la nisce corsarĭ și aci narațiunea se opresce. Incheierea trebuia să fie așa: Emil scapă, găsesce pe Sofia într'o mônastire și o reia de soție, convins de adânca și sincera eĭ pocăință.

www.digibuc.ro

CONSIDERAȚIUNI GENERALE.

CRITICA, FENOMEN PSYCHOLOGIC ȘI ISTORIC. CRITICA MODERNĂ ȘI VALIDITATEA EĬ.

I. Unul dintre caracterele organismelor inferióre, este ușurința de a se menține în echilibru cu mediul în care trăesc. Așa, cutare plantă inferióră trăesce orĭ unde s'ar întêmpla să rĕsară, și dacă rupĭ câte-va membre ale unuĭ polip (asterias) animalul nu întârdie a-si le refăce în scurtă vreme ;—și acestea sunt încă exemple luate de pe o tréptă superióră a viețuitórelor, dar coborîndu-ne către organismele de tot primitive, găsim fenomenul enunțat ca ceva fórte comun și fórte simplu exprimat. Așa, sunt ființe la carĭ viéța se reazemă pe un echilibru atât de simplu și indiferent, în cât ele devin tot atâtea individe deosebite câte părțĭ aŭ fost mecanicesce rupte din corpul lor. Dintr'o marcantia polymorpha ies bunióră, atâtea plante câte celule aĭ despărțit dintr'însa, de óre-ce fie-care părticică e un mic tot, care îșĭ póte continua viéța independent de sórta trunchiuluĭ din care a fost deslipită.

Intr'o fasă maĭ superióră când specificarea țesĕturilor a ajuns o tréptă maĭ înnaltă, nascerea unuĭ individ este pregătită printr'un lung și complex șir de funcțiunĭ, iar

www.digibuc.ro

procedeul sumar al divisiuneĭ mecanice, în loc de a face dintr'un individ maĭ mulțĭ, nimicesce și pe cel deja existent. Pe acéstă tréptă viéța presupune un echilibru maĭ complex și decĭ cu maĭ multă nevoe de stabilitate.

Aceiașĭ lege guvernă și organismele morale, în șirul desvoltăreĭ lor evolutive.

In adevĕr, este un timp când țesĕtura intelectuluĭ omenesc este așa de informă și puțin resistentă, așa de puțin sistemisată, în cât lucrurile cele maĭ extraordinare și maĭ absurde staŭ în minte alăturĭ cu adeveruri elementare și bine pipăite, fără ca unele să arate repulsiune pentru celel'alte. Fie-care ideie orĭ grupă de ideĭ, își are óre-cum viéța sa a parte, independentă de sórta restuluĭ.

Așa a fost întréga omenire în stările eĭ primitive, și într'o mĕsură anumită găsim și adĭ fenomenul acésta, la toțĭ în vîrsta copilărieĭ, și la ceĭ din clasele sociale inferióre, aprópe în tot cursul viețeĭ. Credințele, opiniunile copiilor și în genere ale ómenilor inculțĭ, nu sunt de cât un amalgam confus și adesea fórte bizar, între orĭ-care principiĭ religióse, morale.... asimilate fără ordine și cercetare, și între alte câte-va adevĕrurĭ sciințifice, carĭ prin utilitatea lor practică, aŭ avut privilegiul de a-și face maĭ iute de cât altele un loc în sistemul lor de credințe. Ceia ce s'ar numi la dînșiĭ un sistem de opiniunĭ, nu e de cât un amestec de elemente discordante, a căror nepotrivire este numaĭ latentă, de óre-ce ele sunt numaĭ juxtapuse și n'aŭ ajuns încă să încerce o îmbinare organică, care să facă vĕdită eterogeneitatea lor. Totuși, un echilibru există și acésta s'ar putea numi indiferent. Precum protoplasma vie de pe fundul oceanelor cuprinde în sine nisip și alte materiĭ anorganice, tot așa organismele intelectuale rudimentare cuprind în ele elementele neomogene fără a suferi de acéstă nepotrivire. Echilibrul este indiferent.

Acésta a fost fața saŭ aspectul interior. In ce privesce

www.digibuc.ro

acum, relațiunile externe, adică primirea de nouĭ elemente, resistența este fórte slabă și nehotărîtă; împotrivirea nu e de cât o îndoială obscură și trecétóre, o turburare de un moment care sfîrșesce cu primirea nouilor veniți, în vechia clădire. Ceia ce se adaogă ca noŭ, găsesce lesne un loc, în edificiul cel vechiŭ, de óre-ce alegerea loculuĭ este indiferentă pentru echilibrul general al sistemuluĭ orĭ maĭ propriŭ, al amesteculuĭ.

Observațĭ, ce mirare cuprinde pe copiĭ când aud ceva de tot noŭ — adesea o invenție glumétă a celor maĭ bĕtrânĭ — și cum acéstă mirare se liniștesce cu încetul, fără să bage de sémă că ceia ce aŭ auḑit acum, ar trebui să-ĭ facă să alunge din minte o mulțime de credințe maĭ d'ina-inte primite; — și așa se întêmplă nu numaĭ cu copiiĭ, ci și cu toți ceĭ carĭ se găsesc într'o primitivă stare psichologică. Poporul de ex. primesce o parte cel puțin din povești ca lucrul cel maĭ sigur din lume, și nu'ĭ repugnă de loc a crede, că întêmplările din basme aŭ avut cândva loc saŭ că în óre carĭ țĕrĭ depărtate ar maĭ avea loc și acum, cu tóte că acestea nu se potrivesc de loc cu suma lor de credințe religióse positive, și nicĭ cu propria lor experiență. Grupele de ideĭ trăesc reslețe unele de altele, se ating fără să se acordeze. Barbariĭ carĭ îșĭ bat ḑeiĭ și apoĭ se închină la eĭ, sunt un exemplu lămurit.

Așa se presintă organismele psychologice rudimentare privite în afară ca și înăuntru.

Acéstă stare chaotică a minței omenescĭ, este încă starea generală a majorității și a fost nu de mult starea generală a întregeĭ omeniriĭ. Ea cuprinde perióda cea maĭ lungă și maĭ laboriósă din istoria culturei omenescĭ și activitatea întinsă și multiplă de sistemisare care agită vécul nostru, arată că acea perióḑă nu póte fi tocmaĭ departe de timpurile nóstre. In adevĕr, n'avem să coborîm de cât câte-va sute de anĭ îndărăt, și vom vedea cum maĭ

www.digibuc.ro

tóte ramurile activităţeĭ intelectuale omenescĭ eraŭ în confusie şi nesiguranţă: cum istoria nu era de cât un basm inextricabil, cum literatura se alimenta din ficţiunile cele maĭ extraordinare şi maĭ incoherente; cum filosofia şi sciinţa saŭ ceia ce se numea pe atuncĭ sciinţă se reḍema pe metode şi teoriĭ anti-sciinţifice, fără ca mintea omenéscă să simţă acele nepotriviriĭ, fără să le bănuiască măcar.

Care a fost firul de lumină în confusiunea iniţială în care înnota spiritul omenesc?

Sciinţa. Cuvîntul este precis, dar pentru a lămuri ceia ce am afirmat cu dînsul, ar fi necesar o vastă exemplificare, o generală excursie în istoria trecutuluĭ omenireĭ spre a arăta cum descoperirile sciinţeĭ una după alta a modificat rînd pe rînd, temeiurile minţeĭ omenescĭ, opiniunile eĭ, îndrumându-le către o armonie ultimă, aceea a sciinţeĭ constituite. Drumul a fost întins, dar el póte fi jalonat ast-fel:

Din timp în timp adevěruriĭ sciinţifice aŭ eşit la ivélă într'unul saŭ în diferite capete; aŭ pětruns apoĭ în mintea tot a maĭ multora, stabilind în consciinţa generală a timpurilor o ordine tot maĭ trainică, maĭ luminată, un echilibru din ce în ce maĭ perfect. Tot ce se adaogă acum minţeĭ saŭ tot ce se scade, trebue să aibă raţiuniĭ sigure şi lămurite, fără de care nicĭ scăderea nu e permisă, nicĭ adaosul nu e primit.

Edificiul intelectual se surpă, se zidesce, se surpă, se rezidesce iarăşĭ, mereŭ însă după planuriĭ hotărîte maĭ sigur, maĭ sciinţificesce.

Transformarea a fost insensibilă, dar ea fost, şi nu e nevoe de o atenţiune asiduă spre a vedea că ea este încă generală şi pentru a imagina fasa cea maĭ înaltă către care tinde.

Inainte însă de a ajunge acolo, să luăm un exemplu concret. Să luăm pentru exemplificarea acestuĭ adevěr,

www.digibuc.ro

chiar ceea-ce s'ar părea mai ușurelnic printre genurile de activitate intelectuală, spre a arăta cum progresul sciinței a modificat în paralel felul de a gândi al ómenilor.

Romanul în evul mediŭ — și origina luĭ s'ar putea fixa atuncĭ — era un amestec impur de minunĭ, sfinți, spirite necurate, giganți, farmece... în fine o adunătură silită de fapte carĭ treceaŭ peste tóte condițiunile uneĭ activități posibile. Așa de pildă, eroiĭ romanelor cavalerescĭ aveaŭ cu dînșiĭ câte un vestmînt care-ĭ transporta dintr'un continent într'altul, orĭ bĕuturĭ carĭ le prelungeaŭ viața, orĭ vrăjitorĭ carĭ îĭ făceaŭ nevĕduți și altele minunățiĭ de felul acesta. Spațiul nu-ĭ mai putea împedica de a se întâlni și vedea după voință, ba ceea-ce este și mai greŭ de închipuit, nicĭ timpul nu mai era o margine hotărîtă a vieței, de óre-ce ómeniĭ din deosebite vécurĭ eraŭ împreunați într'o acțiune comună. Adevĕr saŭ eróre, posibil saŭ imposibil totul era amestecat și credut fără nicĭ o reservă (1).

Renascerea sciințifică cu care se începe evul modern și viața socială mai liniștită și mai solid organisată care 'ĭ-a urmat, scuti și împedica pe ómenĭ de a mai da credĕmînt celor ce se povesteaŭ în romanele cavalerescĭ și cu peirea lor încetéză copilăria acestuĭ gen literar. Ficțiunea liberă până acum să spună orĭ-ce, fu țĕrmurită în limitele posibiluluĭ. Cervantes a formulat reforma pe care spiritul mai critic al veaculuĭ sĕŭ o crea (2).

(1) Villemain. La littérature du moyen âge p. 226 vol I. «romans remplis d'enchanteurs et de géants» «les fictions les plus bizzarres» «grossiers anachronismes de mœurs» «conquêtes de royaumes et d'empires» visul luĭ don Quichote, cavalerul care expiază sub pana luĭ Cervantes tóte păcatele cavalerismuluĭ.

(2) La pagina 528 a romanuluĭ don Quichote, Cervantes pune pe un călugăr să critice romanele medievale. (Traducerea luĭ Zoltau și Lange. Lipsca.)

www.digibuc.ro

O nouă perióda se începe, în care este indiferent dacă cele povestite saŭ întêmplat orĭ nu, fiind de ajuns numaĭ ca ele să se fi putut întêmpla, și acésta a fost maĭ până erĭ temeiul romanuluĭ. Fructele acesteĭ perióde sunt încă astădĭ fórte cunoscute pentru a ne opri maĭ mult asupra lor. Imaginația este pârghia tuturor.

In fine, în vécul nostru, în care sciințele aŭ luat un avênt atât de întins și așa de bine susținut prin condițiunĭ sociale pe carĭ vécurile trecute nu le cunosceaŭ; când sciința începe a pretinde singură autoritate asupra opiniunilor; când descoperirile eĭ aŭ înccput să clatine curagiul imaginațiuneĭ, romanul trebuia să sufere o modificare paralelă, ceea-ce în adevĕr s'a și întêmplat. Adĭ romanul nu maĭ îndrăsnesce să zugrăvéscă în mod arbitrar nicĭ măcar ceea-ce este posibil, ci cu timiditate în fața sciințelor exacte, el cércă să copieze realitatea așa cum ea ni-se presintă, rezemându-și cât este cu putință, temeliile construcțiunilor séle pe materiale preparate în alambicul sciinței El se inspiră direct de la sciință și Cl. Bernard de ex. este magistrul nu numaĭ al fisiologiștilor ci și al celor carĭ țin în mână pana de scriitor. Cugetările séle asupra medicineĭ sunt isvórele din care Zola își scóte canónele romanuluĭ sciințific, alt-fel dis naturalist.

Ordinea stabilită de sciință se impune minteĭ omenescĭ în tóte manifestațiunele séle, stabilind pretutindenea norme invariabile. Adĭ pentru romancier, legile natureĭ așa cum sciința ni le-a revelat, sunt prea grandióse prin forța și fatalitatea lor imutabilă, pentru ca imaginația să trécă alăturĭ de ele și să caute în combinărĭ fictive, exterióre, motive pentru sensibilitatea omenéscă.

Iată un exemplu ce este drept restrîns și familiar de echilibrarea continuă și sistematică ce se face între ordinea descoperită de sciință și între felul de a gândi al fie-căreĭ epoce.

www.digibuc.ro

Privind în succesiunea lor istorică tóte aceste modificări, aceste zidiri și rezidiri, aceste «crise» și numindu-le din punctul de vedere al subiectului cugetător «critică» ne putem face o idee lămurită de esența acestui fenomen, de natura variațiunelor séle în cursul vremeĭ, de fasa sa actuală cum și de cea din urmă.

In adevĕr, considerând cele dise până aicĭ și îmbrățișând în tot largul sĕŭ acest fenomen de echilibrare, putem ușor închipui forma cea maĭ înaltă a structureĭ nóstre psychice : va fi o stare în care tóte cunoscințele se vor grupa după óre-carĭ norme fixe, adecă legĭ sciințifice. Descoperirea rînd pe rînd a acestor legĭ va determina paralel în minte asociațiunĭ dinamice constante, carĭ vor provoca fisiologicesce asociațiuniĭ statice, organisând óre-cum material, și mecanic ceea-ce prin abstracțiune mintea a cules din privirea fenomenelor externe. In acéstă ultimă stare, — pentru a împrumuta o imagină Mineralogieĭ — organismul psychic din amorf ce era va ajunge la cristalisare (1), adică la un echilibru stabil. In acéstă fasă părțile se închee între dînsele ca membrele unuĭ organism superior, nu sunt numaĭ lipite saŭ juxtapuse ca la cele inferióre.

Intre aceste douĕ limite însă, aŭ avut și va trebui să maĭ aibă loc, o sumă mare de transformărĭ, de «crise». Intre grămada informă de cunoscințe și între sistemul sciințific ajuns la plenitudine, aŭ avut și va maĭ avea încă loc, ceea-ce s'ar putea numi pseudo-sisteme, adică echilibrărĭ trecĕtóre, de óre-ce sciința nu le póte și nu le-a putut până acum împrumuta de cât o temelie îngustă. Saŭ revenind la exemplul luat :

Pentru ca din planta ordinară și parasită ce era roma-

(1) Conclusia nu trebue luată strict matematic, căcĭ rĕmâne totd'a-una o regiune de echilibrare mobilă. (vedĭ Ribot. Les maladies de la mémoire, pag. 48.)

www.digibuc.ro

nul în evul mediŭ, să ajungă aḑĭ arbore sădit în sera sciinţeĭ, în anumite condiţiunĭ de temperatură şi de sol, a trebuit să trécă prin multe schimbărĭ şi cine scie prin câte va maĭ trece încă până îşĭ va ajunge echilibrul sĕŭ definitiv, în acest pământ în care abia a început a-şĭ întinde rădăcinele.

Cele ḑise până aci lămuresc destul înţelesul póte prea particular ce se da cuvîntuluĭ critică. Vom înţelege de aicĭ înainte prin el procesul de integrare şi desintegrare continuă, de armonisare lentă şi tenace a gânduluĭ nostru cu adevĕrurile descoperite de sciinţă.»

Acésta este presentarea psychologică a fenomenuluĭ şi din ea ne putem lesne închipui cum va fi cea istorică.

II. Să concretisăm cele ḑise până aicĭ, să urmărim în generalisărĭ istorice mersul acestuĭ fenomen.

In prima stare, adecă în starea chaotică a minţeĭ omenescĭ, când echilibrul era indiferent, ceea ce se adaogă saŭ ceea ce se scade, nu produce de cât o uşóră turburare care se liniştesce încetul pe încetul cu pacea şi victoria ambelor elemente carĭ vin în atingere. Exemple de acéstă stare avem credulitatea sĕlbatecilor, a copiilor, persistenţa în maĭ tóte doctrinele religióse a o sumă de elemente vechĭ neasimilabile etc.

Intr'o fasă maĭ superióră de cât acésta, un grup de ideĭ saŭ de credinţe religióse, filosofice, politice.... căpĕtând o posiţie precumpĕnitóre faţă de cele-l'alte, cércă din punctul lor de vedere o armonisare a celor-l'alte elemente, şi atuncĭ orĭ-ce ideie, orĭ-ce opiniune nouă, trebue maĭ întâiŭ de tóte, să-şĭ lămuréscă posiţiunea faţă de acele grupe de ideĭ fundamentale, înainte de a fi admise în sînul sistemuluĭ. Aci stă origina pseudo-sistemelor.

In acéstă stare psichologică istoria ne arată că critica — în înţelesul precisat maĭ sus ica forma unuĭ proces în care cel acusat e tot-d'a-una şi vinovat. Ceia ce nu

www.digibuc.ro

era creștin orĭ mahometan, era condamnabil; ceea ce nu era monarchist, orĭ în alte vremurĭ republican orĭ adĭ socialist, este netrebnic și nul; ceea ce nu e idealist orĭ materialist, dacă punctul de vedere este al materialismuluĭ, este fals, etc. In acéstă fasă o sistemisare există, dar fiind unilaterală, devine prin chiar acéstă condițiune, netolerantă pentru tot ce este divergent. Critica iea forma uneĭ certe și are tóte consecințele eĭ. Persecuțiunile confesionale, politice..... sunt fenomene carĭ resultă dintr'o sistemisare intelectuală pornită de la un singur ordin de ideĭ. Istoria tuturor popórelor este până acum aprópe exclusiv icóna acesteĭ stărĭ.

In fine în fasa cea maĭ înaltă, adică sub inspirațiunea sciinței critica a căpĕtat un înțeles cu totul deosebit, cu tóte că și-a păstrat numele eĭ cel vechiŭ.

In adevĕr concepțiunea sciințifică a lumeĭ — fiind cea deterministă, ne scutesce de a maĭ da sentințe, lăsându-ne numaĭ meritul și datoria de a observa și explica fenomenele. In acest ordin de ideĭ, adecă cel sciințific, putem dice despre critică ceea ce Stendhal, dicea despre roman: misiunea sa este «à y voir clair dans ce qui est.» (1) Căcĭ ceea ce este, prin faptul că există e legitim și firesc: nu merită nicĭ ură, nicĭ dispreț, nicĭ îndoĭșare, ci simplu numaĭ atențiunea și curiositatea nóstră. Critica cu înțeles de proces a încetat, și păstrând un nume vechiŭ, ea este adĭ o încercare de a explica fenomenele pe carĭ legile sciințelor exacte nu le-aŭ descurcat încă. De aceea și vedem, că nicĭ nu există critică în Matematecă propriŭ dișă saŭ în partea matematică a celor-l'alte sciințe exacte, rĕmânênd posibilă numaĭ în partea lunecósă a sciinței fenomenelor a căror legĭ nu sunt încă descoperite.

Ca ilustrație istorică a acestuĭ fel de a înțelege cri-

(1) P. Bourget. Études et Portraits, p. 266.

www.digibuc.ro

tica, stă de față, reserva prudentă și împăciuitóre care câștigă din ce în ce mai mult teren în spiritele carĭ aŭ primit o cultură sciințifică: în cestiunĭ de literatură, ipotese sociale, arte, etc.

Să vedem acum, întru cât critica sciințifică este un instrument sigur pentru aflarea măcar aproximativă a adevěruluĭ, a legilor în domeniul fenomenelor de carĭ ea se ocupă.

III. Să facem o paralelă care va lămuri de la început lucrul.

Printre ceĭ carĭ aŭ afirmat maĭ incisiv direcția sciințifică în critică și în genere în literatură, este în vremea nóstră Zola; în cât pomenindu-l pe dînsul credem a fi plecat de la un isvor temeinic. Să observăm un minut definițiunea sciințifică pe care el o dă uneĭ opere de artă pentru a vedea întru cât o operă literară fie acésta un roman, o critică.... póte fi sciințifică.

Definițiunea e următórea: opera de artă e un colț al natureĭ vědut printr'un temperament.

Cea ce maĭ ales merită luarea aminte în acéstă definițiune, este prudenta eĭ formulare, care înlătură de la început orĭ ce interpretare exagerată și literară a titluluĭ de «operă artistică întemeiată pe sciință.

In adevěr, observă și descrie este primul canon al scóleĭ, dar a observa printr'un temperament este a face operă de interpretare subiectivă, adică, de modificare în óre-carĭ limite a fenomenuluĭ observat; și apoĭ, a descrie ceia ce aĭ observat schimbând» este o a doua imperfecțiune a uneĭ puterĭ imperfecte de a vedea fenomenele. In cât în ce privesce postulatul sĕŭ fundamental «observă și descrie romanul fiind ortodox sciințific, în ce privesce realisarea sa efectivă el rĕmâne încă un mic basm de aceiași familie cu cele vechĭ. De alt-fel acésta nu e de mirare, de óre-ce «romancieriĭ sunt de sigur lucrătoriĭ carĭ se sprijinesc de

www.digibuc.ro

o-dată pe cel mai mare număr de sciințe, căci ei vorbesc despre tóte și trebue să le cunóscă pe tóte, de óre-ce romanul a devenit o cercetare generală asupra naturei și asupra omului (1).

Condițiunile criticei sunt aceleași ca și ale romanului, de óre-ce critica sciințifică, așa cum am descris'o mai sus, se confundă și ca metodă și ca obiect cu ceia ce se numesce în timpurile nóstre un roman experimental. Ba încă, ce este și mai mult, condițiunile romanului sunt mult mai ușóre de cât ale criticei, ceia ce constitue încă o scădere pentru acesta din urmă. In adevěr, romancierul are libertatea de a'și alege subiectul cel mai fecund pentru demonstrarea tezei séle și tot de o-dată a-și dispune obiectele de studiat în ordinea cea mai favorabilă, pe când criticul este ținut să explice înlănțuirea fenomenelor fără a le schimba înșiruirea lor de fapt, fără a le scóte din cadrul lor istoric. Unuia i-se pun la îndemână tóte nuanțele de culori pentru a-și îndeplini tabloul sěu, pe când cel-l'alt este silit să se mulțuméscă cu un număr mărginit. Unul e ca astronomul care privesce fără să atingă, cel-l'alt este ca mecanicul care singur își alege posițiunea, volumul și vitesa mobilelor séle.

Dar mai bine de cât o comparație, ne va arăta greutățile criticei și ne va lămuri asupra resultatelor ei analisa și cercetarea unui cas particular.

Să mărginim decî terenul de observație și să examinăm de ex. condițiunile criticei în pedagogie.

Ce este o operă de educație și cari sunt elementele pe cari ea le presupune și pe cari cine-va trebue să le cunóscă, pentru a o putea explica și aprecia în mod sciințific?

Cestiunile de pedagogie și în general cele sociologice

(1) Zola. Roman expérimental, p. 36.

www.digibuc.ro

fiind cele mai complexe dintre tóte câte le pune sciința, presupun cunoscințe exacte fórte variate și fórte întinse pentru a le putea aborda cu pricepere. In adevĕr, o operă pedagogică considerând individul din punctul de vedere al relațiunilor séle trecute, presente, orĭ viitóre, reclamă din partea celuĭ ce a scris'o și apoĭ din partea celuĭ ce o analiséză, cunoscințe profunde în tóte aceste enorme ramurĭ ale cunoscințeĭ, fără de carĭ compunerea ca și interpretarea opereĭ nu pot fi de cât o încercare desĕvîrșit nesigură și arbitrară. Un pedagog saŭ un critic în materie de pedagogie, care n'ar cunósce psychologia orĭ istoria și în special aceia a sistemelor pedagocice, orĭ carĭ n'ar cunósce fisiologia și în genere biologia, n'ar putea avea nicĭ un raport inteligent cu cestiunile pe carĭ le agită acéstă sciință. Iată numaĭ pentru explicarea uneĭ opere pedagogice, carĭ sunt sciințele prealabile.

Maĭ particular. Ce-ar fi necesar cuĭ-va pentru a analisa în mod critic opiniunile pedagogice ale luĭ Rousseau?

Pentru a desciſra pedagogia luĭ Rousseau, ar trebui maĭ întâiŭ să cunóscem cu precisiune carĭ eraŭ ideile luĭ asupra psicologieĭ umane ca sciință, cu alte cuvinte sistemul filosofic la care era alipit și nu numaĭ atât, dar și adaosul sĕu personal, adică opiniunile isvorîte din propria și independenta sa cugetare. Trebue să cunóscem maĭ întâiŭ și maĭ cu sémă, ideile luĭ asupra sufletuluĭ omenesc, căcĭ din felul unul saŭ altul de a-l cunósce, a trebuit să resulte și concepțiunea sa despre cultivarea luĭ, adică teoria sa pedagogică.

Apoĭ ar maĭ trebui să cunóscem starea pe timpul luĭ a studielor sciințifice asupra organismuluĭ animal, și încă și mĕsura în care aceste studiĭ i-aŭ fost familiare orĭ străine, precis orĭ eronat cunoscute.

In fine, pentru a fi cuprinḑĕtor, ar trebui să cunóscem tóte *împrejurările determinante* ale vieței luĭ Rousseau,

www.digibuc.ro

tot ce a contribuit la conceperea opereĭ séle pedagogice precum și la realisarea eĭ, ar trebui să-l cunóscem pe tot Rousseau și dintr'un punct de vedere maĭ înnalt critic, ar trebui să cunóscem și pe toți contimporaniĭ luĭ, ceia ce este un labirint de întuneric. Și, nu numaĭ mediul sĕŭ imediat ci și întréga sa rasă, cu tóte caracterele eĭ determinante, ceia ce este iarășĭ o întunecime nemărginită.

Iată tótă sfera cunoscințelor trebuincióse pentru determinarea sciințifică a uneĭ singure opere, a unuĭ singur individ. Ba încă, ținênd socotélă că totul se înlănțuesce, și că în rațiunea obscură a fenomenilor fie-care parte își primesce caracterul și ființa după legile și prin influența totuluĭ, n'ar fi paradoxal să afirmĭ, că pentru cunóscerea sciințifică a unuĭ singur individ, aĭ nevoe să cunoscĭ clar mecanismul întreguluĭ univers și psichologia întregeĭ omeniriĭ.

Intru cât critica póte satisface acéstă condițiune aspră la care s'a supus, dându-și numele de critică sciințifică? Intru cât renunțând la criteriul sentimentuluĭ, cel ce critică face o operă definitivă în sensul sciințelor exacte?

Rĕspunsul la acéstă întrebare n'are nevoe de a fi lung. Il găsim pe de o parte în reserva ce aŭ arătat față de cestiunile sociologice chiar capetele cele maĭ filosofice ale veaculuĭ nostru, iar pe de alta în reușita problematică a celor ce aŭ încercat să ajungă maĭ departe.

In adevĕr, este plin de semnificație faptul că și Comte și Spencer în capul cărora s'a elaborat sinteza cea maĭ largă a datelor sciinței moderne, se opresc și unul și altul cu legiuirea la granițele sociologieĭ. E destul de instructiv pentru acéstă cestiune, să observĭ că Spencer în lunga sa întroducere la Sciința socială, se mărginesce — de sigur nu de lene — să arate în câte-va generalisărĭ laborióse numaĭ la aceia, să arate óre-carĭ liniĭ generale ce rĕmân pe viitor a se stabili în sociologie, cu ajutorul sciințelor exacte când acestea vor ajunge într'un maĭ înalt grad de progres.

www.digibuc.ro

In al doilea rînd, ne luminéză experiența celor ce aŭ fost mai curagioși și aŭ încercat a resuma de ex. din literatura, geografia, istoria unuĭ popor, psichologia sa sciințifică, saŭ psichologia unuĭ autor din operile séle.

In adevĕr, ce sunt studiile psichologice de acest fel, carĭ aŭ fost făcute în mic, asupra cutăruĭ filosof, artist, istoric... orĭ în mare: asupra cutăruĭ popor, cutăreĭ literaturĭ? Fără să aĭ nevoe de un plebiscit, consultând numaĭ impresiile téle personale și maĭ ales confruntând douĕ, treĭ opere asupra aceluiașĭ subiect și scrise cu acelașĭ gând, poțĭ spune fără témă de a greși, că ele nu sunt de cât nisce încercărĭ grele, gigantice adesea orĭ, dar fórte personale, semne numaĭ ale inteligenței și asiduității celor ce le-aŭ întreprins, rĕmânênd ca fórte problematic de afirmat, dacă ele sunt opere pe carĭ sciința positivă le va recunósce.

Din cele dise până aicĭ resultă ca conclusie și prefață a paginelor ce vor urma, că încercările critice, că studiile de sociologie în general nu pot avea în stadiul de față al sciinței, de cât o valóre dubie; că pot fi interesante și de o distinsă valóre literară (ist. lit. engleze de Taine) când ele sunt opera scriitorilor distinșĭ, rĕmânênd în cele-l-alte casurĭ să atragă cel mult curiositatea cititoruluĭ, neputênd și netrebuind să aibă nicĭ o pretenție asupra opiniunilor luĭ.

Critica judiciară a încetat, de óre-ce vechile codicĭ aŭ rĕmas fără autoritate; cele nouĭ nefiind încă gata, procesele ce se maĭ judecă astădĭ, nu sunt de cât provisoriŭ resolvite și veacul nostru rĕmâne cu meritul de a fi critic, tocmaĭ pentru că nu maĭ critică.

Ar fi contra celor dise maĭ sus, — când am considerat critica din punctul de vedere istoric și psichologic — să afirmĭ că clasificația sciințelor după Comte, a consacrat acéstă nouĕ direcție în cugetare; dar e fórte firesc și ușurător când cunoscĭ acéstă clasificație, să-țĭ aducĭ aminte când vine vorba de critică și în general de sociologie, că de la în-

www.digibuc.ro

ceput Comte îți spune, că în acéstă țéră nu e hartă, și că prin urmare dacă vreĭ să călătorescĭ în ea, să o cercetezĭ, acésta e o afacere privată, în care tóte întêmplările trebue să ți le ieĭ pe sémă.

PERSONALITATEA LUĬ J. J. ROUSSEAU

Le livre écrit, si imparfait qu'il soit, est encore une des expressions les plus hautes de «l'éternel vouloir-vivre» (1)

Fe-care viéță este o mică epopee, orĭ cât de obscur ar fi eroul eĭ, și este un semn de o superióră sociabilitate să cauți cu simpatie a descifra și înțelege, existența unuĭ semen al tĕŭ, orĭ care ar fi el. De cât, greutatea este maĭ mare în unele casurĭ de cât în altele.

Așa, viața indivizilor mediocri este o enigmă mult maĭ ascunsă ca viața ómenilor celebri, de óre-ce la ceĭ d'întâĭ o sumă de împrejurărĭ banale, de influențe tóte infinitesimale, se împletesc într'o desperată multiplicitate, spre a da în urmă nascere la nisce evenimente, carĭ prin puțina lor însemnătate, trec neobservate adesea chiar și de actorul lor de căpetenie. De aceea, viața lor rĕmâne perdută pentru alțiĭ, cum perdută a fost și pentru dînșiĭ, fără ca cine-va să-și pótă da séma, cum și de ce.

Alt-fel se întêmplă cu ceĭ carĭ aŭ ajuns la óre-care celebritate. Pentru aceștia mărturia contimporanilor carĭ 'ĭ-aŭ admirat, operile în carĭ s'a revelat gândirea lor, în care a rĕmas semnul hotărîtor al inteligenței și al simțireĭ care ĭ-a ridicat d'asupra mulțimeĭ, sunt documente positive din care poțĭ tot-d'a-una cu óre-care apropiere de adevĕr, să lămurescĭ pricinile carĭ aŭ motivat felul lor cutare orĭ cutare de a lucra, în genere carĭ aŭ caracterisat viața lor.

(1) Guyau. L'art. au point de vue sociologique, pag. 51.

www.digibuc.ro

In viața acestor individiĭ, sunt momente, de unde privirea póte îmbrățișa un orizont maĭ întins, pe când la ceĭ-l'alțĭ existența lor nivelată, nu-țĭ îngădue să privescĭ din viața lor, de cât o întindere scurtă, și tocmaĭ de aceia lipsită de relief. Noroc numaĭ, că în casul acesta, lumina este maĭ abundentă tocmaĭ acolo unde și nevoia de a vedea este maĭ mare.

Rousseau a scris multe opere și de aceia viața sa va fi relativ maĭ lesne de explicat; maĭ ales că între operile séle este una «Confesiunile» care zugrăvesce anume, întêmplările proprieĭ séle vieți.

Înșir aci istoria vieței luĭ J. J. Rousseau, după mărturiile contemporanilor sĕĭ, și maĭ ales după ale séle propriĭ, pentru a sublinia în urmă, ceea-ce va fi maĭ semnificativ pentru o dréptă înțelegere a ideilor séle pedagogice. Și, mĕ servesc anume maĭ ales de Confesiunĭ, cu credința că nu greșesc luând chiar ca adevĕrurĭ depline ceia ce în Confesinnĭ n'ar fi de cât jumĕtățĭ de adevĕrurĭ, de óre-ce mi se pare drept ca ómeniĭ să fie judecațĭ și după intențiunea și dorințele lor, iar nu numaĭ după faptele lor, resultate adesea din nisce condițiunĭ exterióre carĭ nu concordă de loc cu sentimentele celuĭ ce le îndeplinesce, saŭ maĭ bine, le vede îndeplinindu-se. Și tocmaĭ viața luĭ Rousseau fiindu-ne de trebuință aicĭ pentru explicarea operilor séle, carĭ exprimă partea cea maĭ liberă, cea maĭ personală a ființeĭ séle, e, mi se pare, maĭ folositor, să scim cum ar fi voit el să fie, de cât cum întêmplător a fost.

www.digibuc.ro

I

Je ne suis fait comme aucun de ceux que j'ai vus, j'ose croire n'être fait comme aucun de ceux qui existent. Conf. p. 1.

J. J. Rousseau s'a născut la Geneva în anul 1712 «d'Isaac Rousseau citoyen et de Sussane Bernard citoyenne.» Citez chiar de la început calificativul acesta de cetățén, de órece faptul că Rousseau este născut cetățén al uneĭ republicĭ, va explica multe din întêmplările vieței séle de maĭ târdiŭ.

Tatăl sĕŭ era un césornicar meșter, iar muma sa era fata unuĭ preot protestant, fórte frumósă și cu minte, care după spusa luĭ Bernardin de St. Pierre compunea binișor versurĭ. Ea móre înainte ca Rousseau să o fi cunoscut și acesta este un eveniment care a avut o înrîurire însemnată asupra vieței luĭ de maĭ târdiŭ. Viața luĭ nomadă îșĭ are aicea una din causele cele maĭ principale.

*

Părinții luĭ J. J. Rousseau s'aŭ iubit din copilărie; — de la etatea de 8 anĭ — și precocitatea acésta de sentiment trece și la fiul lor care la 11 anĭ, iubesce cu atâta vehemență în cât era aprópe să-șĭ primejduiască sănătatea. Je crois que si j'étais resté trop longtemps avec elle, je n'aurais pu vivre : les palpitations m'auraient étouffé (2). Recunósce singur că acésta este o moștenire de la părinți și de aceea chiar dice unde-va «singurul dar care mi-a rĕmas de la părinți a fost o inimă simțitóre care a fost causa tuturor suferințelor mele, cum pentru dînșiĭ fusese causa fericireĭ lor.

*

(1) Bernardin de St. Pierre, Oeuvres, vol. VIII, p. 29.
(2) Confessions, p. 35. vol. I.

www.digibuc.ro

De mic el este slab și bolnăvicios, totuși copilăria luĭ i-a fost senină și fericită; în lipsa mameĭ, el o petrecu sub îngrijirile uneĭ mătușe de la care i-a rĕmas gustul pentru musică, pe care l'a păstrat până la mórte. Amintirea acesteĭ mătușe și a cântecelor eĭ, îĭ dictézĕ una dintre paginele cele maĭ duióse ale confesiunilor..... «.... dirait-on que moi, vieux radoteur, rongé de soucis et de peines, je me surprends quelquefois à pleurer comme un enfant, en marmottant ces petits airs d'une voix cassée et tremblante? (2)»

*

Până la 7 anĭ el citesce fórte multe romane sub privigherea tatăluĭ sĕŭ: întâiŭ pentru a se învĕța să citéscă, în urmă din plăcere.. «Bientôt l'intérêt devint si vif que nous lisions tour à tour sans relâche, et passions les nuits à cette occupation. Nous ne pouvions jamais nous quitter qu'à la fin du volume. Quelquefois mon père entendant le matin les hirondelles, disait tout honteux: Allons nous coucher; je suis plus enfant que toi!»

După 7 anĭ însă, începură lecturĭ maĭ serióse, între carĭ maĭ însemnate sunt următórele: Bossuet (sur l'hist. univ.), Ovidius (Métamorphoses), Fontenelle (Les mondes), La Bruyère, și maĭ ales Plutarch (Hommes illustres), care îl captivă atât, în cât «occupé sans cesse de Rome et d'Athènes, vivant pour ainsi dire avec leurs grands hommes, né moi-même citoyen d'une republique et fils d'un père dont l'amour de la patrie était la plus forte passion, je m'en enflammais à son exemple; je devenais le personnage dont je lisais la vie, je me croyais Grec ou Romain (1).»

In etatea de 8 anĭ tatăl sĕŭ în urma unuĭ duel plecă din Geneva, și el rĕmâne sub îngrijirea unuĭ unchiŭ care 'l

(1) Confessions, p. 11. Vol. II.
(2) Confession, p. 8. Vol. I.

www.digibuc.ro

pune în pensiune la un pastor (Lambercier) unde rămâne timp de 2 anĭ. Sfîrșindu-se aceștĭ 2 anĭ copilul lipsit de părinții, se vede lipsit și de unchiul sĕŭ, care 'l bagă în ucenicie la un grefier. Acesta este un moment hotărător în viața luĭ Rousseau. Schimbarea acésta neașteptată, este începutul nenorocirilor, pe care avea să le întêmpine în tótă viața sa.

Crescut până aci în mijlocul simpatieĭ și iubireĭ, răcéla și brutalitatea stăpânuluĭ, ĭi amorțesc tóte bunele sale aplecărĭ, și în curând copilul deschis la inimă, nevinovat și iubitor, devine timid, se prostesce și se desgustă de dînsul ca și de ceĭ-l'alțĭ. Este dat afară ca netrebnic la acéstă meserie, și intră la un graveur unde 'l aștéptă acelașĭ tratament «care ĭĭ mânjesce tótă strălucirea și curăția vieței séle de până aci.» Mon latin, mes antiquités, mon histoire, tout fut pour longtemps oublié : je ne me souvenais pas même qu'il y eût eu des Romains au monde ( ).»

*

Ast-fel ajunge la etatea de 16 anĭ, *nelinișit, nemulțumit de tote și de dînsul, trăind în imaginație, neputênd trăi cum se cade în viața reală* «caressant tendrement mes chimères faute de rien voir autour de moi qui les valût (').»

Intr'o dĭ eșind din Geneva pentru a se juca cu alțĭ băeți, se depărtă prea tare, în cât la întórcere găsesc porțile închise. De frica stăpânuluĭ el plecă fără nicĭ un căpĕtâiŭ în lume, și din acest moment viața luĭ Rousseau nu e de cât o lungă rătăcire care ține până în anul morțeĭ séle (1778); — asemenea de ast-fel în acésta, tatăluĭ sĕŭ care rătăcea din oraș în oraș — între altele ajunsese și ceasornicar al Sultanuluĭ — și fratele sĕŭ, care și-a perdut urma în Indiĭ.

*

(1) Conffes. p. 37, Vol. I.
(2) Conffess. p. 52, Vol. I.

www.digibuc.ro

La Annecy o tînără damă, M-me de Warens care tre cuse la catolicism, îl îndémnă să se lepede de protestantism și chiar îi înlesnesce călătoria la Turin, pentru a intra într'un institut de catechumeni. Aci lepădă religiunea părintéscă, dar după botez institutul îl lasă liber, și ast-fel rămâne rătăcitor pe stradele orașuluĭ. Dintr'o meserie într'altă ajunge lacheŭ la un conte, care vĕdĕndu-l deștept îșĭ propune să îngrijéscă de instrucțiunea luĭ, pentru a-l lua cu sine într'o misiune diplomatică. Starea luĭ începea a fi onorabilă, dar pasiunea sa pentru voiaj îl face să părăséscă totul, spre a se întórce în Savoya, însoțit de un strengar din Geneva, cu care spre nenorocirea luĭ se împrietenise. De alt fel, maĭ contribue la acéstă hotărîre și nădejdea de a vedea pe M-me de Warens care îĭ făcuse de la prima lor întâlnire o deosebită impresie.

Se întórse la Annecy. Sub îngrijirea dómneĭ de Warens studiază musica și 'șĭ reia firul lecturelor séle favorite. In curînd însă un noŭ acces de călătorie îl surprinde și plecă la Lausanne pentru a da lecțiĭ de musică, pe care în realitate n'o cunoscea de cât fórte puțin. Reveni apoĭ la Annecy, se stabilesce lângă M-me de Warens lângă care trăesce (Chambéry și Charmettes) un interval de 3 anĭ, timp de o relativ maĭ mare liniște, care a fost consacrat studielor.

*

După un voiaj la Montpellier unde se dusese spre a se vindeca de o închipuită bólă a inimeĭ, ne maĭ găsind la întórcere fericirea pe care o lăsase la Charmettes, se desparte de M-me de Warens și merge la Lyon ca profesor într'o familie. Nu șade nicĭ aicĭ multă vreme și vine la Charmettes spre a face o nouĕ încercare pe lângă M me de Warens, dar simțindu-șĭ fericirea sa pentru tot-d'a-una pierdută, în tómna anuluĭ 1741 el plécă la Paris ducênd cu sine un noŭ sistem de musică, în care notele eraŭ înlocuite prin cifre. Incercarea însă nu reușesce și plécă la

www.digibuc.ro

Veneția ca secretar al ambasadoruluĭ Franțeĭ. La 1745 se întórce în Paris unde nădăjduia să represinte opera sa : *Les Muses galantes.*

*

Nimic nu prevestea încă, viitórea sa strălucire. In mijlocul uneĭ viețe așa de nestatornice Rousseau, căutase așa cum singur s'a priceput, să-și împlinéscă educațiunea pe care o începuse în primiĭ anĭ aĭ copilărieĭ. Nu se hotărîse însă pentru nimic definitiv. In orele séle de liniște cu o stăruință aprópe bolnavă, a căutat să împlinéscă golul pe care nefericita sa manie ambulantă îl lăsase în instrucțiunea sa. Citesce pe Locke, Leibniz, Descartes, Mallebrauche, Logica de la Port-Royal, Geometrie, Astronomie, Istorie... și fiind slab de memorie se necăjea fórte mult să învețe pe dinafară, ceia ce-l zăpăcea și maĭ mult... «je ne sais pas comment l'opiniatreté de ces vains et continuelles efforts ne m'a pas enfin rendu stupide.»

*

Ajunsese la etatea de 37 anĭ și avea încă credința, că musica îĭ va fi cariera luĭ definitivă ; când, din întêmplare, citesce în jurnalul *Mercure de France*, următórea cestiune pe care Academia din Dijon o pusese la concurs : Progresul sciinței și al arteĭ contribue să corumpă orĭ să purifice moravurile ?

«A l'instant de cette lecture je vis un autre univers, et je devins un autre homme. (1)» In adevĕr, acesta a fost momentul, în care Rousseau pășesce pe drumul sĕŭ cel adevĕrat, care îl duce la glorie, și pe care nu l'a părăsit până la mormînt. Acésta a fost ocasiunea, în care geniul sĕŭ agitat și confus până aci, și-a găsit formula care îĭ era proprie. Indemnat de Diderot, care îĭ era prieten, el scrie celebrul sĕŭ discurs contra artelor și sciinței, susține cu

(1) Confessions, II, 8.

www.digibuc.ro

curaj și originalitate paradoxul, și iea premiul în admirațiunea și surprinderea generală. Scytul care în mijlocul unuĭ veac de sciință, și al unuĭ oraș de arte, intrase în arenă singur contra tuturor, deșteptă atențiunea mulțimeĭ, și curiositatea fiind cu atât maĭ mare cu cât și atacul fusese maĭ fără veste, Rousseau cu un singur pas se sue pe o tréptă către care alțiĭ d'abia înaintaŭ, urcându-se de vreme îndelungată.

*

Gloria luĭ Rousseau se adaogă ḍi cu ḍi. Succesul literar al discursuluĭ premiat la Dijon, fu urmat de succesul opereĭ séle «Devin du village» a căruĭ *musică naivă a fost ca rĕsăritul unuĭ noŭ sóre pe scena franceză*. Succesul a fost fără de séměn. «Dès la première scène, qui véritablement est d'une naïvité touchante, j'entendis s'élever dans les loges un murmure de surprise et d'applaudissement jusqu'alors inouï dans ce genre de pièces (2).» Entusiasmul a întrecut orĭ-ce mĕsură.

Urmarea a fost însă, că tot Parisul s'a împărțit în douĕ tabere: «le coin du roi» care susținea musica francesă și «le coin de la reine» care se înrolase pentru musica semi-italiană a luĭ Rousseau. La 60 de broșurĭ s'aŭ schimbat între ambele partide, și cérta continuă încă nehotărîtă, până când Rousseau intră din noŭ în luptă cu a sa «*lettre sur la musique française* qui souleva toute la nation contre moi (1). Era tocmaĭ cérta între parlament și cler, și eraŭ temerĭ de turburărĭ, când apare scrisórea luĭ Rousseau care curmă lupta politică, făcênd tot Parisul să se pasioneze pentru o cértă literară. Se vorbia că autorul eĭ să fie exilat; alțiĭ propuneaŭ să-l închidă la Bastilia, și póte

(2) Confessions, II, 8.
(1) Confessions, II, 8.

www.digibuc.ro

că așa s'ar fi și întêmplat, dacă contele d'Argenson n'ar fi arătat ridicolul uneĭ atarĭ purtărĭ.

*

Un an după acésta (în 1753) Academia din Dijon publica un noŭ concurs asupra origineĭ neegalității printre ómenĭ. Primblându-se prin pădurea de la St. Germain, pentru a-și închipui viața ómenilor primitivĭ, Rousseau scrie un al doilea memoriŭ; dar, Academia speriată de violența luĭ revoluționară ĭĭ refusă premiul; — de ast-fel, după cum se și aștepta Rousseau, «sachant bien que ce n'est pas pour des pièces de cette étoffe que sont fondés les prix des Académies (1).»

Rousseau însă, devenise celebru. Salónele Parisuluĭ și-l disputaŭ pe întrecute, și rusticitatea luĭ mărind curiositatea damelor, măria și maĭ mult succesul sĕŭ în lume. Dar acésta era o atmosferă în care el nu se simția bine, de óre-ce n'avusese nicĭ o pregătire pentru ea, de óre-ce prin aplicările séle native el iubea intimitatea pe care tocmaĭ n'o putea de loc găsi în societatea care doria să-l aibă.

*

Obosit de sgomotul polemiceĭ și al salónelor, Rousseau își întórce din noŭ ochiĭ spre viața de țéră, și admiratórea luĭ, M-me d'Epinay, ĭi oferă în apropiere de Paris o căsuță (l'Ermitage) după placul sĕŭ. După 20 de lunĭ însă, certându-se cu M-me d'Epinay, Rousseau pléca și de aicĭ, și ducele de Luxembourg ĭi oferă o locuință în parcul castelului sĕŭ de la Montmorency, unde el rĕmâne până 1762, anul publicăreĭ luĭ Emil.

In intervalul acestor 6 anĭ (1756—1762) petrecuți afară din Paris, desvoltă el activitatea cea maĭ producĕtóre. In

(1) Confessions, II, 8.

www.digibuc.ro

restimpul acesta, scrise el operile séle de căpetenie, carĭ i-aŭ fixat definitiv locul printre ómenii ceĭ maĭ marĭ aĭ veaculuĭ sĕŭ. *Julie* saŭ *la Nouvelle Heloïse, Lettre à d'Alembert, Contract social, Emil, Lettres à Malesherbes, à Cristophe de Beaumont*, vin una după alta; dar, cu cât gloria numeluĭ sĕŭ cresce, cu atâta el devine maĭ nefericit, de óre-ce în al 45-lea aŭ al vieţeĭ séle (1757) el trece printr'o crisă, care îĭ sdruncină pentru tot-d'a-una echilibrul minţeĭ. Din acest moment, el începe a se certa cu prietenii sĕĭ şi a-ĭ depărta unul pe câte unul de lângă sine, bănuindu-ĭ de conspiraţiune contra sa şi a scrierilor séle. In 1776 temerea era aşa de puternică, în cât nesigur de sórta scrierilor séle ultime, el are un moment idea de a le pune în altarul bisericeĭ Notre-Dame, încredinţându-le Provedinţeĭ (1).

*

Publicarea luĭ Emil (1762) începe în faptă, persecuţiunea contra luĭ Rousseau. Autorul confesiuneĭ vicaruluĭ din Savoya, care a fost admirată şi laudată nu numaĭ de prietenĭ dar şi de vrăjmaşiĭ nepătimaşĭ (2), se vede persecutat tocmaĭ de aceea carĭ trebuiaŭ să-ĭ mulţuméscă. Sub pretext de impietate, opera este condamnată să fie arsă, şi ast-fel Rousseau se vede nevoit să părăséscă Franţa, pentru a scăpa de Bastilia. Trece în Elveţia. Dar nicĭ în patria sa n'are unde să-şĭ plece capul, de óre-ce Emil la 9 ţile după ce a fost ars în Paris, este ars şi în Geneva. Ameninţat, condamnat şi de compatrioţiĭ sĕĭ, el cere protecţia unuĭ suveran străin, şi merge să se stabilésca în Neufchatel care atârna de regele Prusieĭ.

Sgomotul însă îl urmăresce şi aicĭ, şi acesta îĭ dă ocasie

(1) Proectul n'a reuşit.

(2) Voltaire «Lisez, mes amis, et saluons la vérité et la morale partout où elles éclatent, même dans la méchanceté et dans la démence.»

www.digibuc.ro

să scrie celebrele séle „Lettres de la montagne“ și «Réponse a Mr. Christ. de Beaumont, polemice religiose carĭ stâmpĕră curajul adversarilor; — ce e drept însă, nu pentru mult timp, căcĭ o neînțelegere cu consistoriul din Neufchatel ridica contra luĭ populația bigotă, și era cât pe aci să fie ucis cu petre. Amărît atuncĭ de prostia ómenilor, el se retrage într'o insulă (St. Pierre) aprópe pustie, unde se ocupă de botanică, deslegat de orĭ-ce relațiunĭ cu lumea. Republica (Berna) îĭ refusă și acest asil, și el primesce porucă să plece cu tótă rugămintea luĭ de a rĕmânea pentru tot-d'a-una captiv în acéstă insulă.

In Ianuare 1776 părăsesce și Elveția, pentru a trece cu Hume în Anglia, unde se stabilesce într'un mic sat (Wooton) 30 de leghe depărtare de Londra. Publicarea unor libele îl alungă și de aicĭ, și anul următor trece în Franța, și se așéḑă într'un mic orășel din Dauphiné unde rĕmâne până în 1770, când se întórce pentru ultima dată la Paris.

Dialogiĭ și *Reveriile* carĭ datéză din acești anĭ petrecuțĭ la Paris, arată că Rousseau era prada uneĭ desperărĭ și a uneĭ monomaniĭ din ce în ce crescênde. După opt anĭ părăsesce iarăși Parisul, pentru a locui într'o vilă (la Ermenonville) a d-neĭ de Girardin. Aicĭ câte-va lunĭ după aceea, el móre — se dice sinucis — și e îngropat într'o insulă a parculuĭ, de unde în 1794 rĕmășițele séle aŭ fost transportate în Panteon.

II.

Barbarus hic ego sum quia non intelligor illis.

Acésta este viața óre cum exterióră a luĭ Rousseau, spicuită din propriile séle confesiunĭ. Pentru ca tóte aceste amĕnunte, să-șĭ capete relieful ce se cuvine fie-căruia; pentru ca sub ele să vedem, în adevĕr viața luĭ și nu numaĭ

www.digibuc.ro

niște date istorice asupra eĭ, ar trebui să avem simultaneŭ în minte, suvenirul tuturor operilor luĭ, în paralel cu confesiunile (istoria sa individiuală), și tot de o dată și aspectul societățeĭ în care el a trăit și a scris (istoria sec. 18-lea), cea-ce ar fi prea întins pentru un capitol care urmăresce esplicarea personalităței luĭ Rousseau, maĭ ales ca pedagog.

Totuși, să cercăm a coprinde într'o pagină douĕ, tóte datele acestea, atât cât este posibil să încapă într'o pagină, istoria uneĭ națiunĭ pe timp de un secol.

La începutul secoluluĭ, în anul 1712 (anul nascereĭ luĭ Rousseau) se întêmplă mórtea luĭ Ludovic XIV cu care se sfîrșesce epoca cea maĭ tristă din istoria națiuneĭ francese. Starea Franciei, așa cum a eșit de sub mână nefast de protectóre a regeluĭ eĭ, se oglindesce în aceste cuvinte ale unuĭ filosof cercetător de ale istorieĭ «la fin de tout cela fut une corruption, une servilité et une perte de pouvoir si complète, que pareille chose n'avait jamis été vue en Europe. Il n'y avait plus de liberté populaire, plus de grands hommes, plus de science, plus de littérature, plus de beaux arts (1) »

Franța trebuia să caute o nouĕ formă de viață dacă vrea să scape de peire, și isvorul de unde ea a dobândit forța trebuinciósă a fost Anglia, până atuncĭ necunoscută și desprețuită de Francezĭ. Desilusionațĭ de falșa mărire a mortuluĭ lor rege, simțind adânc nenorocirile pe carĭ guvernul unuĭ singur om le póte aduce asupra uneĭ națiunĭ, economia statuluĭ englez deveni prin reacțiune, obiectul unuĭ cult aprópe fanatic, în tótă Franța. In scurt timp tóte operile capitale ale literatureĭ engleze fură traduse în franțuzesce, limba engleză devine o limbă nobilă și prețuită, și chiar damele o adoptă părăsind limba ita-

(1 Buckle Hist. de la civilis. en Angleterre, tom. III, p. 70.

www.digibuc.ro

liană până atunci la modă. Așa că: de unde la finele sec. 17-lea póte nu eraŭ cinci Francesi carĭ să cunóscă limba englesă, la finele sec. 18-lea, cu greŭ, ḑice Buckle, aĭ fi găsit în Franța un om cult, care să nu cunóscă Anglia și să nu cunóscă limba engleză.

Reacțiunea a fost în adevĕr violentă. Voltaire, Montesquieu Condorcet, Turgot ... toți ómenii distinși aĭ veaculuĭ, se arătaŭ pe față entusiaști pentru societatea și literatura enzgleză pe care o propuneaŭ Francesilor ca model de imitat și admirat.

Resultatul a fost, că întréga Franță fu cuprinsă de un spirit practic și sciințific, fără de exemplu în trecutul istorieĭ sale. Sătulă de drame și poesiĭ, națiunea ḑice Voltaire, începu să discute asupra grâuluĭ, și economiștiĭ deveniră așa de populariĭ, studiile economice așa de familiare, în cât în 1780 când Necker publică vestitul sĕŭ *compte rendu*, tirajul s'a urcat la cifra fabulósă de 80.000 de esemplare.

«A Paris une foule enorme se portait aux réunions scientifiques (1). Studiile de fisică, botanică, chimie... pasionaŭ pe toți (2) și nu era rar pe toaleta damelor se găsesce un tratat de anatomie în locul ocupat până atunci exclusiv de operile literare. Ședințele Academieĭ deveniră un adevĕrat spectacol, iar conferințele științifice adunaŭ atâta lume în cât a trebuit să se lărgéscă salele. «Les études les plus profondes et les plus difficiles étaient en vogue parmi des gens dont les pères avaient ignoré presque jusqu'au nom de ces sciences.»

Reforma deveni așa de generală în cât chiar îmbrăcămintea veche, ceremoniósă, a fost părăsită pentru o alta maĭ simplă; «la toilette était devenue d'une telle simplicité

(1) Buckle Op. cit. p. 289, 299. tom. III.

(2) Adam. Philosophie de Fr. Bacon. p. 355. Ducele de Larochefoucauld, ducele de Chaulner aveaŭ fie-care câte un laborator. Marchisa du Châtelet a concurat pentru un premiŭ la Academia de sciințe.

www.digibuc.ro

que les rangs étaient confondus (1).» Sciința devenise idolul tuturor.

Din acéstă imensă elaborare, es mai târdiŭ acele mari lucrări cari fac din sec. 18-lea un secol de sciință franceză, cu tótă că evenimentul social care apare la finele luĭ, ascunde acéstă superbă eflorescență sciințifică care îl pregătise, dar care în seria timpuluĭ pare a-ĭ fi contimporană.

O reformă generală se prevedea, dar de o camdată, noua mișcare nu se arată ostilă trecutuluĭ de cât în ce privea religia. Era și firesc ca autoritatea religieĭ să sufere in mijlocul uneĭ așa de active mișcări sciințifice. Enciclopedia devenise un fel de noŭ testament, care însă în deosebire de cel d'întâiŭ n'avea D-dĕŭ, și în acord cu dînsa, filosofia (Condillac Helvetius) devine sensualistă căutând să explice numaĭ prin sensațiĭ, ideile de bine, dreptate.... negând cu desĕvêrșire, rolul reflexiuneĭ (Condillac).

Fie-care epocă își are o ideie dominantă, dice Buckle, care își pune tiparul eĭ pe tóte evenimentele timpuluĭ. Ideia sec. 18-lea în Franța a fost inferioritatea lumeĭ interne față de cea externă. Resultatul a fost, că tótă atențiunea se îndreptéză asupra sciinței și politicei: teoria și practica asupra fenomenelor externe.

In fața acestuia se ridică un al douilea curent, acela al tradițiuneĭ. Religia desprețuită a căutat să se apere, dar apĕrarea eĭ este maĭ mult o retragere, cu tot edictul din 1764, care condamnă la mórte pe cel ce ar îndrăsni să o atace. Maĭ puternică a fost împotrivirea din partea statuluĭ care simțindu-se amenințat de spiritul noŭ care pĕtrunsese în Franța, începe a persecuta pe capiĭ mișcăreĭ și în 1764 opresce cu desĕvêrșire discuțiunea cestiunilor relative la guvernament.

Acestea sunt cele 2 maĭ curente din societatea francesă

(1) Buckle. Op. cit. p. 299. Vol. III.

www.digibuc.ro

din acest secol. In fața lor se ridică Rousseau, singur contra amêndorora: contra sciinței și contra statuluĭ.

Natura a întocmit totul spre bine, le ḍice el, dar voi, legile și sciința vóstră, sunteți de vină.

Din mâna creatoruluĭ totul eșise bun și viața ar fi fost tot-d'a-una fericită, căcĭ el a pus în om consciința, îndreptar sigur, judecător fără greșală, al bineluĭ și al rĕuluĭ. Voĭ însă, sceptrele de fer, voĭ legĭ smintite, împedicațĭ pe om de a-șĭ implini după cuviință menirea sa pre pământ. De aceia nu vĕ plângețĭ contra niměnuĭ; în voĭ este causa nefericireĭ vóstre și acésta nu e nicĭ de aḍĭ nicĭ de ierĭ, este de miĭ de anĭ, este de când s'a stabilit prima societate pe fața pământuluĭ.

Greutatea însă este acolo, că voĭ nu cunósceți nicĭ rĕul de care suferiți și nu cunósceți nicĭ leacul luĭ. Ce, credeți că sciința cu care vĕ lăudațĭ atâta, vĕ va scóte din rĕtăcirile în care sunteți cufundațĭ? Deschideți bine ochiĭ și veți vedea că strĕlucita vóstră sciință, nu e de cât un semn al degradăreĭ vóstre, o ghirlandă de florĭ care ascunde lanțurile carĭ va apasă și carĭ aŭ înnăbușit în voĭ sentimentul libertățeĭ originale. Nu vedețĭ că nesigure și inutile, sciințele nu sunt de cât o arenă pentru guralivĭ și leneșĭ? Nu vedețĭ că ele aduc peirea popórelor, că ele aŭ dărîmat marile împĕrățiĭ ale anticităteĭ.

Priviți Egiptul care a fost prima școlă a universuluĭ! Din pământul sĕŭ rodnic, de sub cerul sĕŭ de aramă a eșit Sesostris să cucerésca lumea; iar când filosofia și artele s'aŭ ivit nu i-a ajutat la nimic tótă mărirea sa, și a căḍut pentru tot-d'a-una în robia străină. Intórceți-vĕ ochiĭ la Elenĭ, și vedețĭ cum Elada tĭnĕră învinge de douĕ orĭ Asia, cum Elada artelor și a sciințelor cade róba Macedonénuluĭ care nu cunoscea nicĭ arta nicĭ sciința. Și Roma, cetatea

(1) Buckle. op. cit. pag. 290, vol. III.

www.digibuc.ro

ḍeilor, zidită de un păstor, n'a fost ea óre dómna lumeĭ până ce Enniu a sădit între zidurile eĭ, pómele veninóse aduse din Athena?!

De aceia, lăsaţĭ la o parte sciinţele, la o parte cu artele acéstă obscenă lingușire publică a pasiunilor carĭ domnesc societatea. Ele nu servă de cât să efemineze sufletele, ele nu sunt bune de cât pentru acele micĭ și briliante insecte carĭ roesc în vîrful societăţeĭ și carĭ trăesc din viaţa eĭ (înţelegênd pe nobilĭ.)

In consciinţa vóstră, să fie tótă sciinţa vóstră; iar artele nu sunt cinstite de cât acele carĭ ne susţin viaţa. «Romains, ḍice Rousseau prin gura luĭ Fabricius, hâtez-vous de renverser ces amphithéâtres, brisez ces marbres, brûlez ces tableaux, chassez ces esclaves qui vous subjuguent et dont les funestes arts vous corrompent. Que d'autres mains s'illustrent par de vains talents; le seul talent digne de Rome est celui de conquérir le monde et d'y faire régner la vertu.»

Să ne întórcem decĭ la starea primitivă. Orașele sunt iadul speţeĭ omenescĭ. Singură viaţa câmpenéscă este fericită: simplă, fără nicĭ o splendóre falșă, fără nicĭ o pompă, în mijlocul familieĭ, între vecinĭ pe carĭ ĭĭ privescĭ ca pe nisce egalĭ, în mijlocul iubireĭ și liniștеĭ, iar clasele sociale să dispară: natura n'a făcut nicĭ nobilĭ nicĭ prinţĭ ci simplu numaĭ ómenĭ.

Ce sunt formele sociale? ce sunt guvernul și proprietatea? Două usurpărĭ de óre-ce amêndouĕ s'aŭ ridicat pe ruina libertăţeĭ primitive a individuluĭ. «Primul care a făcut un șanț și bătênd un par în pământ a ḍis: *locul acesta este al meŭ,* acela a fost primul fundator al societăţeĭ civile. De câte rĕsbóe și crime n'ar fi cruţat neamul omenesc acela care smulgênd pĕrul ar fi astupat șanțul, și-ar fi ḍis către semeniĭ sĕĭ: ómenĭ bunĭ! băgaţĭ de sémă, n'ascultaţĭ pe acest nelegiuit! veţĭ fi perduţi cu toţĭ daca ascultaţĭ

www.digibuc.ro

ceia ce el vĕ ḍice. Nu uitaţĭ că fructele sunt tóte ale vóstre iar pămîntul nu e al niměnuĭ.

— Dar am lucrat şi decĭ am drept....

— Eĭ şi! Voescĭ să-ţĭ plătim pentru o muncă la care nu te-a obligat nimenĭ? Dacă prin munca ta aĭ rodit pămîntul n'aĭ de cât să ieĭ atât cât îţĭ trebue, căcĭ cred că l'aĭ muncit spre a te satisface pe tine, iar nu ca să-ţĭ producă fructe, de carĭ să lipsescĭ pe alţiĭ....

In concertul veaculuĭ nota luĭ a fost cea maĭ originală, şi de aceea s'aŭ oprit cu toţiĭ ca să-l asculte; s'ar putea spune că 12 anĭ din sec. 18-lea (1750—1762) în carĭ apar operele séle de căpetenie, sunt domnia luĭ Rousseau asupra Franţieĭ. — Uimiţĭ de geniul acestuĭ necunoscut barbar care făcea procesul civilisaţieĭ, timp de 10 anĭ, contimporaniĭ sĕĭ se mărginesc să-l admire, aplaudând fie-care discurs, fie-care cuvînt eşit din gura luĭ, fără a sci bine dacă sunt pentru orĭ contra luĭ. Parisul rafinat în cultură vede ridicându-se în mijlocul luĭ un censor, care îĭ arată cu o eloquenţă insinuantă şi autoritară, drumul spre păduriĭ, spre sĕlbătăcia Caraibilor, cum óre-când Roma imperială ascultase pe Tacit lăudând viaţa barbarilor din pădurile Germanieĭ.

Cu greŭ ne putem face o idee de profunda impresie pe care aŭ făcut'o asupra Francieĭ scrierile luĭ Rousseau. Hume scrie din Paris în 1865 urmĕtórele rînduriĭ: «il est impossible d'exprimer ou d'imaginer l'entousiasme de cette nation en sa faveur... personne n'excita jamais autant son attention que Rousseau. Voltaire et tous les autres sont complètement éclipsés par lui (1).»

Se întêmplă însă, în lumea intelectuală ca şi cea fisică, ilusia optică de a vedea micĭ, tóte lucrurile depărtate. In cea fisică suut telescópele carĭ îndréptă într'o óre-care limită

(1) Buckele op. cit., vol. III, 203.

www.digibuc.ro

greșala simțurilor; în lumea amintirilor singurul telescop este cartea, «expresiunea cea mai înaltă a eternuluĭ *vréĭ să trăesc* (1).» Din operile luĭ, numaĭ, se póte cunósce viața luĭ, influența luĭ, asupra veaculuĭ în care a trăit.

III.

Dapă ce am înșirat viața luĭ Rousseau așa cum am spicuit'o din confesiunĭ, după ce am arătat în scurt și mediul social în care el s'a manifestat, să ne coborîm maĭ adânc să găsim formula luĭ psihologică, daca cum-va expresiunea nu se pare îndrăsnéță.

Sciind, după cum am spus în capitolul asupra criticeĭ, că tóte aceste încercărĭ ajung la resultate personale, mĕ voiŭ mărgini să esprim impresiunea generală care mi-a rĕmas din citirea operelor luĭ Rousseau, calea cea maĭ dréptă de și póte cea maĭ curagiósă. — Sciind de alt-fel în ce privesce critica, că falșe orĭ adevĕrate ḑisele mele nu pot avea un loc consciincios ales de cât în mintea acelora carĭ eĭ înșiși, cunosc într'un fel saŭ altul pe Rousseau, din chiar operile luĭ.

Sunt un numĕr de erburĭ carĭ par a fi făcute anume pentru a trăi în societate. Pe când plantele marĭ lemnóse duc o viață solitară, indiferentă parcă de împrejurimea lor, sunt altele carĭ nu-și pot trăi cu deplinătate viața, de cât într'o anumită împrejurime care să le îngădue a se sui la lumină și la aer. Este pare-că un simț social, daca metafora e permisă, care le conduce vîrfurile lor legănate în aer, către un sprijin pe care se réḑemă pentru a se urca maĭ departe. Și este iarășĭ, pare-că o durere simțită să veḑĭ mlădițele lor vĕduve de sprijin cum se încârcee asupra-le, uscându-se de căldura proprieĭ lor iubirĭ, în ilusia de a fi asigurat trunchiuluĭ, lumina și căldura de care avea nevoe.

(1) Guyau. L'Art. au point de vue sociol. p. 57.

www.digibuc.ro

Rousseau, dacă comparația nu este prea literară, mi-a rĕmas tocmaĭ chipul uneĭ ast-fel de plante. Sentimental peste mĕsură, el a căutat cum este propriu ființelor ast-fel croite, să trăiască cu desĕvêrșire în alțiĭ, dar negăsind în societate un obiect vrednic de sentimentele luĭ, cum planta fără sprijin se înfășóră tristă asupra proprieĭ séle tulpinĭ, ast-fel Rousseau s'a concentrat în sine, a dus asupra natureĭ, iubirea pe care cercase să o reverse asupra societățeĭ.

In adevĕr, Rousseau a fost înainte de orĭ-ce, un temperament eminamente emoțional; atât de emoțional, în cât era de ajuns să 'ĭ povestescĭ ceva duios, și-l podidea plânsul «si on lui racontait quelque trait de sensibilité, il pleurait (1).» De aceia și operile luĭ, sunt maĭ mult nisce imnurĭ, și încă de o emoțiune așa de sinceră și captivantă, în cât este aprópe imposibil să nu le judicĭ cu părtinire, să nu le cântărescĭ cu inima, înainte de a le aprecia cu mintea. Lacrămile pe care Nouvelle Heloïse și Devin du Village le-a stors din ochiĭ contimporanilor sĕĭ, sunt un lucru greŭ de închipuit, și póte și greŭ de înțeles astădĭ, dar ele aŭ fost multe, neașteptate și sincere. Un singur exemplu și crede hotărîtor: Mi-e imposibil, dice Kant, să-l apreciez limpede, cât timp căldura vorbelor luĭ mĕ stăpânesce.—Și tótă taina, tot farmecul pe care Rousseau l'a exercitat asupra contemporanilor sĕĭ, nu-șĭ avea isvorul de cât în sensibilitatea sa excepțional de fină în expresiunea deplin sinceră a covîrșitórelor séle emoțiunĭ, și în aceia maĭ ales, că tóte scrierile sale înainte de a fi religióse, politice, filosofice... ele sunt un dialog cu natura.

Al doilea element care preciséză portretul psichologic a luĭ Rousseau, este societatea în care și-a petrecut adolescența sa. Iubit de toțĭ în casa părintéscă, «traité tou-

(1) Bernardin de St. Pierre tom VIII p. 60 Oeuvres.

www.digibuc.ro

jours en enfant cheri» copilăria luĭ promitea societăţeĭ, un membru care să-ĭ întórcă îmmulţit iubirea şi simpatia pe care o respirase în societatea primeĭ séle vîrste ; dar după zilele senine pe carĭ le petrecuse ascultând cântecele mătuşeĭ séle Suzon, după prietenia idilică cu vĕrul sĕŭ Bernard în casa păstoruluĭ Lambercier, vin ḍilele mohorâte ale ucenicieĭ séle, vine brutalitatea stăpânilor care întuneca într'însul tótă seninătatea inimeĭ, care «mânjesce tótă strĕlucirea copilărieĭ séle.» Acésta este împrejurarea care ĭĭ determină caracterul vieţeĭ, saŭ maĭ bine ĭĭ transformă caracterul copilărieĭ séle.

Respins de societate, el devine temĕtor şi trist «mon humeur devint taciturne et sauvage» nu că ar fi fost sterp de iubire, ci tocmaĭ din causa iubireĭ sale strivite şi despreţuite fără dreptate şi prea de vreme.

In următórele rînduri din Confesiunĭ se cuprinde tótă cheia enigmeĭ, dacă enigmă póte fi numită, personalitatea unuĭ scriitor aşa de subiectiv, cum este Rousseau, şi încă înşirată în 11.000 de paginĭ. Vorbind de schimbarea caracteruluĭ sĕŭ pe timpul ucenicieĭ, el se exprimă ast-fel : «On verra plus d'une fois, dans la suite, les bizzarres effets de cette disposition si misanthrope et si sombre en apparence, mais qui vient, en effet, d'un cœur trop affectueux, trop aimant, trop tendre, qui faute d'en trouver d'existants qui lui ressemblent, est forcé de s'alimenter de fictions.» (1)

Neputênd iubi pe ómenĭ, el şi-a întors privirile asupra natureĭ, pe care a iubit'o cu o pasiune care a contagiat pe toţĭ contemporanĭĭ sĕĭ, şi care a născut nouĭ direcţiunĭ în literatura generală a Europeĭ. A iubit natura, şi aci stă tótă explicarea succesuluĭ sĕŭ ca literat, ca pedagog, ca teoretician asupra politiceĭ, ca şi asupra religiuneĭ. Sainte Beuve ḍice : «la nature sincèrement sentie et aimée en elle même, fait le fond de l'inspiration de Rousseau.... Quand il revoit M-me de Warens à son retour de Turin, il est logé

(1) Confess. I. 52.

www.digibuc.ro

quelque temps chez elle, et de la chambre qu'on lui donne il voit des jardins et decouvre la campagne; «c'était depuis Bossey (unde șeḑuse în copilărie la păstorul Lambercier) la première fois, dit-il, que j'avais *du vert* devant mes fenêtres.» Iar în alt loc zice: Rousseau este acela care a adus verdele în literatura nóstră (1).

A fost iubirea natureĭ, care i-a dictat stilul sĕŭ de un colorit așa de viŭ și trainic; a fost o priveliște din munții Alpĭ care i-a inspirat celebra confesiune a vicaruluĭ din Savoia; sunt lacurile și munții Elveției, carĭ formézĕ pervazul romanuluĭ sĕŭ Nouvelle Heloïse; a fost liniștea pădurilor de la Montmorency, care i-a inspirat contractul sĕŭ social, și planul de regenerarea societățeĭ adică Emil saŭ cugetările asupra educațiuneĭ.

Respins de ómenĭ el a iubit natura cu pasiunea cu care un fanatic adorĕ un lucru sfînt, și de aceia peisagele séle, pe care Byron le-a găsit și geografic exacte (2), sunt de o frumusețe, de o forță de sentiment, care a atras admirațiunea tuturor scriitorilor marĭ aĭ véculuĭ nostru (3).

Cât de piósă a fost adorațiunea luĭ Rousseau pentru natură, în lipsa cunóscereĭ operelor luĭ, s'ar putea cunósce și din aceste simple vorbe ale luĭ Bern. de St. Pierre, admiratorul și discipolul sĕŭ: «je l'ai vu souvent en herborisant dans la campagne ne vouloir point cueillir une plante quand elle était seule de son espèce (4).»

Adaogă la tóte acestea, în ce privesce sănătatea luĭ Rousseau, idea unuĭ echilibru fórte delicat între viață și mórte, a uneĭ stărĭ de acelea în care un nor de praf ce se ridică în stradă te face să condamnĭ întréga lume, și veĭ avea

(1) Sainte-Beuve. Lundi, vol. II.

(2) Centenaire. Marc Monier 345.

(3) Centenaire. Marc Monier. Veḑĭ influența luĭ Rousseau asupra lit. germane, italiane și engleze.

(4) Bern. de St. Pierre. Oeuvres. VIII, p. 64.

www.digibuc.ro

mĕsura suficientă a dispositiunilor sufletescĭ a celuĭ ce s'a numit Rousseau.

PSICHOLOGIA LA ROUSSEAU

Tot ce intră în intelectul omenesc, vine prin simțurĭ (1); tóte manifestările active ale inteligenței copiluluĭ întru cât ea nu este influențată de educația socială, sunt conforme natureĭ și decĭ permise din punctul de vedere al moraleĭ.

Aceste două propositiunĭ cuprind în ele temelia și caracterul psichologieĭ, moraleĭ, și decĭ și pedagogieĭ luĭ Rousseau. Dintr'una va resulta, însemnătatea precumpĕnitóre ce el va da în sistemul sĕŭ educațiuneĭ fisice, din cea-l-altă va resulta metoda reacțiunilor naturale ca principiŭ fundamental în educațiunea morală.

Prin simțurĭ intră în mintea nóstră, tot ce scim și putem sci; dar, când ne nascem, dice Rousseau, n'avem de cât putința de a căpĕta cunoscințe, iar de sciut nu scim *nimic*. «Les mouvements, les cris de l'enfant qui vient de naître, sont des effets purement mécaniques, depourvus de connaissance et de volonté». Iată care este idea luĭ Rousseau asupra celeĭ d'întâiŭ vîrste a minteĭ omenescĭ.

Deși în Confesiunĭ, cugetând asupra proprieĭ séle ființe, bănuesce că deosebita sa sensibilitate este o moștenire de la părinți, totușĭ venind să construéscă o psichologie teoretică, el nu vede în primele manifestațiunĭ de viață al individuluĭ, de cât nisce efecte mecanice; noul născut nu e pentru dînsul de cât un individ fisic, iar rudimentele vieței séle psichice sunt pe de-a întregul trecute cu vederea. Ereditatea nu-șĭ găsesce nicĭ un loc în considerațiunile séle asupra sufletuluĭ copilăresc.

Póte că n'ar fi greșit, să considerăm acéstă lacună a

(1) Rousseau cunoscea pe «înțeleptul Locke».

www.digibuc.ro

psichologiei séle, ca o urmare inconscientă pentru dînsul, a feluluĭ idealist — religios, de a se concepe spiritul ca o existenţă de o natură particulară şi nedefinită, care se alipesce organismuluĭ fisic, avênd óre-cum un fel de «deplinătate de a fi» din cele d'întâiŭ timpurĭ ale vieţeĭ individuluĭ. In cât, ar fi fost să concépă prea evoluţionist desvoltarea sufletuluĭ omenesc, dacă admiţênd — precum o face — amestecul simţurilor în organisarea vieţeĭ psichice, s'ar fi coborît în acelaşĭ timp, să caute o paralelă sufletéscă până în cele maĭ depărtate şi maĭ rudimentare fenomene ale vieţeĭ fisiologice. Pe vremea luĭ nu se putea da definiţiunĭ ca acésta : «consciinţa este o sugestie hereditară [1]» şi nimenĭ nu scrisese o psichologice a celulelor [2], iar nerviĭ nu trăiaŭ o viaţă aşa de preponderant sufletéscă cum suntem deprinşĭ să o considerăm aḑĭ, pentru ca şi Rousseau să fi cercat a pune începutul vieţeĭ sufletescĭ, dincolo de limită popular admisă, adică în trecutul speciei. Nicĭ fisiologia nu dăduse încă, o meritată atenţiune acestuĭ fenomen biologic, care avea maĭ târziŭ să îndrumeze pe Lamark şi Darwin spre o ipoteză de o fecunditate aşa de întinsă precum s'a revelat maĭ în urmă.

S'a întêmplat de alt-fel şi cu acest adevĕr ca şi cu multe altele: în mod empiric a fost cunoscut de multă vreme — moştenirea calităţilor de la părinţĭ este un adevĕr popular — dar trebuia o sumă de condiţiunĭ împlinite pentru ca însemnătatea luĭ sciinţifică să pótă eşi la ivélă.

Totuşĭ fără de a învinui pe Rousseau — ceea-ce n'ar avea nicĭ un sens — acéstă lacună trebue constatată, de óre-ce educaţia şi ereditatea sunt douĭ termenĭ carĭ aḑĭ se légă fórte adesea.

Este deja un merit destul de mare pentru dînsul că a

(1) Guyau. Héréd. et Éducation p. 4.
(2) Haeckel. Psychol. cellulaire.

www.digibuc.ro

spus ceea-ce nu era tocmaĭ bine înțeles de contimporanii sĕĭ, că «notre éducation commence avec nous», pentru a-ĭ face o vină, că n'a păsit maĭ departe să susțină, că educația unuĭ individ începe cu sute și miĭ de anĭ înainte de dînsul.

Am vĕdut începutul. — Să vedem cum din «pur mecanică» și fisică, activitatea individuluĭ devine psichică.

Sensațiunĭ afective. După ce ne nascem începem a simți. Insă primele nóstre sensațiunĭ, sunt curat afective, adică nu ne însciințéză de cât de ce este plăcut și dureros, iar cunosciința causelor obiective: obiect depărtarea luĭ... cu un cuvînt elementul representativ, este cu totul absent. De alt-fel acesta este ca și indiferent în ce privesce conservarea vieței, de oare-ce avênd durere și plăcere copilul póte evita causele morței, persistând a rĕmâne în condițiunĭ prielnice vieței, adică însoțite de plăcere. Acésta e norma cea maĭ primitivă și maĭ generală, care priveghiază la continuarea vieței, și firesc ar fi ca ea să rĕmână și maĭ târdiŭ călăuza vieței individuluĭ, dar obișnuințele și opiniunea schimbă și complică ceea ce natura plănuise așa de simplu, în cât rupêndu-se balanța, activitatea omenească rĕmâne să fie guvernată de motive a căror înlănțuire e grea de înțeles și apreciat.

Sensațiunĭ representative. După ce copilul începe a se mișca, a-'șĭ exercita membrele, un noŭ fel de sensațiĭ ies la ivélă: sensațiunile representative carĭ îl însciințéză de felul causelor carĭ aŭ afectat organismul. Il însciințéză maĭ întâiŭ, că pricina acestor fenomene este în afară, de unde până aicĭ obiectele-cause nu numaĭ că nu eraŭ percepute ca externe, dar nicĭ măcar nu eraŭ raportate la organele carĭ le percepeaŭ; ci, tóte eraŭ localisate numaĭ în *sensorium.* Mișcarea saŭ maĭ bine sensațiile resultate din mișcare, îl însciințéză că maĭ sunt corpurĭ carĭ nu sunt «el» că este o întindere, o greutate, soliditate, etc. Prin ea sensațiunile din afective cum sunt la început, se ex-

www.digibuc.ro

teoriséză : din crier se cobor în organele simțurilor, și apoĭ în obiectele carĭ le-aŭ pricinuit. Când un copil întinde mâna să coprindă un obiect îndepărtat, este încă în fasa a doua, vede obiectul la vîrful degetelor, adică îl localiséză în organ.

Memoria. Ambele aceste serĭi de sensațiĭ se amestecă, se confundă, memoria întinde un sentiment de identitate asupra lor, și ast-fel se închégă personalitatea psichică a nouluĭ născut.

La acești termenĭ se mărginesce tótă activitatea psichică a copiluluĭ, până la 12 anĭ, când apare rațiunea, prin care el începe a deveni persónă morală. Până la acéstă etate, el primesce numaĭ *imaginĭ nu ideĭ*, și acésta este o observare psichologică de cea maĭ mare însemnătate pentru cultura inteligenței.

In adevĕr, punênd în alĕturare sensația cu percepția, imaginea cu ideia, găsim între dînsele deosebirĭ fundamentale. Pe când sensația este o stare pasivă, de imobilitate, percepția presupune din contră un principiŭ «activ de comparațiune», este adică esențialmente activă. Pe când imaginile nu sunt de cât nisce picturĭ individuale și absolute ale obiectelor, ideile, adică noțiunile sunt tocmaĭ resultatul comparațiuneĭ maĭ multor obiecte între ele. Și acésta chiar și explică, și natura particulară a memorieĭ copilărescĭ, care este o memorie de: sunete, figurĭ... într'un cuvînt de imaginĭ, rar de ideĭ și încă și maĭ rar de legăturĭ între ideĭ; — de óre-ce acestea, adică ideile, nu se ivesc de cât după ce apare rațiunea și acésta nu se întêmplă de cât la 12 anĭ.

Acestea fiind ideile luĭ Rousseau asupra psychologieĭ copiluluĭ, ne putem lesne explica de ce în tótă acéstă periódă el nu se ocupă de cât de cultura sensațiunilor; de ce, contra opiniunilor luĭ Locke el crede că este o nuncă neroditóre ba încă primejdiósă, să încercĭ a o raționa cu copiiĭ.

www.digibuc.ro

Dacă rațiunea nu se ivesce de cât la 12 anĭ, prima educație nu póte fi din acest punct de vedere de cât negativă, și tótă regula de urmat stă «să-ĭ exercitezĭ corpul, organele și simțurile, puterile câte le are, și să-ĭ ții leneșă activitatea sufletéscă atât cât este cu putință; să te temĭ în fine, de orĭ-ce sentiment care ar putea să se ivéscă înainte ca judecata să fie formată».

Rațiunea. In fine la 12 anĭ sensațiunile sunt capabile de a fi transformate în ideĭ și cu acésta începe o nouĕ fasă în desvoltarea sufletuluĭ omenesc: sensațiunĭ succesive și simultanee se compară, și din acésta resultă o sensație mixtă pe care Rousseau o numesce *ideie*. Până aci copilul simția, de aci înainte el póte să și judece.

Inainte însă de a eși din perióda sensațiilor «țéra sensațiilor» cum Rousseau o numesce, el se opresce un moment par-că suprins de propria sa cugetare, și pentru a nu lăsa pe copil ca pe un simplu automat pasiv, el acordă și copilărieĭ un fel de judecată. In adevĕr, dice el, unde este sensație este și judecată, de óre-ce însă-și consciința uneĭ sensațiĭ este un raționament (1); dar, acéstă judecată este numaĭ pasivă cum este și isvorul eĭ, sensația. Ea afirmă ceia ce este, pe când judecata superióră isvorîtă din rațiune, adică sensația complexă saŭ ideia, este prin natura eĭ o stare activă: apropie, compară, descoperă relațiĭ, pe carĭ simțurile cu activitatea lor sensațională n'ar fi nicĭ o-dată în stare să ni le deie la lumină.

Judecata pasivă, judecata sensațiilor saŭ rațiunea sensitivă» este singura specie de judecată pe care o pot avea copiiĭ înainte de momentul când rațiunea propriŭ dișă se ivesce. Când și acésta apare, individul devine o persónă morală, póte fi autorul bineluĭ ca și al rĕuluĭ, póte fi capabil de viciŭ, de *erore* ca și de virtute.

(1) Comp. Wundt

www.digibuc.ro

O mică parenteză. Se pare de sigur surprinḍétóre acéstă afirmare a luĭ Rouseau că individul nu începe a greși de cât atuncĭ când începe a raționa. Și totuși Rousseau are dreptate; de cât, este o precauțiune elementară pe care necontenit trebuie să o aibă în vedere cel ce vrea să interpreteze în mod plausibil gândul luĭ: necontenit trebue să deosibéscă în scrierile séle, ceea ce este motiv retoric de ceia ce este gândirea sa nepreocupată.

In adevĕr, cea ce el înțelege sub afirmarea că rațiunea este causa erorilor — indiferent de terminologie și de scara desvoltăreĭ intelectuale așa cum o așeḍa dînsul—este un adevĕr pe carĭ în alțĭ termenĭ și cu o anumită explicare, psychologia contimporană îl admite și dînsa. E vorba de ilusiunea, la care accidental saŭ într'o óre-care mĕsură permanent este supusă activitatea simțurilor nóstre, e vorba de natura percepțiunilor (1) carĭ sunt o elaborare subiectivă, e vorba în fine de condițiunile fundamentale ale inteligențeĭ nóstre, care nu póte cunósce lucrurile în sine, ci numaĭ representările lor și încă și acésta printr'o *interpretare* fórte individuală (2).

Până aci Rousseau este în adevĕr. Ceea ce este original și afară din ordine sunt consecințele pe carĭ el le trage din acest adevĕr, este utilisarea acestuĭ adevĕr ca motiv-de retorică misantropică.

In adevĕr, constatând că simțurile și rațiunea (ideile resultate din sensațiĭ) pot fi o causă de eróre, trecênd apoĭ cu vederea peste mijlócele prin carĭ putem împuțina eróre, și pe carĭ el singur le va propune ceva maĭ departe, ui-

(1) Binnet. Psych. du raisonement. La perception est le processus par lequel l'esprit complète une impression des sens par une excorte d'images. pag. 12.

(2) Tótc exemplele aduse de Rousseau, arată că dînsul se gândesce la ilusia simțurilor când afirmă că rațiunea este causa erorilor.

www.digibuc.ro

tând tóte acestea, într'un avênt de condeiŭ, el predică ignoranța ca mijloc legitim pentru a scăpa de eróre. «Nu judeca și n'aĭ témă că veĭ greși: c'est la leçon de la *nature* aussi bien que de la raison.»

Tóte acestea însă, sunt variațiunĭ de stil carĭ trebuesc considerate ca atarĭ, fără a càuta să scótem din ele logica psychologieĭ luĭ Rousseau. Ceva maĭ departe se îndreptéză el singur, însă ce e drept numaĭ pentru a cădea din noŭ și încă maĭ cu resunet. In adevĕr, continuă el: cine ḍice că savanțiĭ nu sciŭ multe lucrurĭ pe carĭ ignoranțiĭ nu le cunosc nicĭ-o-dată, dar «il est de la dernière évidence que les compagnies savantes de l'Europe, ne sont que des écoles publiques de *mensonges*, et très sûrement il y a plus d'erreurs, dans l'académie des sciences que dans tout un peuple de Hurons! (1)»

Când ferberea stiluluĭ se liniștesce și Rousseau pornesce să arate progresul maĭ departe al sufletuluĭ omenesc, el vede că dacă procesul inteligenței spre a ajunge la ideie, póte strecura în minte erórea sub chipul adevĕruluĭ, totușĭ în óre-care mĕsură noĭ o putem evita, controlând raporturile aflate de un simț prin aceleașĭ raporturĭ aflate de un altul, orĭ verificând raporturile unuia și aceluiașĭ simț prin ele însile. In chipul acesta, găsim ceea ce este comuna mĕsură, saŭ ceea ce generalmente este admis ca adevĕrat.

Causa judecăților. Pășind la acéstă nouĕ etate a sufletuluĭ — în care rațiunea se ivesce — după ce Rousseau arată cum judecata omenéscă póte cădea în erorĭ, el se întrébă maĭ departe: care este causa pentru care noĭ judecăm? Care este puterea în virtutea căreia acest fenomen se întêmplă? La acésta el rĕspunde așa: pricina judecăților nóstre stă în inteligență și acésta este o facultate intimă,

(1) Emil. III, pag 41.

www.digibuc.ro

a omuluĭ, maĭ pre sus de care nu se póte sci nimic «passé cela je n'entends plus rien.» Rĕspunsul acesta ne lămuresce maĭ bine de cât tóte cele ḑise până acum asupra caracteruluĭ psycologieĭ luĭ Rousseau: empirică și arbitrară întru cât ea isvorăsce din propriele séle observaţiunĭ, metafisică întru cât ea este un împrumut al filosofieĭ clasice, sensualistă întru cât ea este o reminescenţă de la Locke.

Pasiunile. La 15 anĭ apar în fine pasiunile și cu acésta o nouă etate a sufletuluĭ se începe. Iubirea de sine este pasiunea cea d'întâĭ care se ivesce și din ea derivă și tóte cele-l'alte carĭ apar maĭ târḑiŭ.

Pasiunile sunt principalul instrument al conservăreĭ nóstre și sunt cu atât maĭ vrednice de stima nóstră, cu cât raţiunea ducêndu-ne la eróre, ele rĕmân singurul nostru sprijin și îndreptar fiind luminate de consciinţă, care este pentru suflet ceea-ce este instinctul pentru corp. De aceea ar fi o încercare și deșartă și vinovată să căutăm a le distruge: «si Dieu disait à l'homme d'anéantir les passions qu'il lui donne, Dieu voudrait et ne voudrait pas, Dieu se contredirait lui-même (1).»

Raţiunea ne póte înșela dar sentimentele luminate de consciinţă nicĭ-odată, de óre-ce ea este un principiŭ înnăscut de adevĕr și de dreptate.

In sentimente carĭ sunt „acte ale consciinţeĭ“ nu în raţiune, pune Rousseau tótă sancţiunea activităţeĭ omenescĭ.

«Consciinţă, consciinţă! instinct divin nemuritóre și ceréscă voce; călĕuză sigură a uneĭ fiinţe ignorante și mărginite dar inteligente și libere; judecător fără greșală al bineluĭ și al rĕuluĭ, care facĭ pe om asemenea cu D-ḑeŭ; tu facĭ excelenţa naturеĭ omenescĭ și moralitatea acţiunilor séle. Afară de tine nu simt nimic în mine care să mĕ ridice d'asupra bestiilor, de cât tristul privilegiŭ de a mĕ

(1) Emil. IV, pag. 6.

www.digibuc.ro

rătăci din greșală în greșală, cu ajutorul uneĭ inteligențe fără regulă și a uneĭ rațiunĭ fără principiŭ.»

Iată tot scheletul Psichologieĭ luĭ Rousseau schițat în treptata și organica sa desvoltare.

PSICHOLOGIA LUI ROUSSEAU IN LEGATURA CU PRINCIPIILE SÉLE PEDAGOGICE. PSICHOLOGIA FEMEIEI.

Orĭ-ce sistem de pedagogie presupune cu necesitate o teorie psichologică, și acésta pentru un motiv fórte simplu: înainte de «a face» trebue să aĭ idea lucruluĭ de făcut». In cât, dacă adĭ se obișnuesce a se dice că istoria universală, este o problemă de psichologie, istoria sistemelor de educațiune este cu deosebire o problemă psichologică, și cel ce vrea să analiseze o doctrină pedagogică, trebue să încépă prin a cunósce psichologia respectivă, de óre-ce în ea sunt ascunse tóte rațiunile practiceĭ pe care o numim educațiune.

Am expus psichologia luĭ Rousseau. Să revenim însă pentru a scóte în relief punctele eĭ esențiale, pentru a se vedea întru cât, și în casul de față, teoria pedagogică póte fi explicată prin psichologia paralelă.

Ceea ce atrage maĭ întâiŭ de tóte atențiunea, când cercetezĭ ideile luĭ Rousseau asupra psichologieĭ, este simetria arbitrară pe care el o vede în activitatea sufletuluĭ omenesc, în raport cu óre-carĭ limite ale etățeĭ.

In felul cum și-l imaginéză Rousseau, spiritul omenesc trece prin maĭ multe fase riguros limitate: are o desvoltare trunchiată fórte bine definită și fórte ușor de urmărit. Viața sufletéscă începe după credința luĭ, prin a fi pur *afectivă*, devine apoĭ și *representativă,* dar până la 12 anĭ individul rămâne închis în «țéra sensațiilor neputênd dobândi de cât o *rațiune sensitivă*. Trecênd și de acéstă

www.digibuc.ro

etate, un nou element se adaogă și acésta este *rațiunea* care făcênd posibile «ideile» saŭ «sensațiile complexe» deschide în viața inteligenței o nouă epocă, care ține până la 15 ani. Atunci se ivesc și *pasiunile* și viața sufletéscă și-a câștigat tóte elementele cari îi eraŭ trebuitóre.

Este ușor de vĕdut câtă deosebire există între psychologia luĭ Rousseau și felul modern de a concepe sufletul omenesc. Evoluționismul care în tóte legile și generalisările séle, presupune «integrare și desintegrare de elemente infinitesimale» fie vorba de fenomene fisice, chimice, fisiologice ca și psychologice, ne împedică de a putea face adĭ o despărțire așa de brută în desvoltarea sufletéscă a individuluĭ. Pentru psychologia modernă: durere, plăcere, întindere, presiune.... cu alte vorbe elementul afectiv ca și cel cognitiv, este simultaneŭ presupus în orĭ-ce sensațiune: fie-care sensație adică, are pe lângă *intensitate* care este órecum calitatea sa fisică orĭ mecanică, și ceia ce se chémă *tonalitate* (durere orĭ plăcere), și în fine o *calitate* adică un caracter specific prin care se deosebesce de cele carĭ nu sunt ca dînsa (verde deosebit de dulce). O sensație este un suflet în miniatură; arborele cel mare de maĭ târdiŭ este cuprins potențial pe de-a întregul, în acéstă mică sĕmîntă din care pe nesimțite va cresce.

Cestiunea însă nu este de a îndrepta psychologia luĭ Rousseau prin datele psychologieĭ contimporane, ci numaĭ de a pune în relief particularitățile psychologieĭ séle, întru cât ele vor sluji să ne explice ideile séle pedagogice.

Și, pentru a nu trece maĭ departe, putem aminti chiar de acum partea pedagogică legată de puntul din psychologia sa, accentuat până acum. In adevĕr, din felul acesta de a concepe sufletul omenesc împărțit în caturĭ, a resultat un fapt de mare însemnătate pentru pedagogia luĭ Rousseau; anume, educația așa numită *progresivă*, de care vom vorbi în aprecierile ce vor urma asupra părțeĭ peda-

www.digibuc.ro

gogice. De pe acum putem spune însă, că partea de eróre psychologică se resfrînge proporțional asupra pedagogieĭ sale. Nu totul este greșală în psychologia luĭ Rousseau; séŭ maĭ bine: psychologia sa este un adevĕr a căruia numaĭ technica îĭ este defectuósă. Nu e greșit Rousseau când crede că sufletul omenesc are o desvoltare treptată, greșala începe acolo unde el presintă acea desvoltare ca trunchiată; și, în paralel: ceia ce va fi greșit, în pedagogia luĭ, nu este faptul că el recomandă educația progresivă, ci este greșită împărțirea trunchiată a practiceĭ pedagogice, după o fixă divisiune a etăților (până la 12 numaĭ educația simțurilor, numaĭ de la 15 înainte educația sentimentelor, etc.)

Al doilea punt caracteristic în psychologia luĭ Rousseau este acesta: rațiunea greșesce, sentimentul nu.

Nu judeca și n'aĭ témă că veĭ greși, dice Rousseau, iar în ce privesce activitatea ta, în tine în sentimentele téle caută-ți lumina de care aĭ nevoe. Durerea și plăcerea este regula după care se conduce viața individuluĭ la început, și firesc ar fi ca ele să rĕmână și maĭ departe cu acelașĭ rol, dar, de la o vreme rațiunea apare și atuncĭ firul se încurcă. De acea în noĭ, în sentimente nu în rațiunea nóstră, trebue să căutăm moralitatea saŭ imoralitatea faptelor nóstre.

Din acest principiŭ psychologic ast-fel aplicat la morală, trebuia să resulte și pentru pedagogie o doctrină adequată. Precum morala ad'că pedagogia socială, se rézemă pe sentiment, de asemenea și pedagogia, adică morala copilărésca trebuia să se razeme pe aceiașĭ bază a sentimentuluĭ: să trăiască liber copilul, să facă ce-ĭ place și cum îĭ place, să nu căutăm în *rațiunea nóstră* drumul pe care el trebue să mérgă, ci să lăsăm lucrurile adică natura singură să-l conducă, de óre-ce în *sentimentul sĕŭ* își va găsi el norma activitățeĭ séle.

www.digibuc.ro

In fine, al treilea caracter esențial al psychologieĭ luĭ Rousseau, este deosebirea după sexe, a desvoltăreĭ psychice a indivizilor, pe care deosebire cu multe detaliĭ el o pune în relief și din care resultă o pedagogie particulară pentru femeie, așa cum n'a fost înțelésă de nimenĭ până la dînsul și cum de puținĭ a fost înțelésă și după el.

Să schițăm decĭ, înainte de a păși maĭ departe, și psychologia femenină, în acest capitol consacrat ideilor luĭ Rousseau asupra psychologieĭ.

Maĭ întâĭ de tóte deosebirile după sex ale activitățeĭ psychice, dice el, nu sunt deducțiunĭ speculative ale mele, ci conclusiunĭ ale uneĭ sciințe de fapte, ale anatomieĭ comparate: alte organisme, altă finalitate funcțională, alte aptitudinĭ, altă viață intelectuală.

Să precisăm. Femeia fiind prin natura condițiunilor esențiale ale vieței dependentă de cel-l'alt sex, inteligența femeieĭ chiar de la cele maĭ naive manifestărĭ ale séle, iea o direcție practică. Pe când inteligența sexuluĭ contrar tinde în mod constant a se ridica la principiĭ, atențiunea femeieĭ se cobóră maĭ ales la detaliĭ, avênd nevoe a se sluji de *ele* pentru a face prin alțiĭ, ceia ce nu póte face prin propriile séle puterĭ. De aci, *cochetăria* care suplinesce lipsa de putere, și de aci pentru acelașĭ scop, aplicarea către *viclenie* care este un talent special al sexuluĭ femenin «la ruse est un talent naturel du sexe.» Maĭ departe. Inteligența la femeĭ se deștéptă mult maĭ de *timpuriŭ*, e mult maĭ precoce de cât a bărbaților. Totușĭ de și maĭ superióră ca etate, ea este maĭ lenește maĭ *docilă* de cât acea a sexuluĭ contrar. Ea este maĭ expusă la greșelĭ, de óre-ce țintită fiind tot-d'a-una asupra detaliilor, ea rare-orĭ ajunge saŭ rare-orĭ se opresce la marginile evidențeĭ; de obiceiŭ saŭ rĕmâne dincóce saŭ trece dincolo de limită. De aceia opiniunile lor sunt maĭ lesne

www.digibuc.ro

aservite autorităţeĭ, (1) şi de aceia pentru comoditatea vieţeĭ practice e bine de ex. ca femeia să aibă în orĭ-ce cas religiunea bărbatuluĭ iar fiica religiunea mumeĭ.

D'asupra tuturor însă, se ridică o diferenţă care arată lămurit natura fundamental deosebită a inteligenţeĭ celor două sexe: Femeia *observă* maĭ bine ca bărbatul, iar acesta *raţionéză* maĭ bine de cât femeia. Pe când unul studiază sufletul omenesc în mod abstract, cea l'altă se cobóră cu analisa în adâncimile séle cele maĭ ascunse, în cât din acest punt de vedere, a femeieĭ este şi datoria şi putinţa, de a găsi morala experimentală şi de a ne-o reduce în sistem. «Lumea este cartea femeilor.»

Eată în rezumat diferinţele principale între psychologia celor două sexe. Ceia ce însă am resumat aşa de sec într'o singură pagină, face obiectul uneĭ briliante amplificărĭ, care cuprinde tótă cartea a cincea din Emil, în care tótă deosebirea intelectuală şi morală a celor două sexe este zugrăvită cu un puternic relief.

Indiferent însă dacă vom primi integral saŭ numaĭ în parte, consecinţele pedagogice pe carĭ Rousseau le derivă din deosebirea psychologieĭ celor două sexe — aşa cum a presentat'o el — să menţionăm chiar din acest moment, că acéstă psychologie departe de a fi imaginară, ea este afirmată şi cuprinsă în sistemul psychologic evoluţionist al luĭ Spencer.

In introducerea la sciinţa socială, într'o remarcabilă analisă, Spencer stabilesce punt cu punt deosebirile esenţiale între evoluţiunea mintală a bărbatuluĭ, în raport cu aceia a femeieĭ. Maĭ întâiŭ ca şi Rousseau, el începe prin a afirma că deosebirilor fisice dintre sexe, trebue cu necesitate să le corespundă diferenţe psychice: «bărbaţiĭ şi femeile nu pot avea spiritul asemenea, pentru că nicĭ capul lor nu le este la fel. Există între eĭ deosebirĭ *fisice*, co-

(1) Comp. Spencer Introd. à la science sociale pag. 408.

www.digibuc.ro

respundĕtóre rolurilor respective în conservarea specieĭ, și deosebirĭ *sufletescĭ*, corespundĕtóre părțeĭ ce le revine fie-căruia în educația și protecția copiilor. Supposer que les différences existant entre les activités paternelle et maternelle, ne sont pas accompagnées, de différences entre les facultés mentales, c'est supposer qu'il n'y a pas ici adaptation de facultés spéciales à des fonctions spéciales ce qui serait *un fait unique* dans toute la nature (1).» Intocmaĭ acésta este și opiniunea pe care Rousseau o exprimă în primele paginĭ ale cărțeĭ a cincea din Emil, cu deosebirea dóră, că acéstă generalisare la Spencer, presupune o elaborare neasemĕnat maĭ întinsă și maĭ sistematică de cât acea a luĭ Rousseau.

După acest preambul, înșiră Spencer una câte una — de și cu alte explicărĭ — tóte afirmările cuprinse în Emil.

Observă și dînsul că inteligența femeieĭ este maĭ precoce de cât a bărbaților; că în ce privesce raționamentul abstract și cea maĭ înaltă dintre emoțiunĭ: sentimentul justițieĭ, femeia are maĭ puțină soliditate, maĭ puțină tărie; că în fine din causa posițiuneĭ séle sociale de până acum, s'a produs la femeie o specialisare mintală care se exprimă prin o dorință fórte vie de a plăcea. — Rousseau disese: cochetăria este un talent natural al sexuluĭ.

Maĭ departe. Femeia analiséză mult maĭ ușor și maĭ exact sentimentele inimeĭ omenescĭ, în cât crede Spencer, că acesta va deveni la dînsa o «adevĕrată facultate.» — Rousseau a dis maĭ înainte, că a femeieĭ este datoria și putința de a găsi și reduce în sistem morala experimentală.

In fine Spencer constată că sentimentul religios este maĭ desvoltat la femeie, că ele aŭ o puternică aplecare să admire tot ce li se presintă ca o forță distinsă, ca o capacitate transcendentă, și că prin urmare se lasă să fie maĭ lesne guvernate. Rousseau, după cum scim, pretinde ca «auto-

(1) Spencer, op. cit. pag. 402.

www.digibuc.ro

ritatea să reguleze religiunea femeilor» iar pe fete să le învețăm a fi supuse căcĭ «supunerea este condițiunea naturală a acestuĭ sex».

Iată psichologia luĭ Rousseau așa cum ea se póte culege din paginile uneĭ opere în care ea nu-șĭ are un loc special.

Afară de ideia bunătățeĭ originale a instinctelor și a desvoltăreĭ trunchiate a vieței psichice, psichologia luĭ Rousseau intră fără nicĭ o resistență în sistemul de psichologie a luĭ Spencer. Ba încă, în ce privesce aplicarea pedagogică, diferența rĕmâne asupra unuĭ singur punct, de óre-ce Spencer deși nu crede în bunătatea originală a copiluluĭ, totușĭ ca și Rousseau el recomandă că sentimentul copiluluĭ și reacțiunea naturală a lucrurilor, să fie norma educațiuneĭ morale ca și cum acest sentiment ar putea fi un îndreptar util chiar și atuncĭ când el este pervers.

CONSIDERAIȚIUNI ASUPRA PEDAGOGIEI LUI ROUSSEAU

Viața omenéscă fiind o «balansare de sugestiunĭ reciproce»(1) și acestea venind nu numaĭ de la contimporanĭ ci și de la generațiile trecute—influența uneĭ reilgiunĭ, a uneĭ opere de artă... etc.—își póte cine-va lesne închipui câte fire ar ținea în mână cel care ar stăpâni statica și dinamica unuĭ singur suflet, așa cum a visat'o de pildă Herbart și încă maĭ mult de cât dînsul discipuliĭ sĕĭ, carĭ aŭ încercat să întemeieze o psichologie a maselor, prin așa numita Völkersychologie. E lesne de închipuit, câte drumurĭ s'ar deschide d'intr'un singur punt în largul domeniŭ al fenomenelor sociologice, și din potrivă: pe câte căĭ plecând, aĭ putea să ajungĭ în unul și acelașĭ punt. Până adĭ însă acéstă mecanică nu există, puntul sociologic ca și universul sociologic scapă de sub prevederile unor formulărĭ riguróse.

(1) Guyau. Educ. et Hérédité pag 9.

www.digibuc.ro

De aceia, neputênd privi întregul într'o singură părticică, și de asemenea neputênd în mod complect considera partea în mijlocul întreguluĭ, trebue — vorbind despre individ — să renunțăm la speranța de a fi completĭ, remânênd să considerăm numaĭ câte-va moduri de a fi ale luĭ, cum bunióră mecanica consideră numaĭ forța și direcțiunea mobilelor, lăsând la o parte cele-l'alte circumstanțe (frecare, temperatură...) pe carĭ realitatea efectivă a fenomenelor le presupune în tot-d'a-una.

Intreprinḍênd să vorbesc despre Rousseau în acéstă lucrare, eliminasem chiar prin titlul eĭ orĭ-ce considerațiune asupra luĭ ca romancier (Brandes[1]), ca teoretician asupra politiceĭ (contractul social), ca teolog (religia naturală) ca poet și compositor (musică, dramă, versurĭ) în fine ca filosof, rĕmânênd să mĕ ocup numaĭ de principiile séle pedagogice.

Dar și acéstă sferă mi s'a părut prea întinsă pentru ocasiunea de față, și de aceia în loc să caut a înșira tóte cele ce s'ar putea ḍice relativ de principiile pedagogice ale luĭ Rousseau, m'am hotărît să subliniez numaĭ ceia ce este individual în pedagogia lui. Din portretul composit care se chiamă sistemul de educațiune al luĭ J. J. Rousseau, am deosebit numaĭ liniile trase de dînsul, lăsând la o parte pe cele desemnate de mâna pedagogilor carĭ aŭ scris maĭ nainte de el.

Educație naturală. Sistemul cuprins în Emil este de obiceiŭ numit sistemul educațieĭ naturale. Cuvintele însă natural și natură, de și comun întrebuințate aŭ totuși un înțeles fórte nehotărît, și de aceia este necesar maĭ ales în ocasiunĭ de o așa însemnătate ca critica unuĭ sistem, să scim anume care este înțelesul lor precis.

Se întêmplă și cu vorbele, ceea ce se întêmplă cu monetele variabile: trebue să cercetezĭ prețul lor după tim-

(1) Brandes. Die Hauptströmungen der Lit. im XIX Jahrhundert.

www.digibuc.ro

purĭ și locurĭ, pentru a nu rĕmânea înșelat, prețuindu-le maĭ mult de cât valoarea pe care ele o represintă într'un moment dat. Așa: pentru uniĭ saŭ în unele împrejurărĭ, cuvîntul natură designă o calitate metafisică (înțelegêndu-se de ex. prin «natura sufletuluĭ» o putere obscură și nehotărîtă din care în mod misterios ar isvorî fenomenele sufletescĭ); alte orĭ, se sub-înțelege suma legilor carĭ conduc universul; alte-orĭ regimul vegetal și animal în stare de sĕlbăticie; alte-orĭ în fine, într'un ordin de ideĭ maĭ particular, natura este o existență eretică protivnică luĭ D-ḑeŭ, etc.

Sa vedem ce a înțeles Rousseau prin cuvîntul natură spre a vedea în ce anume înțeles, sistemul luĭ de educațiune póte fi numit natural.

Scriind unuĭ prieten al sĕŭ, el se exprimă ast-fel: Quels temps croiriez-vous que je me rappelle le plus souvent et le plus volontiers dans mes rêves? Ce ne sont point les plaisirs de ma jeunesse; ils furent trop rares, trop mêlés d'amertume et sont déjà trop loin de moi. Ce sont ceux de ma retraite; ce sont mes promenades solitaires, ce sont ces jours rapides mais délicieux, que j'ai passés tout entiers avec moi seul..... avec les oiseaux de la campagne et les biches de la forêt, avec la nature entière et son inconcevable auteur..... J'allais alors d'un pas plus tranquille chercher quelque lieu sauvage dans la forêt, quelque lieu désert où rien ne montrant la main des hommes n'annonçât la servitude et la domination, quelque asile où je pusse croire avoir pénétré le premier, et où nul tiers importun ne vint s'interposer entre la nature et moi (1).» Înțelesul cuvîntuluĭ natură este aicea limpede: pădure, pașĕrile ceruluĭ, animalele munților, erburile..... în fine tot ceia ce nu pórtă semnul mâneĭ omenescĭ.

(1) Rochcblave. Lect. chois. de J. J. R. p. 206.

www.digibuc.ro

Acesta însă este un înțeles rĕstrîns. In acest înțeles natura ar fi universul mai puțin ființa omenéscă, pe când tocmaĭ în concepția mai filosofică a naturei, Rousseau cuprinde și pe om; — nu însă pe cel civilisat, și cu acesta ne apropiem de înțelesul propriŭ al cuventuluĭ de natură, în sistemul sĕŭ pedagogic ca și în cel politic.

Inainte însă de a-l circumscrie mai de aprópe, să observăm că felul acesta de a concepe natura nu este ceva particular luĭ Rousseau. Din contră, este o ilusiune generală a nóstră a tuturor, de a crede că lumea plantelor și a viețuitórelor sĕlbatice, este mai pură, mai naturală și óre-cum mai legitimă din puntul de vedere al originelor, de cât societatea omenéscă ajunsă la o tréptă superióră de cultură. Viața uneĭ plante ni se pare mai firéscă de cât viața unuĭ om, viața unuĭ sĕlbatic ni se pare într'un anumit înțeles mai dréptă de cât viața cetățénuluĭ uneĭ comunităț̦ĭ civilisate.

Ilusiunea stă acolo, că ceia ce póte nasce chinul și neplăcerile în societatea omenéscă, ne pare absent în viața — după părerea familiară — neîngrijită și inconscientă a plantelor și a sĕlbătăciunilor. O érbă bolnavă, o pasĕre tristă.... sunt expresiunĭ carĭ te surprind și totuși nimic mai positiv ca adevĕrul cuprins în ele. Și în adevĕr, n'avem de cât să coborîm mai jos puțin atențiunea nóstră, asupra celor-l'alte viețuitóre, și vom vedea că lupta pentru existență cu multiplele eĭ forme de suferință, este comună tuturor viețuitórelor, că o frunză, un animal, suferă de frig, de sete..... ca și omul, și încă mai inevitabil ca dînsul. Vom vedea că departe de a fi inferióră, viața omenéscă se bucură de condițiunĭ cu mult mai superióre de cât viața plantelor și a celor-l'alte animale, iar, în ce privesce îndoiala dacă ea este saŭ nu naturală, s'ar vedea că cuvîntul nenatural, n'are nicĭ un sens judecat, întru cât existența omuluĭ și

www.digibuc.ro

a societăților omenescĭ, se rézemă pe aceleașĭ legĭ ca și existența celor-l'alte viețuitóre.

De alt-fel, ilusia acésta a fost și este încă nutrită de istoria religiósă care povestesce despre o fericire și o nevinovăție primitivă pe care omul prin păcat a perdut'o, și pe care acum trebue să o rĕscumpere prin suferință; și apoĭ, prin idea uneĭ trecute perióde de aur în istoria desvoltăreĭ némuluĭ omenesc. Cât a împedecat progresul omenireĭ, idea pĕcatuluĭ original și al uneĭ primitive etățĭ de aur, este o cestiune de o însemnătate covîrșitóre în istoria civilisațiunilor; și póte folosul cel maĭ mare pe care studiile positive (în special geologia) l'aŭ adus istorieĭ, este tocmaĭ acela de a fi rĕsturnat șirul etăților genuluĭ omenesc.

Pentru a reveni la Rousseau, pe lângă ilusia comună tuturor ómenilor de a ne crede în óre-care mĕsură nenaturalĭ; pe lângă influența credinței religióse și istorice într'o epocă de aur, el a maĭ fost condus la acéstă eróre fundamentală de a crede că societatea civilisată e nefiréscă, și prin cunoscințele greșite ce vécul sĕŭ avea despre barbarĭ.

In adevĕr, nimic maĭ idilic, maĭ poetic, dar în acelaș timp maĭ falș, de cât viața sĕlbaticilor așa cum o cunoscea vécul luĭ Rousseau. Un călĕtor, însărcinat anume de guvernul frances, să descrie viața sĕlbaticilor din America septentrională, se exprima despre dînșiĭ în chipul următor: «toțĭ trăesc, dice dînsul, în cea maĭ mare frăție și pace. O seriositate naturală și fără pompă transpiră în tóte acțiunile lor, de la ceĭ maĭ tinerĭ până la ceĭ maĭ bĕtrânĭ. Ceĭ micĭ respectă cu sfințenie pe ceĭ maĭ în vîrstă și fie-care își are un prieten de séma luĭ, cu care se ajută la nevoĭ, trăind în credința că nicĭ o-dată, nicĭ chiar după mórte, nu se vor despărți. — Dacă cum-va se întêmplă ca copiiĭ să greșéscă, părinții se mulțumesc să le dică: că *n'aŭ minte*, fără însă să întindă asupra lor mâna spre a-ĭ pedepsi; iar în casul extrem «Quand ils les poussent à

www.digibuc.ro

bout, ils leur jettent un peu d'eau au visage, et cette punition leur est si sensible, qu'un jour une jeune fille, dit à sa mère après l'avoir reçue: tu n'aura plus de fille; puis elle s'étrangla de désespoir.... Quelquefois même pour les corriger de leurs défauts, on emploie les prières et les larmes; mais jamais les menaces.... Une mère qui voit sa fille se comporter mal, se met à pleurer; celle-ci lui en demande le sujet, et elle se contente de lui dire «tu me deshonores» et, il est rare que cette manière de reprendre ne soit pas efficace (1).

Fără îndoială, nimic mai greŭ chiar adĭ de cât o descriere exactă a vieței sĕlbaticilor; «eștĭ nevoit cu ajutorul uneĭ limbe informe și rĕŭ cunoscute, să pĕtrundĭ nisce sentimente cu totul deosebite de ale nóstre; trebue necontenit să te păzescĭ, de a pune pe socotéla acesteĭ rase propriele tele feluri de a o simți și cugeta; să deosibescĭ adevĕrata lor credință religiósă din mijlocul misterelor în care este învelită; să traducĭ în fine un text, în care fie-ce vorbă îți póte da ocasiunea de a traduce greșit ( ).» Totuși nimic mai copilăresc, mai falș, de cât mai sus promenitele relațiuni asupra vieței barbarilor.

Fără de a căuta însă să îndreptăm greșelele véculuĭ 18-lea, constatarea lor ne suljesce să afirmăm, să înțelegem, că aversiunea luĭ Rousseau contra societățeĭ civilisate nu este numaĭ un efect individual al temperamentuluĭ sĕŭ de misantrop, nu e numaĭ invectiva mincinósă a unuĭ poet, ci este ceva mai positiv de cât atâta, este un resultat al credințeĭ întemeiate pe istorie, că civilisația este o formă inferióră și decădută a vieței omenescĭ. —

Sunt nume pe carĭ ignoranța puțin scrupulósă a mulțimeĭ, urmând uneĭ tradițiuni rușinóse și anonime, le in-

(1) Bern. de St. Pierre Oeuvres. p. 52 tom. VIII.
(2) Ribot. Psych. allemande pag. 48.

www.digibuc.ro

fieréză, fără să-şĭ dea séma, şi fără să aibă onestitatea de a cerceta adevĕrul. Aşa este numele luĭ Nicolo Machiavelli, blestemat şi afurisit ca geniul crimeĭ şi al minciuneĭ; aşa este şi numele luĭ Rousseau, acoperit de ocara sminteleĭ şi a nebunieĭ. De aceea, maĭ ales în casurĭ de acestea, prima datorie a istoriculuĭ saŭ criticuluĭ este să se cobóre la opere, să cunóscă pe autor din propriul sĕŭ portret, înainte de a ţine sémă — dacă ar vrea să o facă — de plebiscitul mulţimeĭ, póte tot-d'a-una sincere, dar sigur tot-d'a-una ignorante.

In ce privesce pe Rousseau, în tóte operile luĭ se dă la ivélă o *sinceră* convincţiune în bunătatea natureĭ primitive, un *sincer* regret de căderea omuluĭ. Primele rînduri ale luĭ Emil exprimă cu energie dar şi cu tristeţă în acelaşĭ timp, credinţa sa intimă asupra societăţeĭ omenescĭ: «tóte aŭ fost bune eşind din mâna creatoruluĭ, dar mâna omuluĭ le-a diformat pe tóte »

Aceste rînduri cuprind *basa sistemuluĭ de educaţie a luĭ* Rousseau, constituesc o *temelie de argumentare*, şi nu sunt numaĭ nisce lunecărĭ de condeiŭ cum s'ar crede în urma renumeluĭ dubiŭ de care se bucură Rousseau, ca unul dintre ceĭ încurcaţĭ în procesul revoluţieĭ francese neterminat încă.

Aḑĭ, în secolul evoluţionismuluĭ, când cunoscinţele asupra vieţeĭ barbarilor sunt critic stabilite, natura umană nu ni se pare nicĭ bună nicĭ rea, ci simplu numaĭ perfectibilă. Iar în ce privesce aseménarea cu sĕlbaticiĭ, cercetările autropologieĭ ne scutesc de a maĭ invidia starea lor, nu mângâindu-ne că am fost şi noĭ când-va ca dînşiĭ, ci tocmaĭ arătându-ne înălţimea la care ne-am urcat părăsind starea lor

De alt-fel, Rousseau închipuindu-şĭ viaţa barbarilor aşa cum şi-a închipuit'o, el merge înainte creḑênd că se întórce îndărăt; şi falşă în raportul înşiruireĭ, concepţiunea sa asupra faselor societăţeĭ, n'aduce nicĭ un prejudiţiŭ prin-

www.digibuc.ro

cipiilor séle de educațiune, carĭ tocmaĭ prin acéstă ilusiune, devin ultra-progresive.

Isolarea de societate. Potrivit celor dișe până aicĭ asupra feluluĭ cum Rousseau îșĭ închipuia starea naturală a omenireĭ, primul cuvînt al pedagogieĭ séle trebuia să fie *isolarea*; căcĭ, neputênd schimba tótă ordinea socială pentru a o clădi din noŭ pe basele natureĭ, nu-ĭ rĕmânea de cât să facă, cât era cu putință «bine, într'o societate care devenise așa de rea.» De aceea, cu tótă elocuenta luĭ pornire contra societățeĭ, cu tótă violența exordiuluĭ cărțeĭ întâiŭ din Emil, unde face rĕspunḑĕtóre civilisația de tóte relele de carĭ omenirea suferă; cu tótă declarația că «celui qui, dans l'ordre civil, veut conserver la primauté des sentiments de la nature ne sait ce qu'il veut»(1) el îșĭ dă sémă că o reformă radicală este imposibilă, și revenind de la critică, de la negațiune, la partea positivă, el consiliază o practică de educațiune pe care chiar sciința contimporană n'o póte atinge de cât în mod superficial în fórte multe puncte.

Așa, el începe prin a cere ca copilul să fie isolat de societate. «Dintre tóte animalele, dice el, omul este cel maĭ puțin făcut să trăiască în turme; de aceea copilul să fie condus la țéră, departe de canaliile de valeți, departe de fumul și praful orașelor, carĭ sunt adevĕratul iad al speței omenescĭ.» Acésta este prima mĕsură de luat în sistemul de educație al luĭ Rousseau, posibilă tot-d'a-una într'o óre-care mĕsură, compatibilă în orĭ-ce cas, cu ideia sa fundamentală, întórcerea la natură. Din capul loculuĭ se vede, că Rousseau departe de a fi un visionar, el caută tocmaĭ, carĭ sunt condițiunile practice și posibile în societatea véculuĭ 18-lea pentru cea maĭ grabnică și maĭ sigură regenerare a societățeĭ. El scie că contimporaniĭ sĕĭ nu se maĭ pot întórce să locuiască în pădurĭ, și de aceia se

(1) Emil I. 17.

www.digibuc.ro

mărginesce să propună partea de schimbare *posibilă*, regretând totuși neputința unei reforme generale.

Adĭ, când preceptele hygieneĭ încep din ce în ce maĭ mult a intra în considerațiunile practice ale vieței, pretențiunea acésta a luĭ Rousseau nu ne miră de loc, ba încă rĕmânem surprinși cum a putut fi considerată ca fórte originală de contemporaniĭ sĕĭ. Pentru a înțelege însă adevĕrata eĭ însemnătate ar trebui să considerăm obiceiurile societățeĭ francese din secolul 18-lea; să ne aducem aminte cât de artificială era educația copiilor; cum copiiĭ eraŭ considerați aprópe ca nisce mobile de ornament; cum fiul marchisuluĭ trebuia de la 4 anĭ să fie marchis, adică să sufere tótă sila unor onoruri, pe carĭ naiva luĭ etate era maĭ pe jos de a le putea prețui orĭ desprețui.

Rousseau și-a ridicat vocea, spunênd contimporanilor sĕĭ că fie-care etate își are o maturitate legitimă, și că decĭ în copilărie omul nu póte fi de cât copil și nu altcum și nu alt-ceva. «De la natură nicĭ un copil nu e nicĭ prinț nicĭ marchis; acestea sunt distincțiunĭ ale societățeĭ culte, adică nenaturale.» De aceia, să părăséscă copilul salonul și podóba silnică a vestmintelor scumpe. Să mérgă la țĕră, între țĕranĭ «carĭ sub asprimea feței lor, aŭ păstrat încă dreptele porniri primitive.» Să umble desculț cu capul gol, cu aceleași haine iarna ca și vara, spre a se deprinde să trăiască tot așa de lesne în ghețurile Islandeĭ ca și pe stâncile arse de sóre ale Malteĭ.

De alt-fel aci copilul va fi necontenit sub privegherea unuĭ guvernor, care îĭ va feri privirea de tóte spectacolele imorale, de care nicĭ societatea țĕrănéscă nu e scutită; cu tóte că viciile ómenilor inculțĭ, prin sincera lor brutalitate, sunt maĭ propriĭ să-ĭ desguste de cât să-ĭ atragă, cum se întêmplă cu viciul misterios și rafinat al orășenilor.

Copilul va fi isolat la țĕră, va trăi în societatea guver-

www.digibuc.ro

noruluĭ, saŭ maĭ bine a prietenuluĭ sĕŭ maĭ mare, care pórtă acest nume. —

Predica luĭ Rousseau a fost ascultată cu grabă și entusiasm. Consecințele eĭ se întinseră nu numaĭ asupra copilărieĭ ci asupra întregeĭ societățĭ. Gustul pentru câmpie, pentru viața de țéră, pentru insule și căsuțe isolate, devenise general. Adorațiunea pentru scrierile luĭ Rousseaŭ se amestecă cu adorațiunea natureĭ, în cât «à la fin du siècle dernier, en Allemagne, il n'y avait pas de parc un peu propre, où ne se trouvât sur la lisière d'un bois, ou dans une petite île plantée au milieu d'un étang, le buste de celui qu'on appelait l'insulaire (1).»

Singurătatea predicată de Rousseau devenise modă. *Familia.* Dacă avênd în vedere reîntórcerea la natură Rousseau cere ca educația copiluluĭ să se facă departe de societatea orășenéscă, cea maĭ artificială dintre tóte, în acésta el nu este de cât consecuent. Dar care este între tóte legile natureĭ, aceia care să justifice lângă copil presența continuă a unuĭ guvernor, ca acela pe care Rousseau îl dă luĭ Emil? In starea naturală copiiĭ nu cresc sub îngrijirea străinilor ci sub a părinților, și, acesta era un adevĕr lesne de observat, pentru ca să fie trecut cu vederea tocmaĭ de Rousseau, care își întemeiază sistemul sĕŭ de educație pe observația legilor natureĭ!

— Rousseau nu face să intervină guvernorul în educație, de cât când părințiĭ copiluluĭ, împedicațĭ prin condițiunile societățeĭ civilisate adecă nefirescĭ, nu pot înșișĭ să-și îndeplinéscă datoria pe care legile fireĭ le-o impune. Alt-fel muma și tatăl trebue să fié — și adaogă Rousseau că eĭ singurĭ, pot fi — adevĕrațiĭ educatorĭ aĭ copiilor. «Precum adevĕrata nutritóre a copiilor este muma, asemenea și adevĕratul lor învĕțăror este tatăl: un tată pentru copilul tĕŭ

(1) *Hornung.* Rousseau jugé par les Genevois, p. 273.

www.digibuc.ro

nu veĭ putea nicĭ odată cumpĕra cu banĭ, cel mult veĭ cumpĕra o slugă care va face și din copilul tĕŭ tot o slugă.»

Guvernorul, departe de a fi o contradicție în sînul sistemuluĭ de educație al luĭ Rousseau, este tocmaĭ semnul care denotă vigórea luĭ, care dă caracterul general al sistemuluĭ. In adevĕr, guvernorul este *alăturĭ* de cadrul uneĭ educațiunĭ naturale, tocmaĭ pentru că nicĭ Rousseau nu pretinde o educațiune naturală în sensul nemărginit al cuvîntuluĭ; el caută numaĭ «să facă cât maĭ mult bine, într'o societate așa de rea» cum o credea el, că este societatea contimporanilor sĕĭ; și tocmaĭ, presența guvernoruluĭ dovedesce caracterul *practic* al sistemuluĭ sĕŭ, și deșertăciunea invinuireĭ de visionar care i-s'a adus. Ceeace părinții nu pot face, după cum natura ar cere, va face, dice Rousseau, un pedagog.

O dată însă admis în educațiune — de și de nevoe — guvernorul devine pârghia educațiuneĭ și în loc de a vorbi de influența familieĭ asupra copiluluĭ, Rousseau se ocupă aprópe exclusiv de raportul între dascăl și elev. Pricina acesteĭ inconsecințe e ușor de înțeles: el trebuia să scape de un cerc vițios în care amenința să-l închidă ideile séle asupra societățeĭ. In adevĕr, dacă societatea era în decadență, cum nisce părinți perverșĭ ar fi putut ca din senin să încépă o educație naturală? Rousseau vede clar tótă dificultatea și de aceia, învinuind pe părinții că neglijă educațiunea copiilor, el își ridică ochiĭ spre o ființă excepțională «adevĕratul pedagog», care prin înălțimea luĭ, se presupunea scutit de cea maĭ mare parte a scăderilor societățeĭ civilisate.

Dar cadrul natural al educațiuneĭ copiluluĭ, este tot familia Primele paginĭ ale luĭ Emil sunt un imn pios și entusiast în acelașĭ timp, în care Rousseau laudă fericirea vieței familiare. Aŭ rĕmas celebre în istoria pedagogieĭ, elocuen-

www.digibuc.ro

tele séle cuvinte, prin carĭ chiamă pe mume la îndeplinirea datorieĭ pe care maternitatea le-o impune, prin care desvĕlesce pentru părinți sofisma așa numitelor «afaceri publice» ca fiind maĭ serióse și maĭ înalte de cât datoria educațiuneĭ copiilor. Nu maĭ revin asupra lor, de óre-ce ar trebui să le reproduc maĭ ciuntite de cât în primele pagine, și decĭ, maĭ puțin convingĕtóre. Destul că cuvîntul luĭ Rousseau a pĕtruns adânc, în consciința contimporanilor sĕĭ, încât ceea ce era considerat ca o excepție de rĕŭ gust, devine prin reacțiune o modă, adică un abus de alt soĭ. Maternitatea deveni un titlu pe care chiar dame din societatea înaltă căutaŭ să-l afirme în public[1]), justificându-se prin acésta, lipsa de mĕsură a uneĭ societățeĭ în care cursul opiniunilor se schimbă cu ușurință.

Acelașĭ lucru, alăptarea și îngrijirea copiilor de mume îl pretinsese Plutarch cu sute de anĭ înainte de Rousseau, dar accentul luĭ Rousseau nu-l nemerise nimenea, și de acea sfatul rĕmăsese deșert. Acesta ca și alte principiĭ pegagodice ale luĭ Rousseau, sunt departe de a fi fost proclamate de dînsul pentru întâia óră, totușĭ sub pana luĭ ele capĕtă un relief maĭ puternic, o colóre maĭ vie, devin órecum ca și complect originale. Tótă cheia enigmeĭ stă în aceia, că el este cum dice Lamartine, *primul scriitor francez* care a pus în scrierile séle tótă inima, și *al doulea* în stilul sĕŭ, care a fermecat urechea tuturor contimporanilor sĕĭ și care i-a bine meritat tilul de rege al proseĭ franceze. Taina stă, în acest stil fără de pereche «musique alpestre qui semblait un écho des montagnes, des lacs et des torrents de l'Helvetie.» (2)

Ar fi póte o parenteză lungă, dar cred tot-d'a-una le-

(1) Compayré. Hist. de doctrines de l'éduc. pag. 51, Vol. II.
(2 A de Lamartine J. J. Rous. Son faux contrat social ... p. 80.

www.digibuc.ro

gitimă în cestiunile sociologice, să cumpănescĭ câtă convincțiune póte isvorî din raționamentul logic de care este susceptibilă acea cestiune, și câtă póte isvorî de la sentiment și prin urmare de la aparatul exterior cu care ea se presintă.

In ce privesce cestiunea de față, Rousseau, fără argumente mai positive de cât ale predecesorilor sĕĭ, cu un stil însă de o splendóre și de o forță pe care literatura n'o cunoscuse, reușesce într'un secol: «*frondeur*» să facă respectată viața domestică, atât de maltratată în societatea contimporanilor sĕĭ; să facă din educația îngrijită a copiilor un ideal al familieĭ, după cum lucru greŭ de închipuit, într'un secol de sciință și ateism, făcuse prin celebra confesiune a vicaruluĭ din Savoya, credincioșĭ pe ceĭ ce se îndoiaŭ, și îndoelnicĭ asupra necredinței lor pe ceĭ ce adormiseră în liniștea necredinței.

Goethe vorbind despre Emil, il numesce: evanghelia naturală a educațiuneĭ: Póte că paginile unde Rousseau cere de la părinți, de la familie, educația copiilor merită acest nume mai mult de cât tot restul opereĭ séle.

Considerațiuni asupra cadruluĭ educațiuneĭ. — Pretențiunea luĭ Rousseau ca familia să îngrijéscă de educația copiilor și nu străiniĭ, nu acele «risibles établissements qui s'appelent colléges» este deplin consequentă cu ideea generală a sistemuluĭ sĕŭ: întâiŭ, fiind acésta ceva conform cu starea naturală a omuluĭ, și al doilea, de óre-ce în educația copiilor el vede singurul ciment al familieĭ, a căruĭ lipsă nimic în ordinea socială nu o póte înlocuí. «L'attrait de la vie domestique est le meilleur contre-poison des mauvaises moeurs. Le tracas des enfants, qu'on croit importun, devient agréable; il rend le père et la mère, plus nécessaires, plus chers l'un à l'autre; il reserre entre eux le lien conjugal etc. (1)

(1) Emil I. gi.

www.digibuc.ro

Felul însă cum Rousseau a plănuit educaţiunea în familie, a ridicat în contră-i violente obiecţiuni. Lamartine, între alţii, în termeni aspri mustră pe Rousseau că a combinat un sistem de educaţiune, care nu e aplicabil de cât pentru ceĭ bogaţi; ba încă în democratica sa exagerare de stil, califică metóda luĭ Rousseau de «absurditate inexplicabilă, afară numaĭ dacă aĭ avea, ca fiul luĭ Filip, pe Aristotele de dascăl, Macedonia moştenire, şi lumea întrégă drept teatru al viţiilor şi virtuţilor tóle. Les élèves de Rousseau dans *l'Émil* seront donc un peuple de rois? (1).

Invinuirea luĭ Lamartine este gratuită. Istoria cunósce casurĭ fericite de educaţiunĭ în familie, fără de aurul Macedonieĭ şi fără de ajutorul luĭ Aristotele. Stuart Mill, pentru a pomeni unul dintre cele maĭ cunoscute nume, primesce numaĭ în sînul familieĭ, numaĭ de părintele sĕŭ ale căruĭ mijlóce eraŭ fórte modeste, o educaţiune fabulos de bogată. — Dar s'ar dice póte, că dacă James Mill n'a fost Filip, era aprópe de Aristotel. Să fie şi aşa, însă tocmaĭ de acésta nu este nevoe în sistemul de educaţie a luĭ Rousseau, care nu ţintesce de loc după cum am vĕdut, să facă din copil un abis de sciinţă cum voia Rabelais, şi cum J. Mille a căutat să facă din fiul sĕŭ încă din frageda copilărie.

Ceea-ce face însă cu deosebire meritul acestuĭ principiŭ pedagogic — educaţia de către familie — este înalta intenţie morala de la care plécă, şi în care Rousseau se întâlnesce întocmaĭ la gând cu Herbert Spencer, care cu maĭ puţin entusiasm, dar cu maĭ multă autoritate, afirmă în vécul nostru acelaşĭ lucru: moralitatea familieĭ, rezemată pe educarea copiilor. «Nous voyons continuellement l'étourdi devenir un homme posé quand il a des enfants à pourvoir; la maternité fait naître chez la jeune fille frivole et sans cervelle, des sentiments élevés et des capacités jusque-

(1) Lamartine op cit. p. 82.

www.digibuc.ro

là ignorées. Pour l'un comme pour l'autre, c'est une école journalière d'abnégation, d'industrie, et de prévoyance.... Ce n'est donc pas en diminuant le sentiment de la responsabilité des parents, mais en l'augmentant, qu'on fortifiera *l'empire sur soi-même* et qu'on corrigera l'incurie. La politique suivie actuellement avec tant de conviction et d'ardeur est pourtant de nature à diminuer forcément le sentiment de la *responsabilité des parents.* On va affaiblir cette discipline essentielle des émotions paternelles et maternelles, pour qu'il y ait plus d'enfants sachant lire et apprenant la grammaire et la géographie. On cherche une culture intellectuelle superficielle aux dépens d'une *démoralisation profonde.*»(1)

Până aicĭ Rousseau ca și Spencer recomandând educația în familie, pomenesc numaĭ de folosul ce resultă pentru părinți, din o ast-fel de educațiune a copiilor. Nu cum-va însă educațiunea publică ar fi pentru aceștia maĭ folositóre de cât cea domestică? — *Spontaneitatea și desvoltarea caracterului individual* pe care Rousseau ca și Spencer o cere de la început, uneĭ bune educațiunĭ, sunt în teoriile lor pedagogice argumente în favórea educațiuneĭ private, și din puntul de vedere *al folosuluĭ copiilor.* In adevĕr, nu e nevoe de adâncĭ consciințe psichologice, pentru a ne imagina cât de silnică și păgubitóre pentru individ, póte fi acea nivelare silită a uneĭ singure metode, aplicate la un numĕr mare de caractere deosebite; și din contră, este ușor de înțeles, cum germenul uneĭ individualităț marcante, găsesce în sînul familieĭ un pămînt mult maĭ prielnic, de cât în glóta indiferentă a uneĭ școlĭ publice. «En voyant dans nos colléges une multitude de jeun s gens, de qualités et de tempéraments si différents, destinés à des emplois si divers, recevoir les mêmes leçons du même régent, je crois voir des arbres

(1 Spencer. La science sociale p. 400.

www.digibuc.ro

à fruits de toute sorte d'espèces, taillés à la même hauteur, de la même manière et par les mêmes ciseaux». (1).

Adaogă la acésta, *corupțiunea caracterelor* care în scólele publice este sistematic și oficial organisată sub numele specios de emulațiune, adaogă apoĭ, dice Spencer, și *lipsa elementului emoțional* pe care în vechile institute religióse îl întrețineaŭ orga și ornamentele, și veĭ vedea cum educația publică devine din ce în ce maĭ prosaică, maĭ vulgară și decĭ maĭ sterilă.

Am citat anume pe Spencer, pentru a se vedea că opera luĭ Rousseau departe de a fi un roman curios și ușurel, este din contră o clădire întemeiată pe observațiunĭ a căror adevĕr vécul nostru nu-l négă, și pe care în casul acesta special, autoritatea unuĭ mare filosof contemporan, le împuternicesce.

Nu cum-va însă educațiunea privată are vre-o parte defectuósă ?

Fără îndoiaiă, pentru unele florĭ rarĭ (Mill bunióră) educațiunea cea maĭ particulară, particulară până la sacrifinul fericireĭ individuluĭ (lipsa de sensibilitate a luĭ Mill), n'ar fi póte de condamnat, considerând numaĭ interesele îndepărtate ale omenireĭ. Pentru majoritatea indivizilor însă, educațiunea privată cuprinde maĭ ales pentru timpurile nóstre un serios defect.

Să admitem, în adevĕr, în ce privesce instrucțiunea copiluluĭ, că el ar putea primi de la părinți tot ceia ce este posibil, potrivit cu progresul sciinței. Este ceva însă pe care familia nu-l póte da ; este unitatea de sentimente, de vederĭ și aspirațiunĭ, fără de care o societate nu pote trăi de cât din grația întêmplărilor, fără de care ea póte fi o adunătură, un amestec, dar nicĭ odată un corp cu o viață sistematic organisată. L'intervention de l'état, dice Guyau,

(1) Bern. de St. Pierre. Oeuvres, p. 56, Tom VIII.

www.digibuc.ro

peut seule empêcher que la jeunesse du pays ne soit élevée dans un étroit particularisme (1). Adĭ când educațiunea națională este nu numaĭ o aspirațiune politică dar și una sciințifică, când națiunile încep a trăi prin ele și nu prin representanțiĭ lor, e maĭ mult de cât orĭ-când nevoe de un regulator puternic și luminat, care să plece sub norme sciințifice și compatibile cu aspirațiunile națiuneĭ, educația tinerimeĭ. «La continuité de la tradition nationale est la vraie condition du progrès, la source intarissable d'un patriotisme éclairé et fécond.» (2).

De alt-fel educațiunea publică departe de a exclude ajutorul familieĭ, îl presupune cu necesitate. Copilul e în mod inevitabil elevul părinților înainte de a fi al profesorilor școleĭ publice, și este greŭ de închipuit cum școla ar putea da o bună educațiune, când acésta n'a fost începută bine și apoĭ bine sprijinită de familie.

Adĭ însă, când credința superstițiósă în puterea statuluĭ a adus cu sine o renunțare aprópe complectă la drepturile familieĭ asupra educațiuneĭ copiilor, teoria luĭ Rousseau atât de viu sprijinită de Spencer rĕmâne tot atât de actuală ca și în primele ḑile ale aparițiuneĭ séle.

Adevĕrată însă saŭ eronată în principiŭ, utilă saŭ nu în consecințe, *educația privată* și anume în sînul familieĭ, este deplin consecuentă cu basele sistemuluĭ pedagogic al luĭ Rousseau.

* * *

Mĭtoda negativă. — Cele spuse până aicĭ asupra principiilor pedagogice ale luĭ Rousseau, justifică în de ajuns cred, cadrul atât al educațiuneĭ morale, cât și al celeĭ fisice. Fiind-că îngrămădéla ómenilor în orașe este nenaturală, el cere ca copilul să fie crescut la țĕră; și, fiind-că în ordinea

(1) Guyau Éduc. et Hérédité p. 136.
(2) Guyau op. cit. p. 136.

www.digibuc.ro

lucrurilor stă ca progenitura să fie îngrijită de părinții ei, și nu de străini, el consideră educația drept o afacere a familiei și nu a institutelor publice saŭ a unor ómeni plătiți ; — când însă acésta nu e cu putință, rolul tatălui îl póte îndeplini un pedagog, dacă cine-va póte găsi acea minune care se chémă «adevěratul pedagog. —

Odată stabilit cadrul educațiunei să căutăm să vedem ce-l consiliază mai departe natura pe Rousseau.

Pentru că pornirile primitive ale inimei omenesci sunt drepte, prima datorie ce o avem către copil este respectarea libertății lui. Nu porunci nimic, nu-l îndemnă la nimic lasă-l deplin liber, de óre-ce el nu va face nici odată de cât ceea-ce este în adevěr util.

Teoria acésta a libertății copilului, pe care un compatriot a lui Rousseau o numesce declararea drepturilor copilăriei», este fără îndoială evenimentul cel mai însemnat în istoria pedagogiei moderne. Ea póte fi cu drept cuvênt considerată ca cea mai limpede prevestire, a mării revoluțiuni sociale ce avea în curênd să-i urmeze.

In adevěr, educațiunea așa cum se înțelegea înainte de Rousseau, era o practică mai mult saŭ mai puțin positivă, care avea de scop să facă din copil fără scirea și voia lui, ceea-ce o anumită clasă socială, cerea. La Locke bună óră, scopul educațiunei este să pregătéscă un gentilom, iar institutele sec. 18-lea, n'aveaŭ în vedere de cât curtea, miliția și biserica, ca și cum acestea ar fi cuprins tótă destinația vieței omenesci.

A venit vremea, dice Rousseau, ca educația să pregătéscă și ómeni nu numai curtesani, clerici ori militari, și aci stă tótă originalitatea reformei séle. Eŭ, dice el, voesc ca elevul meŭ să fie mai întâiŭ de tóte om, și apoi devină ce-i place, fiind sigur că va fi de tóte bun. De aceea educațiunea după dînsul, și mai ales educațiunea primei etăți departe de a considera pe copil ca cetățénul unei țări, și

www.digibuc.ro

cu atât mai puțin ca membrul uneĭ clase sociale, îl consideră ca cetățean al pământuluĭ.

Cu altă însemnătate și în alte proporțiĭ reforma pedagogică a luĭ Rousseau, se aséměnă cu reforma realisată de Copernic în Astronomie. El pune scopul final al educațiuneĭ în formarea omuluĭ, de unde până la el, considerațiunĭ particulare captivase atențiunea pedagoguluĭ, făcêndu-l să neglige ceea-ce era mai esențial, individualitatea omenéscă, în favórea individualitățeĭ de castă saŭ profesionale.

Teoria respectuluĭ libertățeĭ și spontaneităței copiluluĭ, găsi un adânc rĕsunet între contimporaniĭ sĕĭ, și în Franța mai ales — de alt-fel ca și în alte ocasiunĭ — un abus noŭ, înlocui pe cel vechiŭ. Din supușĭ, copiĭ devin tiranĭ și Rousseau ajunge să vadă singur, greșita aplicare a principiuluĭ scos la ivélă de dînsul. Bernardin de St. Pierre, arătându-ĭ într'o ḍi o cétă sgomotósă de copiĭ și spunêndu-ĭ că el le-a dat libertatea, Rousseau 'ĭ-a rĕspuns: am voit să-ĭ scap de sclavie, nu să-ĭ fac tiranĭ.

Indiferent însă de falșa saŭ justa luĭ aplicare, principiul luĭ Rousseau este contestabil. In adevĕr, el cere respectul libertățeĭ copiluluĭ, plecând de la o premisă greșită: bunătatea dispositiunilor copiluluĭ, — consecuentă de alt-fel, cu principiul sĕŭ fundamental, tóte ies bune din mâna creatoruluĭ. «De vreme ce copilul este bun, lăsați-l liber și el nu va face de cât ceea ce-ĭ este util; iar de cum-va greșesce, natura a pus în lucruri sancțiunea conduiteĭ luĭ.

Teoria acésta a libertățeĭ copiluluĭ mărginită numaĭ prin reacțiunile naturale, cu tóte sufragiile eminente pe carĭ le-a obținut de un veac, cuprinde în sine un viciŭ radical. Ea introduce în mijlocul unuĭ sistem judecat de conduită, încrederea tot de odată în bunătatea fatalismuluĭ fisic. In adevĕr, a crede că copilul este capabil să-și facă singur educația în mijlocul lucrurilor, este ca și cum aĭ admite, de pildă, că lim-

www.digibuc.ro

ba are puterea de a gândi; este ca și cum aĭ crede, că tóte împrejurările în carĭ se desfășóră viața individuluĭ contribuesc cu necesitate la conservarea luĭ, că ar fi armonice cu interesul particular al fie-căreĭ vietățĭ, ceia ce este absurd de susținut. Otrava, pe care un copil o înghite, este pentru dînsul o împrejurare de mórte, nu de educație; lăcomia este un motiv de a se lipsi pe viitor de un aliment util vieței, în loc de a fi o învățătură pentru moderata luĭ întrebuințare; lumina puțină e causa uneĭ permanente infirmități a ochiuluĭ, înainte de a fi o lecție pentru higiena luĭ, și așa maĭ departe.

Nu numaĭ atât, dar acéstă stranie teorie a reacțiunilor naturale, admisă între alțiĭ și de Spencer, implică, după cum am arătat, ipotesa aprópe teologică, în orĭ-ce cas nesciințifică a bunătățeĭ originale a individuluĭ. Adĭ însă, este sciut de aprópe cu ce invincibilă fatalitate germenul viciilor moștenite acaparéză an cu an viața individuluĭ, și cât de slabă, nulă aprópe, în unele casurĭ, este reacțiunea chiar a disciplineĭ celeĭ maĭ inteligente, asupra fisiculuĭ ca și asupra moralității unuĭ asemenea individ. Tótă psichologia patologică nu este de cât o ilustrare a acestuĭ vĕdit adevĕr, și nu e nevoe de exemple, spre a se vedea că maĭ ales în aceste casurĭ, *declarația drepturilor copilului* este declarația dreptuluĭ lor de a peri.

In special în ce privesce pe Spencer, teoria acésta a reacțiunilor naturale stă în deplină contradicție cu energica imputare ce el o face celor ce păcătuesc contra fisiculuĭ. In adevĕr, ce sunt pĕcatele fisice, «dintre carĭ unele compromit adese-orĭ definitiv viața individuluĭ» de cât nisce reacțiunĭ naturale, pe carĭ nesciutorul copil le sufere grație ignoranțeĭ luĭ saŭ negligențeĭ celor ce-l priveghéză!

Orĭ cum, luĭ Rousseau i-se pare că acésta e calea natureĭ: Să învețe copilul a trăi pe propria sa socotélă, iar pedagogul să-l pândéscă, să-ĭ înlesnéscă numaĭ ceea ce el

www.digibuc.ro

vrea să facă, de témă ca nu cum-va spuindu-și cuvîntul sĕŭ, să ducă în *rătăcirile civilisației* pe cel ce este încă fiul natureĭ. Ce este drept, acéstă lipsă de inițiativă nu este de cât teoretică, și în curênd bunul simț al luĭ Rousseau va triumfa asupra formuleĭ inițiale. Totuși, educația primeĭ etățĭ nu rĕmâne maĭ puțin negativă, și copilul nu rĕmâne maĭ puțin un autodidact.

Iată cum din psichologia luĭ (1) resultă caracterul de negativitate al educațiuneĭ celeĭ d'întâĭ copilăriĭ.

Din cele expuse până aicĭ deosibim până acum în pedagogia luĭ Rousseau douĕ principiĭ esențiale: al libertățeĭ și al educațiuneĭ prin lucruriĭ. «Din lucruriĭ și prin el, iar nu din vorbe și prin alțiĭ, să capete copilul sciința; să o descopere singur, nu s'o primêscă gata.»

Consecința acestuĭ din urmă principiŭ a fost faimósa practică a lecțiunilor după natură «leçons de choses care cu Pestalozzi voir et nommer) și Froebel, a intrat într'o fasă de sistemisare sciințifică, și constituesce în istoria pedagogieĭ, caracterul sec. al 19-lea (2).—Primul principiŭ adică al libertățeĭ, n'a fost însă primit de cât cu reserve; totuși consecințele luĭ se simt: personalitatea copiluluĭ deveni un factor esențial în educațiune, și respectul spontaneităței, fac astădĭ să cadă pe planul al doilea, inițiativa educatoruluĭ;— acesta însă, nu e după cum cere Rousseau numaĭ un martor, un privitor indiferent; din contra, el este un element activ, are sarcina, de a exploata în sensul cel maĭ fericit aptitudinele native ale copiluluĭ. E dator, după cum dice Ed. Quinet, să scótă dintr'un caracter la variéte la meilleure qu'il comporte (3).

In timpul nostru asistăm la o aplicare fórte ciudată a

1) In special din credința în bunătatea înclinațiunilor primitive ale copiluluĭ.

(2) Intr'o anumită mĕsură îl găsim în tóte timpurile.

(3) Ed. Quinet. Esprit nouveau, p. 146.

www.digibuc.ro

principiuluĭ libertăţeĭ, care ne póte da până la un punt mĕsura, consecinţelor la carĭ ar fi condus admiterea integrală a acestuĭ principiŭ scos la lumină de Rousseau. Tolstoi plecând de la un principiŭ aprópe egal cu al luĭ Rousseau, a pus în practică în şcóla sa de la Yasnaia Poliana, sistemul libertăţeĭ celeĭ maĭ desĕvêrşite. Anarchia care domnesce în acéstă şcólă, este dintre cele maĭ originale. La acéstă şcólă copiĭ vin când vor, es când vor, citesc ce le place şi când le place, dorm, se bat, cântă, ţipă, strigă la dascăl ..... fără ca libertatea (!) lor să fie mărginită prin vre-o regulă. Póte că pentru micĭ comunităţĭ aplicarea acestuĭ sistem să fie şi inofensivă cu tóte că Tolstoi afirmă bunătatea resultatelor; generalisarea însă a sistemuluĭ, ar însemna fără îndoială, resturnarea tuturor normelor civilisaţieĭ contimporane.

Tolstoi plécă de la maxima evanghelică «unde sunt adunaţĭ doĭ saŭ treĭ în numele meŭ, acolo sunt şi eŭ printre dînşiĭ. El crede în bunătatea creştinéscă a copiilor, cum Rousseau crede în bunătatea lor animalică. Insă la acel verset din evanghelie, Guyau rezemat pe sciinţa contimporană, rĕspunde cu spirit şi cred fórte cu multă dreptate «Nous ne sommes pas du tout persuadé que, partout où il y a trois enfants réunis, l'esprit de Jésus soit avec eux: c'est trop souvent l'esprit du diable, — c'est-à-dire de la barbarie primitive et ancestrale (1) .

Pentru a sfîrşi cu partea negativă a metodeĭ, să amintim *lipsa desĕvêrşită a cărţilor* în primiĭ anĭ aĭ copilărieĭ.

In adevĕr, dacă copilul trebue să descopere singur sciinţa cum cărţile după părerea luĭ Rousseau nu te învaţă să vorbescĭ de cât despre lucruri pe carĭ nu le sciĭ, era firesc că în mâna luĭ Emil, dînsul să nu pună nicĭ o carte. — Una din părţile cele maĭ interesante ale luĭ Emil este póte aceia

(1) Guyau op. cit. pag. 143.

www.digibuc.ro

în care face critica educațiuneĭ așa cum o înțelegeaŭ contimporaniĭ sĕĭ și care — în parentesa dis — nu e tocmaĭ deosebită de felul cum o înțelegem noĭ adĭ; unde arată că instrucțiunea primită din cărțĭ, este un psitacism nu numaĭ inutil dar și primejdios.

Pretențiunea luĭ exagerată *surtout point de livre*» conține însă, un sîmbure de adevĕr, pe care maĭ ales timpurile nóstre trebue să-l aprofundeze. Educațiunea «cărturărésca» de care îșĭ bătea joc Rabelais, este un pĕcat aprópe general al timpuluĭ nostru. Instrucțiunea contimporană care după energica expresiune a luĭ Guyau se face *à haute pression,* grație lupteĭ acute pentru supremația intelectuală, criteriul oficial al superiorității în societatea nóstră, a mărit într'atâta creditul și nevoia cărțeĭ scrise, în cât s'a ajuns a se confunda douĕ lucruri fórte deosebite între ele: *inmagasinarea* și *elaborarea* cunoscințelor. Și de fórte multe orĭ, tótă instrucțiunea se reduce la înregistrarea inutilă dar deprimantă pentru individ, a unuĭ numĕr de simbole, date istorice, formule matematice, chimice..... carĭ aŭ menirea de a fi la o anumită ocasiune regulamentară, deșirate în fața unuĭ auditor, căruia trebue să-ĭ producĭ ilusia uneĭ ¡nstrucțiunĭ substanțiale și întinse, dar care instrucțiune spre fericirea generală, dispare iute odată acea ocasiune trecută.

La foi aux livres de classe et à la lecture est une des superstitions de notre époque .... In loc de a pune sciința de a doua mână dedesuptul celeĭ de întâia mână, și a o considera ca o sciință de dorit numaĭ în lipsa celeĭ-l'alte, ea e privită astădi tocmaĭ din contră: ca avênd maĭ multă valóre. Botezăm apoĭ acest procedeŭ cu numele de cultură, și ne vine să rîdem de istoria Negruluĭ care mâncase fructele pe carĭ trebuia să le ducă la destinația lor, și apoĭ ascunse scrisórea sub o pétră de témă ca să nu-l spue; fără să observăm că *noțiunile curente relativ de ceia ce e tipărit, trădéză o erore de aceiași ordine* ; se atri-

www.digibuc.ro

bue adică un fel de putere magică ideilor dobândite prin mijlóce artificiale, comparate cu acele dobândite prin însăși experiența lucrurilor (1).» Nu numaĭ că nu se cunósce calitatea inferióră a instrucțiuneĭ dincărți, dar încă se cere adĭ atât de multă, în cât nu e de loc paradoxal de afirmat că și lenea este o calitate utilă. «Il est fort heureux qu'il y ait des paresseux: ils sauvent la race d'une dégénérescence plus rapide. (2)»

La puntele negative de până aicĭ, ale metódeĭ luĭ Rousseau, să maĭ adăogăm încă unul pe care el, ce e drept, nu-l specifică ba teoretic îl négă — dar care se póte pipăi orĭ unde în metoda sa, și care constitue póte, partea cea maĭ artificială a sistemuluĭ sĕŭ. Este anume, negarea *influenței în educațiune a familieĭ.*

Lucrul se pare curios după cele dise maĭ sus de însu-șĭ Rousseau asupra familieĭ, după ce cunóscem invocațiunea către mumă, scrisă de dînsul pe frontispiciul opereĭ séle pedagogice. Și totușĭ lucrul stă așa.

Cu tóte că e în firea lucrurilor că singurĭ părinții să créscă pe copiĭ, cu tóte că Rousseau în numele stăreĭ naturale a omenireĭ o pretinde, printr'o inconsecuență însă, fórte logică pentru ceĭ ce-șĭ aduc aminte de împrejurările familiare ale vieței luĭ Rousseau, el se pune în tot cursul educațiuneĭ în casul excepțional și regretat de dînsul al educațiuneĭ printr'un pedagog — și până la 25 anĭ Emil trĕesce solitar, ca și cum pe fața pămîntuluĭ el n'ar avea nicĭ rude nicĭ părinții.

Începênd cu o entusiastă laudă a vieței de familie, în tótă întinderea sistemuluĭ sĕŭ, el alunecă asupra relațiuneĭ dintre părinți și copil, și nu-șĭ aduce aminte de dînșiĭ de cât la 25 anĭ, de cât când Emil căuta să intre în societate. Până atuncĭ el n'are nicĭ tată, nicĭ mamă, nicĭ frate, nicĭ soră.

(1) H. Spencer. Introd. à la science sociale, p. 390.
(2) Guyau, op. cit., pag. 102.

www.digibuc.ro

Aci se dă la ivélă o verigă falșă a sistemuluĭ pedagogic a luĭ Rousseau. Ignorant în ce privesce — împrejurările reale a vieței de familie — viața sa familiară este partea cea maĭ tristă și maĭ excepțională a existenței luĭ—el suplinesce cu imaginația ceia ce din propria sa experiență nu cunoscea, și entusiasmat de propria sa închipuire, predică un moment misiunea educétóre a familieĭ, pentru a simplifica apoĭ artificial problema, reducênd-o la relațiunea dintre 2 termenĭ: un *copil* și un *guvernor* carĭ trăesc (25 de anĭ împreună ca cum ar fi singurĭ eĭ pe pămînt.

Metoda positivă. Rezemat pe credința în bunătatea dispoșițiunilor originale ale copiluluĭ, Rousseau a proclamat până acum ca fundament de educațiune, libertatea. «Ne lui commandez jamais rien, quoi que ce soit au monde, absolument rien.» Pe acest fundament se razemă tótă partea negativă a metódeĭ séle.

Saint Marc de Girardin, într'o lungă analisă a vieței și a operelor luĭ Rousseau, pune în evidență între altele și tactica literară a luĭ J. J. Rousseau. De obiceiŭ, dice el, Rousseau începe printr'un paradox și sfîrșesce cu un loc comun. Il a mis le paradoxe au frontispice de tous ses ouvrages, pour attirer les yeux de public; mais *il a mis le bon sens* au fond de l'édifice et comme dans le sanctuaire. Il passe par le paradoxe, afin d'attirer la foule sur ses pas.»(1) — Observarea este justă și justificabilă, însă cu condițiunea că în acest procedeŭ al luĭ Rousseau să nu se vadă numaĭ un meșteșug oratoric, un expedient stilistic, ci chiar logica sinceră a temperamentuluĭ sĕŭ. — Lesne inflamabil prin natura sa excepțional de sensibilă, sub impresiunea momentuluĭ, Rousseau exprima părerile cele maĭ neașteptate și tot de o dată în chipul cel maĭ

(1) Saint-Marc Girardin J. J. R. sa vie et ses ouvrages p 48 vol I.

www.digibuc.ro

original. Pentru nicĭ un scriitor póte, arta de a scri n'a fost în așa grad o cestiune de inspirație, n'a fost atât de mult un mijloc de a exprima individualitatea. Emil, contractul social, Discursul contra artelor și a sciințelor, cuprind tóte un numĕr maĭ mare saŭ maĭ mic de paradoxe, carĭ nu sunt explicabile, de cât prin mobilitatea imaginațieĭ, prin forța și instantaneitatea pasiunilor séle. In aceste momente culminante, cu o singură linie Rousseau falsifică un întreg tabloŭ, pentru a se necăji tot singur — când vederea îĭ va fi maĭ limpede — să-ĭ atenueze, să-ĭ corecteze relieful. Departe însă de a fi un artificiŭ acésta nu e de cât manifestarea liberă și naturală a feluluĭ sĕŭ de a simți și cugeta.

Tótă *metoda negativă este o ast-fel de linie falșă*: copilul este bun decĭ să-și facă el singur educațiunea. In acéstă nouă parte a metodeĭ, pe care am întitulat'o metoda positivă, voiŭ arĕta tocmaĭ corecțiunea paradoxuluĭ.

In adevĕr, de și la început el dice că nu trebue să comandĭ nimic copiluluĭ (absolument rien), totușĭ nu întârdie de a recomanda că fără de a porunci să facem ast-fel ca să «nu facă și nicĭ să voiască copiiĭ alt-ceva de cât ceea ce și noĭ voim» «il ne doit vouloir que ce que vous-voulez qu'il fasse.» — De n'ar fi în Emil, de cât aceste singure cuvinte carĭ să corecteze înțelesul principiuluĭ sĕŭ fundamental, și totușĭ ele ar fi suficiente pentru a ne apropia de o interpretare medie a părțeĭ negative din doctrina luĭ Rousseau. Sunt de ajuns aceste simple cuvinte pentru a ne spune, că negativ la Rousseau nu însémnă imobil saŭ impasibil, ci din contra ele însémnă activ însă o activitate circumspectă și cum vom vedea maĭ mult de imitațiune și anume de imitațiunea natureĭ.

In adevĕr, în primiĭ anĭ aĭ vieței, omul este fisicesce slab ca și cele-l'alte, ba încă maĭ mult de cât tóte cele-l'alte viețuitóre. De aceea precum animalele cele sĕlbatice ca și cele

www.digibuc.ro

domestice îngrijesc de puiĭ lor, asemenea și ómeniĭ trebue să îngrijéscă de copiĭ și anume să *suplinéscă* cât este necesar puterea care lipsesce copiluluĭ și de care el are nevoe pentru a trăi și a se desvolta. Dar numaĭ cât este necesar, căcĭ tot ce trece peste marginea utilităţeĭ, este capriciŭ, adecă o schimonosire a vieţeĭ naturale. De aceea fiĭ atent asupra raporturilor dintre copil și lucruriĭ, anume, pentru a-l lăsa ca din ele fără prejudiciŭ să-și adune cunoscinţele trebuincióse pentru viaţă. Negativ — când legiuesce ca copilul singur să cunóscă lumea — ca și positiv, când cere să priveghiăm activitatea copiilor spre a-ĭ ajuta unde nevoia cere, într'un cas ca și în cel-l-alt, Rousseau îndrepta însă atenţiunea educatoruluĭ tot asupra *lucrurilor*. Aci a fost mare utilitatea socială a sistemuluĭ luĭ Rousseau.

In ceĭ d'întâiŭ anĭ aĭ vieţeĭ însă, omul nu este numaĭ fisicesce slab ci și ca inteligenţă și o a doua însărcinare positivă a educatoruluĭ, este cultivarea inteligenţeĭ copiluluĭ. Să pândéscă educatorul — se exprimă fórte caracteristic Rousseau — prima lucire a inteligenţeĭ la copil, cum privesc Musulmaniĭ rĕsăritul luneĭ la începutul primuluĭ pătrar. Să observe cu atenţiune tótă evoluţiunea vieţeĭ séle sufletescĭ, căcĭ trebue să ne luăm după natură, pentru a sci când copilul ne póte pricepe, spre a-l ajuta numaĭ acolo unde el în adevĕr are nevoe, și unde ajutorul nostru nu póte fi periculos proprieĭ séle desvoltărĭ. Rousseau arată contimporanilor sĕĭ necesitatea de a cunósce pe copil, arată că timpul sĕŭ a despreţuit acéstă ramură a cunoscinţelor omenescĭ, și devine cu acesta în istoria pedagogieĭ iniţiatorul ideieĭ sciinţifice — atât de fecunde în urmă — a intemeiereĭ pedagogieĭ pe psychologia paralelă fie-căreĭ etăţĭ. Era și timpul căcĭ cunoscinţele asupra sufleteluĭ copiilor eraŭ atât de falșe, atât de nule, în cât adĭ abia maĭ putem crede că ele aŭ fost luate când-va în serios. Un dialog a luĭ Chamfort citat de St. Marc de Girardin, póte

www.digibuc.ro

sluji la un exemplu tipic de falsitatea ideilor ce sec. 18-lea avea despre inteligența copiilor.

«*La bonne à l'enfant.* Cela vous a-t-il amusée ou ennuyée?

Le père.—Quelle étrange question! plus de simplicité! Ma petite!

«*La petite fille.* — Papa!

«*Le père.* — Quand tu es revenue de cette maison-là, quelle était ta sensation? (1)

In fața acesteĭ preciosități—nu sci să dicĭ: de stil, de cugetare, orĭ de amêndouĕ—Rousseau spune contemporanilor sĕĭ «*noĭ nu cunóscem copilăria și de aceea educațiunea acesteĭ etăți este profund artificială.*» Adevĕr, legătură de ideĭ, destul de simplă astădĭ când romancierĭ, psychologĭ, fisiologistĭ aŭ dat de acord la lumină o psichologie a etățeĭ copilărescĭ, limpede deosebită de a celor-l-alte etăți. Adevĕr însă, de o mare singuralitate în sec. 18-lea în care un părinte putea să dică uneĭ fetițe «ma fille, quelle était ta sensation, quand tu es revenue de cette maison-là?—

Din metóda negativă, care cerea ca copilul să-și facă singur educațiunea, a resultat *educația prin lucrurĭ*; din cea positivă, care permite și educatoruluĭ să se amestece în educație, a resultat nevoia de a înțelege *psychologia copilărésca* pentru a se sci cum și când educatorul póte interveni. Acestea sunt cele douĕ marĭ resultate, óre-cum istorice, ale sistemuluĭ de pedagogie al luĭ Rousseau, acestea sunt consecințele premiselor de la carĭ el a plecat, cu aceste rînduri aș putea considera ca finit conturul pedagogieĭ luĭ Rousseau.—In adevĕr, am considerat până aci cred tóte liniile generatoriĭ ale sistemuluĭ, stabilind prin acésta și órecum scara de proporție, după care Rousseau 'și-a mĕsurat elementele sistemuluĭ sĕŭ. Așĭ fi putut, din acest moment să deschid la întâmplare orĭ-care din volumele luĭ Emil saŭ să adun după orĭ-carĭ categoriĭ datele particulare ale sistemu-

(1) Saint-Marc Girardin op. cit. p. 80.

www.digibuc.ro

luĭ, și că cercetez dacă ele aŭ fost croite de Rousseau după planul sĕŭ general, și să cercetez și maĭ departe, care este opiniunea véculuĭ nostru asupra fie-căruia din aceste punte particulare ale doctrineĭ luĭ Rousseau. Acésa însă ar fi fost o încercare prea întinsă față de scopul lucrăreĭ de față.

Totuși, înainte de a părăsi metoda luĭ Rousseau saŭ maĭ bine statica principiilor séle, să ne oprim un minut asupra dinamiceĭ lor și anume asupra celor douĕ punte principiile relevate maĭ sus: educația prin lucruri și crearea uneĭ psichologiĭ copilărescĭ. Acésta va lămuri și maĭ mult partea positivă a metodeĭ.

Pentru că educatorul este maĭ experient de cât elevul sĕŭ, el trebue, dice Rousseau, să *intervină*, să dispună alt-fel lucrurile, în cât copilul să pótă maĭ ușor scóte din ele conclusiunile, carĭ alt-fel ar putea să rĕmână mereŭ ascunse când ar aștepta ca întêmplarea să i-le descopere. De aceia potrivit cu acest principiŭ *positiv* al doctrineĭ séle, Rousseau face us în educația închipuituluĭ sĕŭ elev, de o multiplă combinare de scene, carĭ daŭ multora din părțile opereĭ séle farmecul unuĭ roman, iar altora un caracter de o gróie artificialitate. Pentru a-ĭ arată luĭ Emil, de pildă, utilitatea cosmografieĭ se rătăcesce împreună cu dînsul în pădurea de la Montmoreny. Scena e așa de bine zugrăvită în cât îți face ilusiunea unor eroĭ de roman cu adevĕrat rătăciți. — Pentru a-'l învĕța însă proprietățile magneților, Rousseau, în calitate de pedagog, intră în înțelegere cu un comediant care într'un iarmaroc, cu un magnet în mână comandă diferite evoluțiunĭ uneĭ brósce de céră care plutea într'o farfurie cu apă, și care are într'însa un alt magnet. Il duce pe Emil să facă *acelașĭ* lucru... — Pentru a-'l face să înțelégă ce este proprietatea îl pune să strice nisce pepenĭ în grădina unuĭ țĕran, spre a-ĭ da acestuia ocasiunea să predice luĭ Emil respectul proprietățeĭ ca o consecință a munceĭ cheltuită pentru agonisirea eĭ; — și alte

www.digibuc.ro

scene de felul acesta. Fără îndoială, este recunoscută de toți eficacitatea pentru sentiment și pentru memorie a unor ast-fel de lecțiuni, dar totuși pentru acésta nu mi se pare mai puțin fundată părerea luĭ St. Marc de Girardin care privitor la partea scenică a educațiuneĭ luĭ Emil, ḍice: la plus mauvaise manière d'apprendre à être homme, c'est de commencer par être acteur (1).» Rousseau, ce este drept, previne pe educator să ia tóte precauțiunile cuvenite pentru ca un singur minut copilul să nu bănuiască că el este actor într'o scenă mai dinainte pregătită. Dar cine póte asigura că copilul va rĕmânea necontenit într'acéstă orbire? Și este sciut pe de altă parte, că un singur moment de deșteptare aducênd neîncrederea în inima luĭ, îl scóte pentru tot-d'a-una de sub influența educatoruluĭ anulând tótă eficacitatea silințelor din trecut.

Rousseau însă n'apeléză la acéstă primejdióză metodă, de cât atuncĭ când nu găsesce în natură experiența de-a dreptul pregătită; alt-fel elevul sĕŭ culege din natură tóte elementele sciințelor de care el este capabil. Așa că în ce privesce chiar experiențele séle, metoda sa nu póte fi calificată de comedie de cât în partea eĭ artificială și superfluă. Nu este comedie o bróscă de céră care ascunde un magnet, și pe care o chemĭ în drépta și în stânga cu ajutorul unuĭ alt magnet. Comedie este însă iarmarocul în care Rousseau duce pe Emil să vadă aceste lucrurĭ și rivalitatea dintre copil și comediant pe care el o plănuesce.

In genere însă în ce privesce experiența asupra lucrurilor, intervenirea pedagoguluĭ de și cu un aparat artificial, este o corecțiune legitimă și practică a principiuluĭ de neintervenire, de atitudine negativă, declarată la început. Proporția se perde însă, când el stabilesce regulele educațiuneĭ sociale, când începe a-ĭ face cunoscută elevuluĭ sĕŭ

(1) Saint Marc de Girardin. Rousseau, sa vie.. pag. 74, vol. II.

www.digibuc.ro

societatea omenéscă. Aci, din negativ Rousseau nu numaĭ că ajunge să dispună el tóte circumstanțele acesteĭ nouĭ experiențe a luĭ Emil, ba încă le dispune așa de personal în cât tótă cultura luĭ Emil în acéstă etate devine o jucărie a închipuireĭ séle.

Eŭ vreaŭ, ḑice Rousseau, ca ast-fel să cunóscă Emil societatea omenéscă în cât să cugete bine de toțĭ ceĭ ce trăesc într'însa, și rĕŭ de tot ce se petrece în ea. De aceia nu-l voiŭ introduce de odată în societatea ómenilor căcĭ deveind victima lor i-ar putea urî și pe dînșiĭ nu numaĭ societatea, ci, îĭ voiŭ arĕta societatea din depărtare, îl voiŭ conduce în teatrul istorieĭ, unde să pótă vedea cum ómeniĭ se înșélă unul pe altul, cum bunĭ de la natură eĭ devin rĕĭ prin societatea în care trăesc. Și ca o suvenire a metodeĭ séle de până aci, adică a educațieĭ prin lucrurĭ, el alege dintre istoricĭ pe aceia carĭ povestind întêmplările istorieĭ nu se amestecă de loc pe dînșiĭ în descrierea evenimentelor.

Este un adevĕr lesne de înțeles și totușĭ de multe orĭ trecut cu vederea, acela că fie-care om în tot ce vorbesce și în tot ce scrie, nu face de cât să-șĭ povestéscă necontenit propria sa viéță. Orĭ-ce ideiă este un episod al vieţeĭ celuĭ ce o exprimă, este un precipitat al proprieĭ séle activităţĭ și exprimată ea tinde să modeleze pe alțiĭ după chipul autoruluĭ eĭ. Fenomenul póte fi observat maĭ limpede în circumstanțele excepționale când un individ e pus în posițiunea superióră de a hotărî liber sórta uneĭ societățĭ óre-care. Acésta însă este o problemă de psichologie istorică.

In ce privesce casul de față, Rousseau propunênd pentru primiĭ anĭ aĭ copilărieĭ metoda autodidactică și anume educația prin lucrurĭ, și apoĭ cerênd ajutorul istorieĭ pentru a face educația socială a luĭ Emil, în acésta el îșĭ copiază metoda saŭ maĭ bine ḑis lipsa de metodă a proprieĭ sale educațiunĭ, cu deosebirea însă, că elevuluĭ sĕŭ nu-ĭ per-

www.digibuc.ro

mite de cât fórte târdiŭ — la douĕ decĭ de anĭ — relațiunea directă cu societatea, pe când el după ce citise pe Plutarch în cât i-se părea că e Grec saŭ Roman, a intrat ca ucenic, așa că a putut să vadă iute dacă lumea din istorie se potrivesce cu cea contemporană nouĕ.

Rousseau consiliând acéstă metodă, își aduce aminte numaĭ de poesia cu care aceste studiĭ antice, îĭ îmbrăcase copilăria sa; uita însă — și acésta e de mirare — carĭ fusese consecințele practice pentru sine, ale uneĭ ast-fel de metode de a învĕța să cunoscĭ lumea. In adevĕr, nimic maĭ ridicul orĭ maĭ de grabă vrednic de milă, de cât acele paginĭ din confesiunĭ unde el istorisesce nerodiile la care l'aŭ dus, eșind din Geneva, capul sĕŭ plin de anticitate și de romane, adică de cunoscința societățeĭ omenescĭ, căpĕtată prin mijlocul cărților.

Nu dic că istoria este inutilă în ce privesce studiul și cunóscerea societățeĭ omenescĭ, cu tóte că sufragiĭ eminente sunt în acest sens (1); dar a forma educația socială a cuĭ-va măcar într'o singură periódă a vieței numaĭ prin istorie, acésta este cu totul artificial și lipsit de eficacitate. Rousseau propunênd acéstă cale, de a cunósce societatea, introduce o metoda *positivă* și autoritară, o normă care rĕstórnă tot planul educațiuneĭ pe care o propusese la început; — acésta nu maĭ este de loc o educație venită de la *lucrurĭ*.

Ce e drept, el revine maĭ târdiŭ la o metodă maĭ firéscă; duce pe Emil în societate, dar și acéstă periódă a educațiuneĭ este cu desĕvêrșire lipsită de inițiativa din partea luĭ Emil. Rousseau singur, vorbesce — saŭ maĭ bine contractul sĕŭ social — și Emil se mărginesce să asculte cu docilitate oracolul care se chémă pedagogul sĕŭ. — La 25 de anĭ când ese din mânele luĭ Rousseau, Emil este așa de simplu, așa de naiv, în cât simțiĭ bine că acest copil mare nu va

(1) Fustel de Coulanges, ap. Guyau op. cit. pag. 178.

www.digibuc.ro

putea trăi în societate de cât sub aripa altuia. Remarcabil ca individualitate fisică, ideile séle asupra societăţeĭ sunt aşa de nesigure, trase din isvóre aşa de îndepărtate, în cât lăsat în mijlocul semenilor séĭ, el este nul în ce privesce orĭ-ce iniţiativă socială. — Iată educaţia pe care sub privegherea luĭ Rousseau o scóte din lucrurĭ, aşa cum sunt dispuse de pedagog. Iată, cu alte vorbe, şi conclusiunile *părţeĭ positive*.

Adaogă la acésta şi împărţirea arbitrară a desvoltăreĭ spirituluĭ omenesc — şi consecinţele eĭ practice — şi poţĭ vedea atuncĭ cu o singură privire, tot plannl părţeĭ constructive a sistemuluĭ luĭ Rousseau. In adevĕr, el *împarte* tótă practica educaţiuneĭ expuse, pe o anumită scară de timp. El vede sufletul omenesc óre-cum împărţit în caturĭ şi de aceia educaţia se începe cu cultivarea simţurilor care ţine până la 12 anĭ; atuncĭ ivindu-se raţiunea începe şi cea intelectuală; iar cea morală, rĕmâne cea din urmă, de óre-ce sentimentele, după dînsul, nu apar de cât după al 15-lea an. Iniţiativa educatoruluĭ trebue, dice el, să fie mĕsurată după acéstă treptată desvoltare a sufletuluĭ omenesc. Că acéstă divisiune saŭ maĭ bine dis trunchiare a evoluţiuneĭ mintale a individuluĭ este falşă, de acésta adĭ nu avem nicĭ o îndoială: fisiologiştiĭ, psichologiĭ, linguiştiĭ şi romancierĭĭ găsesc din ceĭ d'întâiŭ anĭ aĭ vieţeĭ, în sufletul copiluluĭ tóte elementele pe carĭ viitórea sa maturitate le reclamă. Cea ce intereséză însă aci este încă-o-dată, constatarea uneĭ noĭ părţĭ artificiale în metoda positivă a sistemuluĭ pe care l'am analisat.

Cu acésta sfîrşesc consideraţiunile asupra pedagogieĭ luĭ Rousseau.

Am stabilit vorbind de felul cum Rousseau înţelege educaţiunea, *cadrul* eĭ: familia şi depărtarea de oraşe, explicându-l prin ideile ce el avea de societatea barbară, în opositie cu cea civilisată; am analisat în a doua parte

www.digibuc.ro

metoda luĭ așa cum resultă din psichologia luĭ, adică din credința luĭ că copilul se desvoltă *treptat*, și că fiind *bun din natură* trebue să-l lăsăm să culégă singur din lucrurĭ și sciința și moralitatea. Rĕmânea acum într'o a treia parte să luăm pe rînd unul saŭ maĭ multe, orĭ și pe tóte, punctele practiceĭ séle pedagogice, pentru a vedea întru cât ele corespund pe de o parte proprieĭ séle metode, iar pe de alta sciinţeĭ contemporane. Aci însă se deschidea calea uneĭ largĭ și în același timp minuțióse controverse, asupra unor cestiunĭ atât de însemnate pentru educațiune în cât fie-care din ele merită o tratare specială. Așa de pildă educația la Rousseau este *utilitară*. Singurul acest cuvînt desfășură într'un minut imensa adâncime a problemeĭ pe care trebuia să o analisăm, pentru a combate acest capital defect al educațiuneĭ luĭ Emil. Maĭ departe sistemul luĭ Rousseau exclude cultura *literară;* este pe de altă parte *cosmopolit;* educația este maĭ mult *fisică* de cât intelectuală și morală; este *solitară* și din puntul de vedere al sentimentuluĭ *religios* până la 18 anĭ negativă..... și o sumă de alte cestiunĭ asupra cărora nu e permis să trecĭ cu o simplă afirmare saŭ negațiune. De alt-fel la acésta a treia parte se și oprea lucrarea așa cum o plănuisem, de óre-ce ea n'avea să fie de cât analisa elementelor statice ale sistemuluĭ de educație al luĭ Rousseau.

Am privit pe Rousseau în general, considerând, cum dicém, ideile generatorii ale sistemuluĭ sĕŭ. Am pus jalónele d'imprejurul bazeĭ, dar pentru a ridica planul detaliat al munteluĭ, trebuia să mĕ depărtez maĭ înco'o, să triangulez la pólele luĭ încă alte treĭ baze de operațiune: a) sentimentul religios în istoria civilisațiuniĭ, b) posițiunea femeieĭ în societatea contimporană și c) cultivarea sentimentuluĭ național, individualizarea etnică, ca element de progres în omenire. Indeplinită acéstă muncă tot planul munteluĭ, culmile ca și văile, părțile luminóse ca și cele acoperite

www.digibuc.ro

de penumbră ar fi eșit simultaneŭ la ivélă ca și cum fiecare ar fi fost mĕsurate în parte; — puține puncte ar mai rĕmânea de cercetat în deosebi. Acestea sunt condițiuni necesar prealabile — și anume dintre cele mai esențiale — pentru aprecierea unui sistem pedagogic, fie contimporan fie trecut, și pe acéstă cale anume trebue să plecăm pentru întemeierea unei sciințe care departe de a fi cum familiar se crede : sciința lui a, b, c..... este din contră sciința practică cea mai generală, care subsemnéză în sine tóte cestiunile privitóre la destinațiunea omului și a societățeĭ.

Pentru un moment însă : religie, națiune, posiția socială a femeieĭ, sunt cestiuni sociologice în cari prejudițiile sunt așa de abundente și ce este mai rĕŭ, așa de organic înrădăcinate în cât în vécul nostru în care pentru fórte mulți sentimentul religios este a priori o absurditate, când nația este o formulă învechită, restul unei forme de civilisație barbară ; iar egalitatea sexelor este mai pe sus de ori-ce îndoială stabilită, a propune alte soluțiuni, este un lucru temerar, și cel ce ar încerca-o trebue să vină înarmat de tótă precauțiunile pe cari le recomandă metoda sciințelor, și în același timp de tóte precauțiunile unui medic care tratéză pe nisce bolnavi cari trăesc în ilusia de a fi sănătoși.

CONCLUSIE

Critica așa cum am specificat înțelesul eĭ, nefiind de cât analisa explicativă a operelor, lucrarea de față n'avea de scop să ajungă nicĭ la elogiul nicĭ la ponegrirea lui Rousseau, de óre-ce potrivit premiselor de la cari am plecat, acésta ar fi fost alăturĭ de metóda sciințelor exacte cari cercetéză fenomenele numai cu gândul de a descoperi legĭ, iar nu de a împărți laude orĭ ocărĭ. Dar ori-care ar fi modestia și meritul acesteĭ metóde pentru sciința pură, ca

www.digibuc.ro

isvor de sentiment — și decĭ de activitate practică — ea este sterilă, de óre-ce se adreséză numaĭ inteligenței și maĭ de loc sensibilității care tocmaĭ este isvorul de căpetenie al activității omenescĭ.

Să presupunem de ex. că o analisă de tot amĕnunțită, ar fi în stare să facă pentru inteligență, tot sistemul pedagogic al luĭ Rousseau, străvediŭ ca un cristal. Valórea sciințifică a uneĭ ast-fel de lucrărĭ ar fi fără îndoială remarcabilă, dar cea socială ar fi aprópe nulă, de óre-ce partea practică, imediat legată de orĭ-ce cestiune sociologică, rĕmâne nefertilisată prin lipsa de sugestiune emoțională din partea uneĭ ast-fel de analise pasive.

Așa fiind lucrul, conclusiunea ce se impune este următórea: valórea socială a metodeĭ de critică urmată până aci, este inferióră fața de aceea a criticeĭ-proces, care apela tocmaĭ, la emoțiunea sentimentelor. Ar urma fiind-că în cestiunile sociale, bine rĕŭ pregătit «trebue să facĭ ceva» (1) și fiind-că activitatea plécă de la *sentiment* nu de la *representare*, ar urma că: critica fotografică, așa numită sciințifică saŭ de analisă, prin chiar metóda eĭ *pasivă*, să fie nefructuósă în ce privesce activitatea socială. Acéstă judecată însă ar fi pripită, de óre-ce în lucrarea de față n'am aplicat până acum de cât o singură parte a metodeĭ preconisate la început. Am aplicat numaĭ analisa statică nu și pe cea dinamică, și în acéstă din urmă anume, este cuprins leacul defectuluĭ relevat la cea d'întâiŭ.

In adevĕr, dacă analisa statică pironindu-țĭ privirile asupra unuĭ cerc îngust, iți represintă sistemul numaĭ arhitectural și schematic, adică pasiv, din contra analisa luĭ dinamică adică raportarea sistemuluĭ la construcțiunile similare de maĭ înainte de dînsul, póte prin jocul contrastuluĭ, să scótă și relieful *calitativ* al sistemuluĭ, și în acest chip critica

(1) H. Spencer. Introd. à la sc. sociale.

www.digibuc.ro

devine isvor de emoțiune, își împlinesce misiunea sa socială, adecă te împinge la activitate. Emoțiunea resultând aci, *din lumea liniștită și óre-cum impersonală a unuĭ joc de representăriĭ*, se póte lesne vedea cât de înaltă este valórea morală și decĭ socială a criticeĭ sciințifice, față de critica-proces, care se razămă pe jocul arbitrar și vicios al unor sentimente particulare.

Acéstă a doua parte a metodeĭ, adică analisa dinamică, ne maĭ rĕmânea de aplicat aci, pentru a se vedea dacă din alăturarea cu alțiĭ, Rousseau ni se ivesce ca vrednic de simpatie orĭ de reprobare. Maĭ trebuia, după ce am explicat mecanismul sistemuluĭ sĕŭ, și după ce am înșirat punctele principale ale practiceĭ séle pedagogice, să punem pe Rousseau în alăturare cu ceĭ-l-alțĭ pedagogĭ carĭ l'aŭ precedat orĭ l'aŭ urmat, și astfel să iasă în relief atât partea umbrită cât și partea luminósă a sistemuluĭ. Pe acest drum am fi ajuns orĭ la elogiul orĭ la desaprobarea sistemuluĭ de educație al luĭ Rousseau, am fi realisat adică partea socială a lucrăriĭ.

Comparațiunea însă a luĭ Rousseau cu predecesoriĭ și urmașiĭ sĕĭ, ar fi o lucrare neměsurat de întinsă și în acelașĭ timp și nesigură. Intinsă fiind-că istoria pedagogieĭ este tot așa de vastă ca și istoria civilisațiuneĭ omenescĭ; nesigură, de óre-ce filiațiunea ideilor este anonimă, se perde în activitatea cea maĭ înaltă, cea maĭ complexă a desvoltăreĭ culturale a omenireĭ. A face o diferință aritmetică, precisă între suma de ideĭ a uneĭ epoce față de o alta, orĭ de ex. între un sistem pedagogic și între altele este o încercare cu totul chimerică, pe care nicĭ silința cea maĭ îndărătnică n'ar putea-o scóte la bun sfîrșit. Aceleașĭ ideĭ pot rĕsări în capete deosebite, în timpurĭ și locurĭ deosebite, și plecând de la nisce simple aseměnărĭ externe, cercetătorul istorieĭ póte presupune un raport de imitare între nisce termenĭ radicalĭ isolațĭ.

www.digibuc.ro

Așa de ex. înainte de Rousseau, Aristotele disese că omul natural este omul înainte de corupțiune; înainte de dînsul, Locke și legislatorii Chinei, ceruse, ca fie-care copil să învețe o meserie; Plutarch ceruse cu sute de ani înainte, alăptarea copiluluĭ de către mume; Rabelais pretinsese o educație universală; Montaigne o educație solidă și practică; Xenofont ceruse ca bărbatul să-și educe femeia; pedagogii indieni recomandaseră educația sub cerul liber; Seneca concepuse educațiunea ca o pregătire pentru viață; Victor Rambaldoni (1378—1446) pusese scopul educațiuneĭ (1) în armonica desvoltare a sentimentuluĭ, a inteligențeĭ și a vieței fisice.... urméză óre că Rousseau al căruĭ sistem coprinde tóte aceste ideĭ, le-a împrumutat numaĭ de cât, din aceste isvóre? — De sigur e cunoscea pe Plutarch, cum își cunósce cine-va pe autorul sĕŭ de predilecție, și adesea el pomenesce pe «înțeleptul Locke» și încă pe alții câți-va, dar de aci până la a face diferința între sistemul sĕŭ și cele ce l'aŭ precedat, este un pas pe care cu o singură diferință aritmetică este imposibil să-l împlinim. Deci și metoda dinamică o vom mărgini mai ales la alĕturare, la comparațiune și cât maĭ puțin la stabilirea diferințelor.

Să presupunem însă — măcar pentru o ipotetică și momentană întregire a lucrăreĭ — că și drumul acesta de comparațiune este străbătut, și să ne oprim la sistemul luĭ H. Spencer, pe care cu drept cuvînt îl putem considera, ca limita pedagogieĭ sciințifice. Să punem pe Rousseau alăturĭ de Spencer, și în modul acesta, fără să amestecăm vederĭ personale în aprecierea ideilor pedagogice ale luĭ Rousseau, cântărirea lor se va face de sineșĭ. Maĭ victoriosă ar fi fost de sigur, alăturarea luĭ Rousseau cu

(1) Daguet Man. de Pédag. p. 247.

www.digibuc.ro

pedagogiĭ carĭ l'aŭ precedat; maĭ gloriósă însă pentru dînsul, este alăturea cu H. Spencer.

Am comparat deja psichologia luĭ Rousseau, cu a luĭ Spencer, în capitolul consacrat special aceste cestiunĭ, și am vĕdut că deosebirile principale eraŭ acestea: Rousseau ignoréză ereditatea, și de aceia el crede în bunătatea instinctelor copilărescĭ; și al douilea, el concepe desvoltarea spiritului omenesc ca fiind secționată, în deosebire de teoria evoluționistă a luĭ Spencer, care găsesce în copil simultaneŭ dar reduse, tóte elementele pe carĭ maturitatea inteligenței le presupune. — De alt-fel vorbind de psichologia luĭ Rousseau, să ne aducem aminte că el nu e psicholog de cât pentru a fi pedagog, pe când Spencer este maĭ întâiŭ de tóte psicholog și filosof, și numaĭ întêmplător el deveni și pedagog.

Trecênd de la psichologie la pedagogie, în ce privesce principiile educațiuneĭ expuse în Emil, ele se găsesc tóte și maĭ în acelaș fel exprimate, și în tratatul despre educațiune al luĭ Spencer; saŭ maĭ corect: tot sistemul luĭ Spencer se póte desprinde parte cu parte din sistemul de educațiune cuprins în Emil, maĭ rĕmâind pe de-asupra, partea oratorică și nesciințifică, pe care temperamentul luĭ Rousseau pe de o parte, starea sciințelor în sec. 18-lea pe de alta, a introdus'o în sistemnl sĕŭ de educațiune.

Așa, pentru a începe cu *considerațiunile generale* carĭ îșĭ aŭ cele d'întâĭ locul la clădirea unuĭ sistem, Spencer ca și Rousseau definesce *scopul* educațiuneĭ maĭ cu aceleașĭ vorbe. Este de toțĭ cunoscută celebra definițiune a educațiuneĭ după Spencer: educația trebue să pregătéscă individul pentru viața completă; și noĭ, pe de altă parte, am subliniat maĭ înainte, ca unul din punctele cele maĭ originale și maĭ fecunde la Rousseau, pretențiunea sa, ca: educația să formeze din copil un om, înainte de a face din el, un membru al uneĭ anumite clase sociale.

www.digibuc.ro

Mai departe. Nu numai scopul educațiuneĭ, dar și criteriul cunoscințelor pe carĭ educatorul trebue să le propună elevuluĭ, este acelașĭ, utilitatea, la unul ca și la cel-l'alt. Unul, Spencer, da culturei estetice, epitetul puțin măgulitor de obiect de lux, cel-l'alt cresce pe Emil într'o ignoranță desĕvîrșită a literelor și a artelor, ceea ce de alt-fel la dînsul, se potrivea cu teoriile proclamate în vestitul sĕŭ discurs contra artelor și sciințelor.

In fine, pe lângă scop și criteriŭ, sistemele alĕturate se mai aséměnă și în ce privesce *mobilul* educațiuneĭ. Spencer ca și Rousseau întemeiază educațiunea pe libertate, pe plăcerea de a lucra a copiluluĭ. Dacă exercițiul normal al facultăților este în sine plăcut, dice Spencer, resultă că studiul când este cu minte regulat, trebue să fie însoțit de plăcere nu de desgust . Și, este sciut, pe de altă parte, cum Rousseau lasă elevuluĭ sĕŭ cea mai desĕvîrșită libertate, cum respectul libertățeĭ copilărescĭ este una din dogmele principale ale sistemuluĭ sĕŭ.

Părăsind considerațiunile generale pentru a ne coborî la punctele mai *particulare* ale metodeĭ, aseměnarea rĕmâne aceeașĭ.

Așa, de ex., în ce privesce educațiunea *intelectuală*, ceea ce Spencer consideră ca «principiĭ stabilite : îndrumarea spiritului de la simplu la compus, de la nedefinit la definit, de la concret la abstract, de la empiric la rațional, tóte aceste principiĭ sunt larg și dramatic explicate în numeróse și briliante paginĭ din Emil. Și înainte de a fi fost scrise și de Spencer, ele fuseseră împrumutate de la Rousseau, de pedagogĭ eminenți — ca Pestalozi bunióră — care le-a dat o aplicațiune glorióșă, în institute de educație carĭ vor rĕmâne ca monumente însemnate în istoria civilisațiuneĭ europene din sec. 19 lea

Trecênd la educațiunea *morală*, aseměnarea rĕmâne aceiașĭ: elevul luĭ Rousseau ca și al luĭ Spencer îșĭ va

www.digibuc.ro

lua pedépsa, prin reacția naturală a lucrurilor. Am făcut și aiurea acéstă aseměnare, pentru ca să nu maĭ fiŭ nevoit a reveni. Amintesc totuși faptul remarcabil, că dintr'un principiŭ psychologic exact, Spencer trage în ce privesce educațiunea morală, aceleași conclusiunĭ ca și Rousseau care plécă dintr'un principiŭ greșit. In adevĕr, deși el nu crede ca Rousseau în bunătatea instinctelor copilărieĭ, el recomandă ca și Rousseau libertatea copiluluĭ și metoda reacțiunilor naturale, fără să observe ca în natură viciul își póte găsi condițiunĭ priincióse, tot așa de bine ca și aplicările utile vieței.

In fine, pentru a pomeni și educațiunea *fisică*, cu tóte că aicĭ competința educatoruluĭ, aĭcĭ maĭ ales, devine din ce în ce subordinată celor carĭ se ocupă cu sciința specială a hygieneĭ, amĕndouĭ, Rousseau ca și Spencer, recunosc fundamentala eĭ însemnătate pentru cele-l-alte douĕ educațiunĭ: morală și intelectuală; eĭ sunt între toți pedagogiĭ, aceia carĭ aŭ subliniat maĭ cu atențiune și maĭ cu autoritate, imoralitatea fisică, ca un defect capital în educațiune. — Oare carĭ deosebirĭ de amĕnunțimĭ există totuși și aicĭ: Emil este un mic Diogene, pe când englezul luĭ Spencer este tot-d'a-una îmbrăcat așa, ca să evite «orĭ-ce sensațiune de frig.» Deosebirĭ de alt-fel, de un ordin prea inferior, pentru a știrbi paralelismul.

Prin acéstă scurtă alăturare a luĭ Rousseau cu Spencer, lucrarea își primesce întregirea care i-se cuvenea, ea dă fără amestecul niměnuĭ, și nota calitativă a sistemuluĭ pedagogic până aci analisat.

Un fapt maĭ rĕmâne acum, să fie lămurit. Cum se face că analisa isolată a luĭ Emil, a relevat în sistemul luĭ Rousseau numaĭ umbre, pe când alăturarea cu Spencer aruncă asupră-ĭ o lumină care șterge aprópe integral, întunerecul umbrelor desemnate maĭ înainte?

Explicarea este cea următóre: Când am vorbit numaĭ

www.digibuc.ro

de Rousseau, am analisat nu puntele particulare ale metodeĭ luĭ, ci numaĭ metoda în general, planul general al educațiuneĭ, și acela era în adevĕr defectuos. Asemĕnându-l însă cu Spencer, am considerat în paralela celor douĕ sisteme, elementele lor individual luate, și în acéstă temeinicia pedagogieĭ luĭ Rousseau nu este de loc știrbită prin alăturarea cu sistemul autorisat sciințific al luĭ Spencer. Materialul sistemelor este aprópe acelașĭ, deosebită este numaĭ arhitectura lor. Așa spre ex. recunoscênd și unul și altul însemnătatea fundamentală a educațiuneĭ fisice, Rousseau se ocupă de ea 12 anĭ, pe când Spencer trecênd la aplicarea în practică a acestuĭ adevĕr, se conduce de planul *normal,* al desvoltăreĭ simultanee a fisiculuĭ și a psychiculuĭ, și face loc tot în acest restimp, și uneĭ părțĭ din educațiunea morală și intelectuală.—Un singur și acelașĭ adevĕr, într'un sistem produce altora umbră, într'altul el îșĭ păstréză relieful sĕŭ cuvenit.

Pentru a clarifica cu o imagină raportul dintre Rousseau de o parte, și Spencer saŭ în genere pedagogia modernă pe de altă parte, am putea aseměna sistemul luĭ Rousseau cu un palat magnific, zidit din marmura cea maĭ alésă, din cât se găsise în carierele pedagogice până la dînsul, ale căruĭ încăperĭ însă, sunt cu neputință de locuit, de óre-ce uneia îĭ lipsesce de ex. ferestrele, alteia scările orĭ ușa, care în fine este ast-fel întocmit, în cât nu rĕmâne de cât să-l dărâmĭ, pentru a-l zidi din noŭ, după un plan potrivit cu adevĕratele nevoĭ ale vieței.

In adevĕr, acésta a și fost lucrararea pe care a întreprins'o vécul nostru față de pedagogia luĭ Rousseau. Emil apărut în 1762, avu în scurt timp o numerósă posteritate, în parte piósă în parte cu sentimente vitrege-Anti-Emil, Emil creștin, Emil îndreptat, Noul Emil (1)...

(1) Compayré. Hist. de doctr.. péd. vol. II, p. 80.

www.digibuc.ro

veniră una după alta, și încetul cu încetul învălmășéla limpedindu-se, se vĕdu în faptă, resultatele bune ca și cele rele, ale sistemuluĭ de origină.

Din Emil, a eșit «Scólele patrieĭ , utopia, veselia, inofensiva ca o idilă a luĭ Bernardin de St. Pierre; din el s'a inspirat Kant a căruĭ admirațiune pentru Emil, este cel maĭ nobil premiŭ pe care opera luĭ Rousseau îl putea aștepta; de la el se inspirară toțĭ mariĭ pedagogĭ aĭ Germanieĭ: Bassedow, Pestalozi, Frœbel, Disterweg, cum și în literatură inspirase pe Gœthe, Schiller, Herder, Byron, devenind ast-fel după opiniunea luĭ Brandes, puntul inițial al uneĭ mișcărĭ literare care a cuprins întréga Europă. De la el în fine, plécă în Franța, M-me de Stael, și M-me Necker de Saussure, carĭ construesc amêndouĕ cu materiale împrumutate de la Rousseau.

In adevĕr, este materialul pedagogic, adunat și elaborat de Rousseau, care a rĕmas ca o prețuită moștenire sciințifică véculuĭ nostru, și nu architectura sistemuluĭ sĕŭ care a fost chiar de contimporaniĭ sĕĭ recunoscută ca imposibilă.

In fine pentru a sfîrși cum am început, este excelența artistică a opereĭ séle, este puternica originalitate a formeĭ care a contribuit într'o mare parte la popularitatea și popularisarea doctrinelor coprinse în Emil.

Ar fi póte aci un loc cu deosebire nemerit, pentru o discuțiune care să stabilésca, cât element de convingere póte isvorî din forma uneĭ opere, în paralel cu cea isvorîtă din sistemul de gândire coprins în ea. Fără însă de a întreprinde o ast-fel de discuțiune, și plecând numaĭ de la judecata calitativă, în general admisă, că forma este un element esențial în stabilirea convingereĭ, putem afirma pentru Rousseau în special, că operile luĭ sunt dintre acelea, pe carĭ analisa le știrbesce, le vatămă, și pe carĭ trebue să le citescĭ întregĭ, spre a le putea prețui după cuviință.

www.digibuc.ro

POSIȚIUNI

Opera unuĭ autor elin, de interpretat:
Πλάτων : Αλκιβιάδης ὁ πρῶτος.

Opera unuĭ autor latin, de interpretat:
Cicero. De republica.

Logica:
Teoria ipotesei.

Psichologia:
Caracterul Psichologieĭ contemporane : Psichofisica.

Pedagogia:
Cultura intelectuală are orĭ nu influență asupra caracteruluĭ?

Estetica:
Romantism și clasicism.

Morala:
Moralitatea la animale.

Istoria antică:
Opera politică a luĭ Caesar.

Epigrafia:
Adunările provinciale.

www.digibuc.ro

Istoria Romanilor:
Cultura națională la începutul véculuĭ al XIX-lea.

Istoria Filosofieĭ:
Opiniunea luĭ Spencer asupra religieĭ.
Raportul între religie și sciința la Bacon.

Istoria universală medie și modernă:
Civilisația arabă. Rolul eĭ pentru cultura Europeĭ.

Opera unuĭ filosof de interpratat:
Novum organum.

Decan, Ep. Francudi.

Secretar, **Niculescu.**

1892, Ianuarie.

www.digibuc.ro

TABLA DE MATERII

		Pag.
Introducere		1
	PARTEA I-a	
Cartea ântêia:	Societatea este nefirêscă . . . . . Familia (4. Profesorul 8). Prima educaţiune (9). Graiul copiilor (12.	3
Cartea a doua:	Copilăria 'şĭ are locul sĕŭ anumit pentru cele alte etăţĭ . . . . . Libertatea (16. Prima educaţie este negativă (18). Cărţile (21).	14
Cartea a treia:	Educaţia de la 12 la 15 anĭ . . . . . Sciinţele (23. Utilul 25). Robinson Crusoé (26. Meseria (27).	22
Carte a patra:	Educaţia sentimentelor . . . . . Amiciţia şi iubirea (30). Educaţiunea socială 34). Religiunea (37. Căsătoria 40).	29
Carte a cinc'a:	Educaţiunea femeilor . . . . . Educaţiunea lor religiósă (46). Educaţiunea socială (47). Portretul Sofieĭ (48.	43

www.digibuc.ro

PARTEA A II-a

Pag.

1. Critica fenomen psychologic și istoric. Critica modernă și validitatea eĭ 51
2 Personalitatea luĭ Rousseau 65
a) Biografia luĭ. 67
b) Mediul social 75
c) Psychologia luĭ Rousseau 82
3. Psychologia în sistemul luĭ Rousseau 86
a) Principiile de psychologie culese din Emil . . 86
b) Psychologia în raport cu principiile séle de educație 94
c) Psychologia sexelor. 97
4. Considerațiunĭ asupra pedagogieĭ luĭ Rousseau . . 100
a) *Educație naturală*; Ideile luĭ Rousseau asupra natureĭ 101
b) *Isolarea de societate*: Educația la țéră. Pedagogul. 107
c) *Familia*: Muma, alăptarea, fericirea casnică . . 109
d) *Considerațiunĭ asupra cadruluĭ educațiuneĭ* publice și private. Spencer și Rousseau de aceeașĭ părere 112
e) *Metoda negativă*: Libertatea copiluluĭ. Aseměnarea cu Copernic. Teoria reacțiunilor naturale. Leçons de choses. Lipsa cărților. Superstiția timpuluĭ nostru pentru educația din cărțĭ 116
f) *Metoda positivă*: Corecțiunea principiuluĭ negativ. Comedia în educație. Rolul pedagoguluĭ 124
g) Conclusie. Alăturare între Spencer și Rousseau . 134

www.digibuc.ro

GREŞELI DE TIPAR

Pagina	*rîndul*	*în loc de*	*ar fi trebuit*
10	5 de jos	trăind	Trăind
23	5 »	ntreba	întreba
29	1 »	murmu ul	murmurul
40	5 »	acést-	acéstă
63	4 »	să arate in	în
66	11 »	Confesinnĭ	Confesiunĭ
69	1 »	fratele	fratelŭ
75	5 »	ilis	illis
76	3 de sus	individiulă	individuală
77	9 »	enzgleză	engleză
77	20 »	se găsesce	să găsescĭ
80	3 de jos	pĕrul	parul
81	8 »	1865	1765
»	7 »	entousiasme	enthousiasme
»	1 »	Buckele	Buckle
82	5 de sus	Dapă	După
91	2 de jos	erére	erórea
105	12 »	promenitele	pomenitele
113	11 »	Mille	Mill
114	10 »	consciinţe	cunoştinţe
126	14 de sus	mare	marea
127	1 »	la un	ca un
»	8 de jos	cu aceste	şi cu aceste
»	5 »	şi óre-cum	óre-cum
128	9 de sus	principiile	principalele
186	9 » jos	precesă	precisă,

www.digibuc.ro

www.digibuc.ro